

LENGYEL ISTVÁN

A MA EMBEREI

EGY ÚJSÁGÍRÓ
FELJEGYZÉSEI

A H U N N I A K I A D Á S A

Wesselényi-könyvnyomda, VII, Wesselényi-utca 40. szám.

Az életem két évvel a születésem előtt kezdődött, Tóváradon. Aminthogy minden élet a fogantatás előtt indul el útjára. A véletlenek végtelen és szükségszerű láncá fűzi össze az élőket azokkal, akik helyüket átveendő a következő emberöltőben. Egy mosoly, kézszorítás, találkozás a vasárnapi sétateren vagy délutáni uzsonnán; az öregek megfontolt tanácskozása, egy pillantás a telekkönyvbe, az üzleti forgalomra vagy a családi címerre; legegyszerűbben összevillanása két szempárnak, megindulása a vágyak magnetikus áramának, két ember, két pólus egymásfelé hajlik s már el is végeztetett, hogy találkozniuk kell, egymásba olvadniok, hogy önfeledd, mámoros vagy hűvösen józan ölelésükből új rügy bújjon ki az élet fájának kérge alól.

Azon az augusztusi vasárnapon, amelyiken végérvényesen elrendelhetett, hogy 1892 szeptember 12-én, este a világra fogok jönni, Tóvárad felett és körül megállani látszott minden. A Bakony szikláin nem rezdült fű, a szél, mely rendesen vágatva száguldott vagy kergetődzve kódorgott a hatalmas erdők és a nagy tó között, elbújt valamilyen barlang mélységeibe; s a két eperfa olyan mozdulatlanul állott jövendő nagyapámék háza előtt, miképen Napoleon két öreg gránátosa silbakolhatott feszes glédában az Elba szigetéről hazavitorlázott császár küszöbénél, hogy megmutassák, érnek még annyit, mint a fiatalok.

A ház ablakából két szempár itta a nyári fényességet, két fiatal nő bámulta a napfény zománcában csillogó, hepe-hupás

utcát. A bemélyült kőkockákon mozdulatlan foltok figyelmeztettek a sűrűlombú fákra, melyek fukarkodtak árnyékukkal. A fiatalabbik pettyes ruhája és a kontyába tűzött violaszín selyemszalag akaratlanul is elpletykázta, hogy állandó lakója a boltíves, masszív épületnek és a békésen szendergő városnak. A másik asszony arcáról már hiányzott az a nyugalom, amivel & kisváros őrzi a maga polgárát. Szemében bizonytalan kíváncsiság ugrándozott, kissé ellentétképpen az enyhe zsírpárnáknak, melyek még azoknak az estébe nyúló, kalácsos délutánoknak és lelkesen másolt mártásrecepteknek emlékeit őrizték, mik nem régen életének a kellemesebbik felét tették. A fiatalabb a maga kislányos egyszerűsége mellett is ráérezett a különbségre; azonban ez nem a sajnálkozás érzését váltotta ki belőle, sőt valami határozatlan tisztelettel és elismeréssel nézett unokanővére, aki a nagyvárosba ment férjhez és most hazajött látogatóba. Nyaralni, amint mondotta, valójában kipihenni a járművek zaját, a városi háztartás gondjait, férjének a szűkre szabott fizetését, a házbéért, a fűszeresszámlát meg a szobaurat, aki adós maradt; csupa olyan kellemetlen és kényelmetlen valóságot, amikről mitsem tudott a tóvárad zsíros jómódban és ami most, mint valami fantasztikus kubista fantazmagória, keveredett össze férje arcával, akivel három év előtt lehunytt pillákkal és torkában harangozó szívvel állott a főtéri templom oltáránál, orgonazúgásban és orgonaerdőben, mert éppen május volt, tavasz áradt az erdőkből, tavaszi boldogságot himbáltak a nagy tó hullámai, melynek partján lakodalmi ebédre terítettek a családi villa kertjében. Ez most mind olyan messzi lett, örökre eltemetett tündérországnak tűnt előtte, hogy gonosz és irigy mozdulatot tett, szinte ellenállhatatlan vágy uszította, hogy ökölrel csapjon kis húga arcába, akit még Tóvárad békés bölcsője ringatott.

De a nyári kép mozdulatlanságát elzavarták egy férfi lépései. A fiatalság perhabzsoló frissességével tartott egyenesen a régi ház felé, melynek ablakában megdobbant a kisleány szíve s keze szorosan markolta meg a mellette álló asszonyét.

De ez észre sem vette, felrántotta az ablakot és a maga életének minden kiábrándultságát kizúdította rajta.

— Nézd csak, Lilikém, ezt a szélhámost, ezt a csirkefogót! Milyen jókedvű, milyen elegáns. Könnyű neki az én ruhámban, az én kalapomban. Ez a híres Bandi, aki tavaly kivette nálunk a szobát és már a második hónapban adós maradt. Négyhónapi lakbérrel adós maradt. Azt ígerte, hogy nyáron hazamegy és megküldi a háromszáz koronámat. Nem tudom, mit kereshet erre, de most a kezemben van, ha nem fizet, lecsukatom. Gábor bácsi majd elintézi a dolgát.

Az ajtóhoz rohant, hogy feltartóztassa, de a leány kőszobormeredten, remegve, mégis szinte hősies elszántsággal elébe ugrott.

— Nem fogod bántani... nem bánthatod, megfizetek ... megfizetünk helyette ...

A fiatalember vidáman és életszomjasan a régi házhoz ért közben. Megfogta az ajtókilincset és amint benyitott, erőteljes mozdulattal hátraszorította a két nőt. Némán és fenyegetően állott szembe vele a városi asszony. Őt látta meg először és visszatorpant. De könnyelmű optimizmusa s a magában való feltétlen hite visszaadta az egyensúlyát.

— Kezét csókolom, Emmike, az ura is itt van?

Úgy beszélt, mintha valaki kellemes ismerőssel találkozik váratlanul. Az asszonyt annyira meglepte ez a fölényes szélhámosbiztonság, hogy visszaesett régi kisvárosi ügyetlenségébe, kapkodva lélezett és csak nyitogatta a száját, anélkül, hogy szavakat talált volna.

Most a leány lépett elő. Kiegyenesedett és valami felmagasztosult extázisban, ellentmondást nem tűrő mozdulattal kiteszkolta barátnőjét a félig nyitott ajtón. Becsukta maga mögött, az üdvözlésére siető fiatalembert fájdalmas tiltakozással eltolta magától, azután az ablak előtt meghúzódó, ócska karosszékbe zuhant, könnyezve és szipákolva, mint egy kisleány, akinek kezéből kivették a titokzatos ollót és olyan boldogtalanul aminő csak a gyermek lehet, aki érzi, hogy tehetetlen a felnőtt-

tekkal szemben. Könnyes szemmel, összeszorított pillái mögül is látta az idegen fiatalember rosszaló mozdulatát, amivel mintegy jelezte, hogy ezt a jelenetet nem illesztette a programjába, hogy szűzies, félénk és lázas csókokért, karöltös sétákért jött a városból és nem kevésbé a régi ház konyhájának és a nagy tó gyönyörűségeinek kedvéért, amik oly vonzóvá teszik a vasárnapi kirándulást egy nagyvárosi fiatalember számára. Az ablaknál állott és az asszony után nézett, aki komikusan hosszú lépésekkel sietett el, nyilvánvalóan Gábor bácsihoz, a rendőrkapitányhoz, segítséget kérni a nemfizető szobaúr ellen s akit most, ebben a felindult állapotában egészen kívánatos asszonynak látott és némiképen mulasztással vádolta magát, hogy míg egy fedél alatt lakott vele, nem próbálta meg a kényelmes udvarló szerepét nála.

A kislány látta a mozdulatot és a tekintetet is, megértette, vagy talán csak megérezte és mégis, vagy éppen azért, ebben a pillanatban már bizonyosság lett előtte, amire csak szívdobogva mert gondolni az éjszaka sötétjében, ha felébredt: ez az idegen fiatalember lesz a sorsa, ez viszi magával, ahová akarja, a boldogságba, vagy a boldogtalanságba. Igen, boldogtalan leszek mellette, gondolta és ugyanekkor szinte vágyott már, hogy elmehessen vele, mindegy hová, de mentől előbb. Az ölébe kuporodhasson és csókolhassa a kezét, fejét a vállára hajthassa este, vacsora után és később várhassa reszketve, reménykedve, mikor jön haza, hazajön-e egyáltalán. Talán nem ilyen határozottan, de azért előre megérezte jövőjét, sorsát, a tóváradi nyári vasárnapi mozdulatlanságában és nem is próbált védekezni ellene. Könnyei mögül a fiatalemberre mosolygott, valamit mondott is, olyasfélért, hogy maga gonosz ember, minek csinált ilyen csúnyákat, hiszen megígérte, hogy megjavul a kedvemért. De nem fejezte be a mondatot, szinte szállt az ajka a férfi szájára.

S ezzel a csókkal eldőlt az én sorsom is. A végzet megindult és ellenállhatatlanul száguldott amaz éjszaka felé, amelyiken nekem meg kellett születnem, két évvel e vasárnapi találkozó után, Budapesten.

II.

Itt most az erzsébetkörúti házról kellene beszélnem, amelyiknek a második emeletjén, egy háromszobás lakás polgári ágyában nagyanyám kéztördelő idegessége, a nénéim reszkető kíváncsisága és az apám türelmetlen izgalma között, melyet bizonyos anyagi vonatkozású, sürgető problémák még jobban felfokoztak, megszülettem. Gyermekkorai emlékeimről s a tóparti városról, hol a nyarakat átboldogoskodtam. Az iskoláról, ahová sírva bandukoltam téli reggeleken, Szombathelyi úrról, a tanítómról, aki megtanított gyűlölni mindent, ami nem magyar s arról a furcsa nevetésről, amelyik végigviháncolt a padsorokon, mikor a harmóniumot nyekergetve, a híres népdal iskolaképesse változtatott szövegét eredeti formájában énekelte előttünk, nem úgy, ahogy tanultuk: hálóját a szerencse, őt pedig a jókedve, — hanem, hogy a kedvese hagyta el.

És vallanom kellene a szörnyűséges ráébredésekről az élet titkaira és értelmetlenségére; az első útra, amelyiken apám halasztást kérő levelét vittem egyik hitelezőjéhez, aki elérzékenyülten kétszer is megsimogatta szőke hajamat. Mikor másodsor mentem hozzá, elmaradt a becézés. A legközelebbi alkalommal már rám sem nézett és levél helyett szóbeli üzenetet bízott rám, amelyben megtagadott mindenféle prolongációt.

És meg kellene írnom, milyen szörnyű, hátborzongató félelmet éreztem abban a földszintes házban, ahová tizenhároméves

koromban behúzott a kíváncsiság s egy vén professzionátus ravaszága s ahol nem mertem megpróbálni, amiért beszélgettem; viszont kiütközött gyakorlati érzésem s a pénzemért, az összespórolt hatvan krajcáromért, legalább látni akartam, amiről annyit suttoztak a pajtásaim. Írnom kellene a felszabadult boldogság érzéséről, amelyik előtött, amikor újfent kint voltam az utcán, anélkül, hogy valami történt volna s arról a délutánról, amelyik elhatározóan nyúlt az életembe.

Közönséges, köznapi délután volt, tél elején. Először volt zsúr az ebédlőben, melyet a szokott hangos nézeteltérések előztek meg apám és anyám között, a költségeket illetően. Mire azonban anyám barátnői megérkeztek, rendben volt minden, a terített asztalról nem hiányoztak a kiváltott ezüstneműek s a szendvicsek és sütemények rendben sorakoztak a tálalón.

Fűszeres lepény is volt szilvalekvárral, kis diákkorom kedvenc étele. Egyiket a másik után faltam, de közben teleszájjal dicsértem is a szakácsnét, hogy ilyen jól csinálta. S ekkor megszólalt egy magas, fekete asszony, alig pár évvel fiatalabb az anyámnál, számomra furcsa és rejtélyes hangon s miközben elismerését fejezte ki szakácsművészetünk felett, csak úgy mellékesen megemlítette, hogy ő egészen különös fajta lekvároslepény-receptet tud; ha majd egyszer süttet, engem is meghív.

És egy ebéd után váratlanul utasított az édesanyám, hogy menjek fel a fekete asszonyhoz, kóstoljam meg a süteményét. Figyelmeztetett, hogy dicsérjem akkor is, ha nem ízlik netalán annyira, mint a mi sütésünk. Egy óra teltével becsöngettem a Wesselényi-téri lakás ajtaján.

Nem volt ott semmiféle lekvároslepény és senki sem volt az egész lakásban, csak a fekete asszony, örökre feledhetetlen vörös kimonójában. Azóta is a legmámorosabb pillanataimban ilyen lángoló vörösnek látom az asszonyok bőrét, mert nem tudom kettéválasztani ennek a délutánnak az emlékét, a vörös kimonót és a fekete asszonyt s ami köztünk ott elviharzott és ránkborult, sütemény nélkül is elviselhetetlenül édes-fűszeresen, de nem az ebédlőben, sem egy másik szobában, hanem egy

fürdőkád langyos és bizsergő szomszédságában. Mi történt és hogyan, annak az emléke régen összekeveredett már a későbbi csókokkal, perzselő karokból font boákkal, kemény kis keblekkel és duzzadt mellpárnákkal; annyi bizonyos, hogy mikor letámolyogtam a lépcsőkön, úgy gondoltam, minden borzalmas titkoknak a tudója lettem, s valóban úgy is volt: e csodálatos és szörnyűséges délután óta újat és többet nem kaptam soha a sorstól, asszonyoktól, az életemtől sem.

És el kellene zokognom annak a kis negyedikes gimnazistának a tehetetlen fájdalmát, aki voltam s akit a Markó-utca sarkán várt a fekete asszony. Rendesen a padszomszédom kísért a Vilmos császár-út sarkáig, zömök, kicsattanó képű fiú, felfelé fésült hajjal és akkora lapátfogakkal, mint egy lóbab. Ennek meséltem a fekete asszonyról és a lángoló délutánokról a fürdőszobában; tikkadtan, vonagló szomjúsággal hallgatta, mert neki még sohasem volt asszonya, se szóke, se fekete és legfeljebb csak egy pillanatra mert belesni a fürdőszoba ajtórepedésén, mikor a német kisasszony fürdött.

De a fekete asszony egyszer csak őt kezdte várni a Vilmos császár-út sarkán s már én kísértem és nem mertem szólni, csak szenvedtem és kezdtem megérteni, hogy az élet nem zavartalan séta és nem minden ember szíve a jóság forrása. És már eladtam a könyveimet és megkezdődtek a bujkálások vacsora előtt a mellékutcákban és megkötöttem az első üzletet, amelyikben nemcsak a pénzem adtam oda, de a csodálatos órák emlékét, a tiszta gyermekségemet és a fiatal illúziókat, valamennyit.

Minderről s arról, ami azután is történt a tekervényes utakon, amerre vitt az élet, sodort a vágy, taszított a kényyszerűség, — találkozásaimról a becstelenséggel, a valósággal, a pénzzel, a szerelemmel, a diadalmas bünnel és a letiport eredményekkel, szólanom kellene itt őszintén és leplezetlenül az igazság egyszerű szavaival. Egyelőre azonban visszatörpanok a magam elé szabott vallomásoktól, mert mindez oly közel van még s azok is valamennyien mellettem járnak, vagy legalább

is térben és időben ugyanott, ahol én, akik között harcimat megharcoltam, akikről írnom kellene, s akik felől csak igazat szólhatnak. Hallgatok még, nem nyitom ki agyamnak azt a fiókját, ahol eleven és kísértetiesen hű képét őrzöm mindenkinek, akivel találkozásom volt életem útján s annak, ami velük történt. A feljegyzéseket, melyek a maguk hűségében valóságában őrzik *a ma embereinek* testi és lelki képmásait, elteszem a jövődönék, hogy egyszer, könnyebb és szebb világban — ha nem itt, egy másik planétán — átadjam rendeltetésüknek. Most itt csak egy tiszta szándékú kortárs emlékezései következnek, aki nem alkuszik meg a szédült idők szellemével, hanem alkalmazkodik a lehetőségekhez. Egy újságíró jegyzetei idézik öt esztendő jellemző és emlékezetes történéseit. Pamflet-irodalom, — ha úgy tetszik. Mert a ma emberei nem olvassák sem a bibliát, sem az evangélisták leveleit s úgy érzem semmiféle forma sem sikkaszthatja el és alázhatja meg az igazságot; azután meg mindenkire csak olyan nyelven lehet szólani, amelyiken ért. A ma emberei pedig csak a durva felkiáltójelekre és aláhúzott mondatokra figyelnek fel, amelyek főbekólintják őket, ha nem akarnak tudomást venni róluk.

Egyedül a brutális valóság iránt érzékeny a ma embere. De azért mégis, hajlandóságai ellenére is, hidat ácsol a túlsó partra. Mert minden út a jövődöbe torkol s a legvigasztalóbb közönségességen is átizzik az ember másik arca. Az embersegesebb emberé, akit félretaszítanak még a ma emberei, akin keresztülszáguldanak az ostobaság tankjai és a gonoszság harci szekerei; de aki megbocsájtón mosolyog és mosolyogva szenved, mert hisz az emberiség holnapjában, a *Bölcsesség, Szépség és Jóság* háromságának diadalmas felragyogásában,

AKÁRMINŐ SZÜRKE IS AZ ÉGBOLT
ÉS ALATTA BÁRMILYEN SÖTÉT SZÁNDÉKOK ÁLLJÁK
ÚTJÁT
A FELTÁMADÁSNAK!

Budapesten, az 1932. esztendő őszén.

A V I L Á G H Í R S Z Á R N Y Á N

C L E M E N C E A U

A keresztes vitézek lobogójáról a családi hagyomány s a beiegyökerezett meggyőződés brutális merészségével tépte le az első szót az istentagadó Clemenceau. Az egyházat térdre kényszerítette az állam előtt; harcolt az igazságért a hipokrita hamisság ellen, szemébe nézett a nagy hadvezetőségnek a békében és minden marcona zsenialitásával állott melléje, feltétel nélkül, a háborúban, a veszített csaták lesujtottságában. Barátait elítéltette, kivégeztette, míg végül borzongató ráeszméléssel találta meg a fenséges szavakat a parlamentben, ahol így kezdte beszédét a fegyverszünet pillanatában:

„Hogy minden francia halott hallja, béke van és győztünk!”

Ezeket a szavakat csak az újságíróból, sőt költőből politikussá konzerválódott zseni találhatta meg, de csak, aki latin földön élt és tanult beszélni. A dialektika cselekvéserejű pátosza ez, ugyanaz, amelyik a vérpad árnyékában is diadalmasan szárnyalt. A könnyen feledő utókor mindenkor emlékezni fog Danton válaszára a forradalmi törvényszék előtt, aki arra a kérdésre, hol van a lakása, másfélórával váratlan elfogatása után, ezt a kőbevésett mondatot improvizálta:

— Nemsokára a nagy semmiben.

Es utána vádlottársa, Camile Desmoulin, ugyanezzel a halhatatlan dialektikával vágta bírái szemébe az örökkévalóságig vádoló választ arra az egyszerű kérdésre: hány éves.

— Harminchárom, mint egy másik jó sancoulette, Jézus Krisztus.

De a francia dialektika minden nemes hagyománya erőtlenné tette volna ezeket a mondatokat, ha nem szól belőlük a meggyőződés ereje, a legnemesebb hité, amely az akaratot kormányozza. Es ez a lángoló hit ott röpdösött az ateista Clemenceau minden mondata és gesztusa fölött. Nem hitt egyetlen egyház Istenében sem, de kétkedés és fentartás nélkül hitt Franciaországban. Hozzá olyan mélységesen és türelmetlenül, hogy nemcsak meghalni, de gyilkolni is elszánt lett volna érette.

Egy az Isten, bármilyen néven dicsérik és nem hiszem, hogy az Egyetlen előtt kevésbé volna kedves a vallásos keresztény, mohamedán vagy zsidó zsoltárainál annak a Dubedat nevű festőnek az imája, aki halálos ágyán Michelangelo, Rembrandt és Velasquez örökkön való művészete, a szépség diadala s a jóság és bölcsesség eljövendő uralmának hitéről tett izzó vallomást. És ugyanígy az Egyetlen tekintete előtt nem lehet ateista Clemenceau, akinek az Istene Franciaország volt, s aki úgy hitt ebben az istenségében, mint Savonarola Jézusban s úgy szerette Istenét, mint a szelíd Jézust a másik nagy francia: Ernest Renan.

A győzelem apja hitt Istenében: Franciaországban és imádkozta őt oly egyedül való rajongással, amelyik megmagyarázza, hogy nem csak papot, asszonyt sem engedett a halálos ágya mellé. Holott mindenesetre voltak egykor asszonyai, két felesége is, és mégis egyedül akart maradni az utolsó órákban fájdalmaival, gondolataival, melyek bizonyára a francia földet röpülték körül utoljára.

Franciaország volt az Istene és a szerelme ennek a nagyon bölcs és nagyon kegyetlen franciának, akiről tudni kell, mi csoda hatalmas fejet hordott kurta, csaknem törpe testén. Ez a törzs nem született arra, hogy meghajoljon földi oltár, vagy holmi selyemszoknyák előtt. A francia fajta jellemző tulajdonsága, az önérzet és a tehetség könyörtelensége merevítette meg

derekát és diktálta végakarátát, mely szerint állva kellett eltemetni a Vendée kopár, riasztó magányában.

Egy életem át harcolt a maga igazáért és a sír közelében is hitte még, hogy mindenkor és mindenben csak az ő igazsága volt az egyetlen. Ekkora hitet, ilyen türelmetlen fanatizmust, ilyen szédítő magasra felfokozott hazaszeretetet csak a kurta horizontú dogmatikusok bélyegezhetnek ateizmusnak. De aki az áhítat mélységét, a meggyőződés szilárdságát és az áldozatkészség nagyságát vizsgálja, nem pedig az Egyetlen nevét, mely előtt leborul, tiszta szívvel követheti a nagy francia elszálló lelkét, amelyik számára ott fent a rejtelmes régiókban is megnyílik a nagy Pantheon, ahová egyszer majd itt a földön is átszállítják azt, ami megmaradt a törpe testből, hatalmas akaratból, rajongó hitből és a végtelen odaadásból Istene és szerelme: Franciaország iránt.

Bennünket nem ismert, de gyűlölt és eltiport. A magyar átkok fürgetege mégis visszatörpan a vendéi sír előtt és önkéntelen sóhaj csapdossa a magasságokat: vájjon mikor születik meg a mi hazánknak akkora hívője, imádója és szerelmese, mint Franciaország nagy törpéje volt. Mikor küld a magyar Isten egy ilyen istentelen hívőt, aki olyan hittel harcol értünk, mint az ateista Clemenceau az ő egyetlen istenségéért: hazájáért.

M O N S I E U R S A P É N E

Alig néhány hete ünnepelte a budapesti politikai és művészvilág Sapéne urat, a Le Temps szerkesztőjét és neje önnagyságát, akinek Claudia Victrix a művészneve és aki nemcsak rosszul, de hamisan is énekelt a Magyar Kir. Operaházban. Akkoriban nem közöltünk kritikai méltatást a művésznő képességeiről, mert mi is hajlandók voltunk elképzelni, hogy a hatalmas francia újságvállalat tulajdonos-főszerkesztőjétől a feleségének kiutalt magyar tapsokért jóindulatot, de legalább is megértést kapunk cserében. Azt hittük mi is, hogy az udvariasságunk, a kedvességünk, a magunk művészi meggyőződésének feladása, mint együttes áldozat, nem lobban el hiába a trianoni revízió oltárán, felenged az ismeretes francia közömbösség és legalább fölényes vállveregető biztatásban lesz részünk a sok igaztalan bántalom helyett. Történt pedig ellenkezője mindannak, amit vártunk: még az illusztris művészpár budapesti tartózkodása alatt önérzetünkbe rúgott a főszerkesztő lapja, vasárnap pedig már az egész francia sajtó gyűlölködve és elfogultan támadta ezt a szegény, sokat szenvedett, még többet csalatkozott országot.

Ezekután a kritika szavát nem lehet többé elhallgattatni. Meg kell mondani, hogy megfontolatlanul igen rossz szolgálatot tett, aki az Operaházba csempészte, a francia rokonszeny baráti szolgálatainak reményében, a Sapéne úr feleségét és még rosszabbat, midőn ünnepi bankettet rendezett tiszte-

tükre a művészek klubjában, ahol a leggazdagabban díszített ruhák, a legcsillogóbban terített asztalok és hivalkodóan felékszerezett dámáink reprezentálták trianoni szegénységünket. Tokaji borok, pezsgős palackütegek és hízelkedő tömjénezés kíséretében nyújtották át a hódolatteljes, félénk kérést a főszerkesztő-kiadónak, hogy hazakerülvén, támogassa a mi ügyünket és tegyen vallomást róla, minő letiportak vagyunk.

Ha már megtagadtuk igazságérzésünket és egy magasabb cél s némi országméntő eredmény reményében hódoltunk a művésznő hamis hangjainak, legalább őszintén kellett volna megmutatni magunkat, minden fájdalmas meztelenségünket, trianoni sebeinket, ami van és amivé sorvasztottak bennünket. El kellett volna kalauzolni illusztris vendégeinket a kültelki házakba, ahová bevezették ugyan a villanyvilágítást, mégis minden ablak sötét, vagy legföljebb gyér petróleumlámpafény pislog mögülok, mivelhogy valamennyi lakásban megszüntették az áramszolgáltatást, mert a bérlők nem tudták kifizetni az esedékes villanyszámlát. És el kellett volna vinni őket a megkopasztott polgári lakásokba, ahol az állástalan családfő sem tévelyeg a szobákban, melyekre már albérlő sem jelentkezett, meg kellett volna mutatni nekik az üres üzleteket, a kongó tőzsdét, a gazdálkodót a hivatali előszobákban és a bankpénztárak előtt, ahol éppen hiába kunyerál: az egész csonka Magyarországot, az összetört ábrándokat, a báva arcokat és a tétova, fásult tekinteteket. Akkor talán nem lett volna hiába a megalázkodó hízelgés, a térdrekenyszerült kritika és a sok hajbókolás.

Bár szomorú gyanúm, hogy ez is éppen olyan keveset segített volna, mint a „Fészek”-ben adott bankett, ünnepi fogadtatás, tüntető lelkeség, tapsok és tőzstok. Mert nagyon szegények és nagyon egyedül vagyunk, aminthogy mindig magunkra hagytak mindenek. Még az álmos béke zsíros bőségében írta Kosztolányi Dezső a „Szegény kis gyermek panaszaiban”, hogy „árva gyermek minden kis magyar s a nagy világ nem érti szavát”. Nem érti, de nem is figyel rá, nem kíváncsi,

mit dúdol a magyar szél, mit füttyül a rigó a nyírségi fákon, mit mormog a viharzó Balaton, mit álmodik az alföldi rónaság, miért sírnak a magyar anyák, ha alvó gyermekeiket nézik.

A magyar pedig csak áll és néz némán. „A magyar szó a hét szilvafa táján, körülötte még mint tengermoraj zúg” ma is, de már nem tudja elhallgattatni a kétséget, elkábítani a fájdalmat: a magánosság könyörtelen keserűségét. Baloldali politika, vagy jobboldali, hozhat megkönnyebbülést idehaza, de Magyarország azért csak egyedül áll, magárahagyottan, bámész gyermek a nagy világ szélén, akinek senki sem fogja meg a kezét, hogy átvezesse veszélyeken és zűrzavaron a másik oldalra, ahol talán az élet kezdődik.

Es akárminő ijesztő és mélységes is ez a példátlan egyedülvalóság, ez a mi reménytelen magárahagyottságunk, mégis tudomásul kell vennünk, hogy számunkra nincs semmi más, mint a mi karunk, a mi szívünk és nincs más magyar feltámasztás, mint aminek magunk vállaljuk a mártíromságát és magunk leszünk a szenvedő Krisztusai. Legyengült vállunkon a közöny sziklaóriásait és a rosszindulat himalája-lavináit kell görgetnünk és azzal a biztos tudattal menni előre, hogy nem érhetjük el a célt, össze fogunk roskadni és utánunk a fiaink, az unokáink, a dédunokáink is talán, míg végre majd távoli utódaink elérkezhetnek oda, ahol a pihenés és egy boldogabb élet biztat. Valamennyi magyar kéznek egymásba kell fogódnia és egy milliós láncsal kell elállni ellenségeink útját, vagy ennek a gigászi láncnak kell összeroppantania a támadókat.

Mindegy miképpen, csak egy a bizonyosság, hogy egyedük Szegények vagyunk, magyarok vagyunk, nem értik a szavunkat, nem hallják a sóhajtásainkat és ha vérünk csorog, ráfogják, hogy málnaié. De éppen ezért büszkén, tisztán és igazságosan kell járnunk, meg nem hajolni, sohasem alázkodni, hiszen úgymint hiábavaló volna. Nem fogadni ünnepélyesen a főszerkesztőket, holmi halvány ígéretékért, nem nézni, ki énekel az Operánkban, de tapsolni neki, ha igazi művész, kifüttyülni, ha hamisan énekel. És sohasem felejteni, hogy senki

sem segít rajtunk, magányos nép vagyunk, Kelet és Nyugat ütközőjén, különös, úri, álmodó fajta melynek a szava nem halatszik túl a szilvafákon, de amelyiknek a szilvásában mégis és akárhogyan gyümölcs érik és nem örökké másnak, egyszer csak mégis mi fogjuk betakarítani, ha nem mi, valamely távoli utódunk, aki szintén magyar lesz, de már magának fog aratni. Sapéne mesternek és társainak azonban semmi részük sem lehet ebben a gyümölcserlelő, diadalmas magyar őszben. És azoknak sem, akik a nyakunkra hozzák őket.

C H A P L I N

A férfi, ha csak egy tized hüvelykkel magaslik ki a tömegből, nem élhet asszony nélkül, de még kevésbé elviselhető számára a férfikortól az öregségig kanyargó út nő oldalán. Ez egyben azt is jelenti, hogy bármekkora sikercúcsokra emelkedjék, bárminő könnyűszerrel vegye be az erődítéseket, ahol a stílusosabb élethez múlhatatlanul szükséges bankutalványokat őrzik, mindez nem hozhatja meg számára az élet édes ízét, az úgynevezett boldogság képzetét, sőt illúzióját sem. Valami mindig hiányozni fog; vagy az, amit a nő és a szerelem adhat, vagy az, ami nélkül nincsen közös utazás a kiszemelt asszonyunkkal, se postakocsin, se repülőgépen. A férfi számára, ha gondolkozó és érző lény, — már pedig mindenféle kisportolt izmokon és domború mellkason túl mégis csak az érzés és a gondolat az igazi férfi legjellegzetesebb összetevői — nincsen keservesebb annál a valóságra érzésnél, amelyik legtisztultabban a hatvanéves Clissold naplójában jelentkezik, hogy minden tudása, okossága, filozófiája, emelkedettsége és magasabbrendű célkitűzése sem ad elég erőt lázadás nélkül elviselni a számára kimért éveket egyrészt, a halandóság érzetét a másik oldalon. Tudomásul kell vennie, hogy nem az ő számára alakult ki ez a gyönyörű és keserves világ az elektronok rejtélyes és végtelen körforgásából s hogy ő legalább is annyira van a nőkért, mint az asszonyok érte. És ezt nemcsak belenyugvással kell regisztrálnia, de alkalmazkodnia is kell éhez a számára végzetes diagnózishoz és

olyan áldozatokat kell hoznia a másik nemmel való találkozásai, súrlódásai, harcai és megbékélései során, amelyekkel megtagadja a maga férfivoltát és elárulja a férfiaknak azt a nagy és védtelen társadalmát, amelyik a nő iránti szükségérzetétől üzötten olyan törvényeket hozott saját maga ellen, melyeknek az igájában remélni sem lehet, hogy egyhamar megindul a férfiak felszabadulásának folyamata.

Mentől nagyobb a különbség, mely elválasztja a magasabbrendű férfit a tömegetől, amelyik kiteljesítette és mentől több tehetség, szép szándék, jóságos érzés és kutatási szellem halmozódott fel benne, annál mélyebb sebeket kap a küzdelemben, melynek első fázisa a menekülés a nőtől, a tudatos veszedelemtől, mely kerékkötője munkájának, derékhajlítója önérzetének, földhözsújtója ábrándjainak, elzárója tudásszomjának és porráőrölője hitének az emberiség boldogabb jövőjében. A férfi és éppen a legkülönb férfi, csodálatosképen egy téveszmétől, egy gyilkos mániától sohasem tud szabadulni élete során. Nevezetesen azt képzei, hogy számára csupán egyetlen nő él a világon s egy másik nem adhatja számára azt, amit az asszonyoktól vár, a szerelemtől kapni akar. Természetesen a kiválasztottnál sem találja meg, amit keres, aminek kirobbanása kettősvonalú. Először menekülni akar attól, akit a többinél többnek, különbnek, az egyedülvaló tökéletességnek gondolt, mert fáj a tévedése, önmaga előtt is szégyenli s a vele való együttlét fizikai szenvedésekkel jár a számára. Ugyanakkor, szinte abban a pillanatban, midőn halálos tévedésére ráébred, elindul arra a végnélkül való vadászatra, amelyik fásasztóbb, tikkasztóbb minden őserdei kalandnál. A nők után veti magát, hogy kiválassza közülük azt, akit megint az egyedülinek gondolhat, a számára teremtettnek s azután, ha megtalálta, kezdődhetik az új közelharc s a győzelem, vagy legyőzetés, de mindenestre a feltétlen kiábrándulás. Így tart ez a fájdalmas életem át, amelyik tele van egyéb lázakkal, munkával s nosztalgiával a soha fel nem csendülő harmóniák után.

Ha ezeket az igazságokat illusztrálni kellene, nagy fárad-

ságába nem telnék a ma krónikásának. Egyszerűen kivágná valamelyik illusztrált lapból Charlie Chaplin fotográfiáját, civilben persze, a jellegzetes keménykalap, kopott zsakett és vékony nádpálca nélkül. Aki erről nem tudja leolvasni az igazságot, annak úgymint hiába magyarázná. Az állat, ha szomjas, a sivatagban is rátalál a forrásra, éppen így, aki érzi a szükségét a valóságok tanulságainak, mindent megért, ha erre a londoni ghetto-zsidó ivadéokra fordítja szemét, akit most ez a vén világrész ünnepel, minekutána az új s a miénknél is régebbiek már néma tisztelettel hódoltak művészetének elött.

Nincsenek feljegyzések róla, milyen fajta nők szerették I. Charliet, mikor még vándorkomédiás volt, vagy ugyanolyan valóságos csavargó, aminőt mai, dollármilliókkal fizetett maszksza mutat. Maga sohasem beszélt róla, érezte-e az anyjában kívül más nő kezének a simogatását is abban az időben, amikor még nem volt dollárja, hogy fizessen azokért a gyengédségekért, melyeket a nők sohasem felednek el számlázni. Később mindenestre kiegyenlített hasonló jegyzékeket s a rendelkezésünkre álló adatok szerint alaposan túl is fizette, amit kapott. Hiszen háromszor nőszült s tudvalevően mégis csak a házasság a legnagyobb ár, amit a férfi fizethet érte, hogy ne legyen egyedül, hogy azzal lehessen, aki mellett legkevésbé súlyosnak érzi a rázuhanó téglákat s akinek egy pillanatig sem jut eszébe, hogy jelentősége és értéke csupán annyi, amennyivel ennek a magasabbrendű embernek, aki párjának választotta, segítségére lehet. A nő természetesen öncélnak gondolja magát, ugyanúgy, miképpen a férfi s a maga szempontjából ugyanúgy igaza is lehet. De ha vannak örökkön való igazságok, melyek osztatlanok és nincsen kétféle arcuk: úgy bizonyos, hogy a Chaplin asszonyainak nem volt joguk többre tartani magukat annál az ebédnél, melynek elköltése után nagyobb energiával, derűsebben folytathatta munkáját az új művészet egyetlen klasszikusa.

Persze, ezt maga Chaplin sem merte ilyen világosan végig-gondolni, még kevésbé kimondani. Harcolt az asszonyaiért, amíg az övéi lettek és harcolt érettük azután is, hogy megtartsa

őket és olyannak, aminőknek elképzelte. Strindbergi házaselete során azután csatavesztések sorozata következett s az örök törvények szerint a hadisarc kiizzadása. Megfízetett könnyel, vérrel és idegrostokkal s természetesen töméntelen dollárral is, amit azonban legkevésbé sajnálunk ezektől a hölgyektől, vagy nőtényektől, vagy polgári asszonyoktól, akik voltak Chaplin oldalán s akiknek alkalmasint ez a kárpótlási mód volt a legfontosabb az elveszett nimbuszért, melyet Chaplin neve, világhíre pazar nyakékként kígyózott rájuk. Bizonyára nem mindig volt fájdalom és szenvedés a nagy Chaplin házaselete, lehettek négy szemközti boldognak képzelt percei is, talán órái, sőt napjai. Olyan nagyszívű és nagyjövedelmű ember, mint Chaplin, jogosan fizethetett érte százezer dollárokat, legfeljebb elmondhatta utána Adyval: „Megérte, vagy meg nem érte, késő bánat, mért bágyasszak érte.”

Most, mint különböző könyvomasak a világ minden nyelvű lapja számára közlik, körútja során egyetlen alkalmat sem mulaszt el, hogy legalább egy kézcsókkal ne hódoljon azoknak a híres és kevésbé híres hölgyeknek, akik melléje kerülnek. Marlene Dietrich után a magyar Palásthy Irénnek kezéhez tapasztotta száját, a fényképek tanúsága szerint valóságos hódolattal ama nem iránt, melyben annyit csalódott s amelyik miatt oly keservesen kellett kínlódnia éjszakákon és esztendőkön át. Nem ábrándult ki a nőből és a szerelemből, noha látta a nőt, aki szeretett, a felperesi széken a bíróság előtt ellene harcolni és semmiesetre sem felejtette, hogy annyi asszony árulta el, ahányat szeretett. Látta az asszonyok százait és ezreit tolongani maga körül az európai metropolisokban is, abban a reményben, hogy esetleg rájuk veti tekintetét és rájuk esik a választása, ami olyan dicsőséget és annyi pénzt jelent, hogy valóban őszinte és önzetlen szerelmet is érdemes lenne érezni értük azzal szemben, akinek a révén hozzájutnak. Látta, sőt meglátta mindezt és mégsem nézett földre, sőt feltűnően kereste a csodát: az igazi nőt, az új egyetlen, akivel boldog lehet s akiben megint csalatkozhat. Kereste az új asszonyt, de közben,

az ünnepeltetés és hódolat virágerdejében, szívósan és szüntelenül szenvedett. Fájdalmasan vérzett a szíve azért, ami történt s a jövődőért is, ami rá vár az elkövetkező években, amikor nemcsak a pénze, az ősz hajszála is több lesz, következésképpen még kevésbé érheti el egyetlen célját: hogy egyszer egy asszony önmagáért fogja szeretni és úgy, ahogyan ő szeretné, ha szeretnék.

Nem új a Don Juan-probléma, de nem szűnik meg, amíg asszonyok lesznek, akik számára az egyetlen kiteljesülés, ha meghódíttatják magukat és férfiak, akik nemes zsákmánynak tartják annak a nőnek a szívét, aki kiszemelte őket, hogy velük teríttesse le magát s azután velük is tartassa el. A naiv tömegek úgy képzelik, hogy szexuális vonatkozású kérdések nem zavarhatják meg a világhírű, nagy emberek, művészek, gondolkodók, feltalálók életét. Ők csak arra gondolnak, amiben ezek különböznek tőlük, amivel többek náluk; elfeledkeznek mindarról, amiben azonosak: rejtélyes ösztönökről, kiszámíthatatlan vágyakozásokról s arról a szörnyű szenvedésről, hogy akkor is férfiak, amikor nem akarnak azok lenni. Azt hiszik, hogy Chaplin számára például az egész világ óriási virágoskert, melyben csodálatos tökéletességű asszonyok virágoznak, akik közül akkor és azokat tépheti le, amikor és akik éppen eszébe jutnak. Elfelejtik, hogy a férfinak egyáltalán nincsen választójoga a nővel szemben, mindig a nő szemeli ki azt, akivel ki akarja magát választatni. A Don Juan sorsa tehát nem lehet más, mint a visszahúzóadás és menekülés a feléje tolakodó női kíváncsiság és erőszakosság elől, anélkül, hogy ereje volna egyszersmindenkorra hátat fordítani annak a színjátéknak, amelyiktől émelyedik a gyomra, de mégsem tud lemondani róla, hogy résztvegyen benne.

A nőhódító Chaplin ezek szerint ugyanolyan szenvedő, fájdalmas szívű férfi, mint a Cirkusz elhagyott szerelmese, aki magárahagyottan néz az eltűnő pár után, míg egyszer csak sarkonfordul, vontatott léptekkel indul ellenkező irányba, hogy végül meggyorsítsa lépteit s már egészen vidáman, fűgén igye-

kezzék ismeretlen tájakra, ismeretlen körülmények közé, ahol azt reméli, megváltozik ő maga is s más lesz az új asszony is, aki szembejön vele. Természetesen ismét a költőnek van igaza, aki azt mondta, hogy változtatnunk nem lehet s természetesen igen jól tudja ezt Charlie is. Hogy mégis elindult végig Európán, ezt önmaga előtt üzleti körútnak próbálja beállítani, de ha egyedül marad este a szállóbeli szobájában, be kell valania, hogy bizony megint csak régi maga elől menekül s új szerelem után indul. Mindegy, hogy egy vándorcirkusz kordéján jár, vagy a nagyváros fényeit követi, mint legújabb filmjében, nem változtat helyzetén, hogy Európa vagy Amerika asszonyai sereglenek körébe: egyedül marad a maga szomorú férfi-sex appealjével s azzal a kétségbeejtő bizonyossággal, hogy sohasem fog tudni lemondani a nőről, noha nagyon jól tudja előre a végét minden don juani beteljesülésnek.

Charlie Chaplin egy olyan mesterséget emelt művészetté, melynek maga maradt mindmáig egyetlen klasszikusa. Rangját és súlyát nem lehet meghatározni, de a leglángolóbb jelzővel sem lehet túlozni a modern művészetben. A film költője, filozófusa, clown ja és szatirikusa, de ezenkívül sokkal több: egy kor szimbolikus kicsengése. Ha egy művészt legjobb munkája után kell megítélni, úgy az utolsó harminc esztendő felett csak Chaplin művészetén keresztül szabad véleményt formálni. S ha annakidején az Úr hajlandó lett volna megbocsájtani Szodomának egyetlen becsületes lakójáért, úgy az utánunk következő generáció sok mindent meg tud majd érteni és meg tud majd bocsájtani ezért a szomorú, boldogtalan angol férfiúért, ezért a világszerte ünnepelet, fáradt szerelmesért, aki suhanckorában reszketve lesett be a londoni ghe ttó alacsony ablakain, holmi alacsonyrendű, erotikái látványosságért s aki mai világsztárig fontmilliomosi és don juani vértzetében sem áll tanácsalabba és védtelenebbül a nővel és szerelemmel szemben, mint akkor, ott az elfüggönyözött, légyköpött ablakok alatt.

Legújabb filmjében, mely jóval sikerültebb, mint a „Cirkusz”, a csavargó Chaplin kiment a vízből egy részeg millomost,

aki barátjának fogadja, hazacipeli és elhalmozza mindennel, mi szem és száznak ingere. Reggelre kijózanodván, kilöki az utcára, hogy estefelé, mikor ismét részegen bukkan rá, legjobb barátjaként ölelje magához és estélyt rendezzen a tiszteletére. Másnap reggel, persze, megint kijózanodik és megint nem ismer rá, sőt azt is elfelejti, hogy ezer dollárt adott neki szívszerelme, a vak virágárusleány számára és engedi, hogy az igazi rablók helyett Chaplint üldözzék a rendőrök, fogják el és vigyék börtönbe.

Swift óta, aki tudvalevően a legkegyetlenebb szatírárt írta az emberről, nem jellemezték ilyen brutális nyíltsággal a gazdagok pszichéjét, mint Chaplin cselekedte ebben a filmjében, amely — mint minden igazi művészi alkotás — egyben líra és vádirat a világ mai rendje ellen. Swiftnek a lovak országából hazatérő Gulliver-e irtózik az ember szagától is; esztendőig kell otthon élnie Angliában, hogy végre eltúrje maga mellett feleségét és gyermekeit, annyira megcsömörlött embertársaitól, akiket a lovak nemes és magasrendű társadalmának filozófiai tisztaságából tanult szemlélni. Chaplin is, aki járt a szegénység síkatoraiban, mielőtt zsenije és szerencséje, vagy talán inkább szerencsés zsenialitása a dollármilliók hegyére ültette volna, — az elesettek, a szenvedők s a munkátlan gondolkodók fájdalmas szemüvegén keresztül szemléli a milliomosok úgynevezett lelki-világát. S miként ama Gulliver, e nevezetes utazó, ő is meglepően egyszerű, éppen ezért riasztó felfedezéseket tesz. Felismeri a pénz urinak szélsőséges könyörtelenségét, amelyik az embert is csak annyira értékeli, amennyi haszna lehet belőle s ugyanolyan természetes mozdulattal hajítja el, akár egy teleírt noteszt, melynek feljegyzései többé semmiféle értéket nem jelentenek számára.

A megszemélyesített tőkének a figuráját viszi legújabb filmjére a maga brutális nyersségében. Egy szava, egy felháborodott gesztusa sincsen ellene, nem tiltakozik szívtelen önzése, korlátlan emberkihasználása ellen, csupán megmutatja a maga testi és lelki valóságában, szépítés nélkül, de anélkül is, hogy torzítaná a rosszaságának, könyörtelenségének és közön-

ségességének az arányait. S éppen ezzel a felzaklatóan őszinte fotográfiával riasztja meg a nézőt, aki érzi és megérti, míg Chaplin filmjét nézi, hogy a milliomosok, a pénzhatalmasságok szektája, egy egészen különös fajta, saját maga számára formált törvényekkel, melyek azonban döbbenetesen hasonlítanak azokra, amelyeknek paragrafusai után a nézőknek, az egész mai emberiség túlnyomó többségének kell igazodnia. Itt találkozik a Chaplin szatírája a France-éval, akinek megállapítása szerint, mely közismert az egész kultúrvilágon, tökéletes egyenlőség van Franciaországban, ahol a milliomosoknak éppoly kevésbé szabad a Szajna hídja alatt tölteniök az éjszakát, mint a nincstelen csavargóknak...

Chaplin ezt a gondolatot mindenki számára tökéletesen érthetően fejezi ki ebben a filmjében, amelyikből az érett férfi megértő bölcsesége s egy kivételes lélek kiábrándult reménytelensége szól a nézőhöz, olyan dolgokról, melyek nagyon is földiek, de valahogyan a lét és nemlét örök problémájába kapcsolódnak, olyan egyszerűen és érthetően, mintha csak az élet ABC-jét magyarázná s ennél könnyebb dolog nem volna ezen a világon. Megmutatja a pénz hatalmát s a szerencsés külsőt is és tökéletesen megérteti velünk, amire a saját példáján kellett rájönnie, hogy nem mindig a nő felelős érte, ha nem lehet az nekünk, akiknek mi kívánnánk.

A „Nagyvárosi fények” rávilágítanak a pénz uraira; annál különösebb, hogy Chaplin annyira ért a pénzcsinalashoz és meg is tudja becsülni a milliókat. Ez az ellentét azonban csak látszik annak; Charlie jól tudja, mi várna reá, ha visszazuhanna a gettó nyomorába; következésképpen, mint sündisznó a tuskéit, védekezésül használja a maga tökéletes függetlenségét a gazdagok önzése, könyörtelensége, közömbössége és nem utolsó sorban közönségessége ellen. Nagyon jól tudja, hogy ha valamilyen módon elveszítené vagyonát, többé nem készíthetné filmjeit a maga hajlandóságai, ízlése és elképzelései szerint, hanem úgy, miként azt a finanszírozó tőkés előírná. Ezért a maga maradéktalan művészetének a védelmében tud okos, számító, sőt

talán könyörtelen is lenni üzleti ügyeiben, ami nemcsak az ő érdekeit szolgálja, de mindannyiunkét, akiknek a szeme előtt sohasem pereghetne le ilyen tökéletesen művészi és emberi filmalkotás, mint éppen a „Nagyvárosi fények” is, ha Chaplin nem azt csinálhatná, amit akar és nem azt az újtát járhatná, melyet zsenije kijelölt számára.

M U S S O L I N I É S A K O R R U P C I Ó

A szerencse hozzásegített, hogy a gyakorlatban láthassam érvényesülni Mussolini politikáját. Egyik északolaszországi városban éppen érkezésem napján mozdította el a prefektust, nemcsak állásából, de elütötte attól a lehetőségtől is, hogy valaha, illetőleg a fascista rendszer uralma alatt közhivatalt vállalhasson. Vele együtt hasonló sors érte a prefektus helyettesét is, kit pedig politikai érdemei jutalmazásaképpen csak néhány hét előtt nevezett ki egy másik város polgármesterévé.

Bűnük röviden a következő volt: A viceprefektus kibérelte egy kereskedő ötszobás lakását azzal a kikötéssel, hogy a házbéren kívül a lakásadót is ő fizeti. Négy esztendőn keresztül visszatartotta azonban a vonatkozó aktákat, melyeket távozása után utódja megtalált és az elmaradt adót most már a lakás főbérletjén követelte. A kereskedő hivatkozott az alprefektussal kötött megállapodására és közölte, hogy az adóval az albérlő maradt adós. Válaszára a prefektus hivatalos határozatot kézbesített neki, mely szerint az adóhátralékért mindenkor a főbérlet felelős. Ezt a határozatot elküldötte a kereskedő az időközben előléptetett viceprefektusnak, aki erre levélben fordult volt főnökéhez azzal a kéréssel, hogy minthogy ennek az adónak a fizetésére valóban kötelezte magát, sztornírozzák az államkincstár követelését, 1500 lírát, azaz nem egészen ötszáz pengőt. A prefektus teljesítette ezt a kérést, de a helybeli fascista szervezet tudomást szerzett a dologról és in-

formálta az ügyről a központot. Jött a vizsgálat és a mi viszonyaink között elképzelhetetlen büntetés.

Az ítélet ellen senki sem tiltakozott, mert Mussolini számos ellenfelei is kénytelenek elismerni a duce puritanizmusát, azt a csodálatos képességét, hogy a vezető pozíciókra nemcsak a legmegfelelőbb embereket tudja megtalálni, de a tehetséges emberek közül is csak azokat, akik hozzá hasonlóan megközelíthetetlenek és a legkörültekintőbb szigorúsággal sáfárkodnak az államvagyonnal.

Itt kell keresni Mussolininak a nagy erejét, mert bár valóban rendet és munkaalkalmat teremtett, ezzel korántsem tudta volna meghódolásra kényszeríteni politikai ellenfeleit és a fascista rendszertől lényegileg teljesen távolálló intelligenciát. Mert titokban az egész olasz vezető társadalom antifascistának vallja magát, hogy azonban ez a politikai állásfoglalás nem robban ki cselekedetekben s az indulatok alá féket raknak, ezt sokkal kevésbé magyarázza meg a félelem a fascista légiók beavatkozásától, mintsem a kényszerű elismerése Mussolini és munkatársai puritanizmusának, amelyik teljesen kiirtotta a korrupciót Olaszországban. Azok a megbízhatatlan elemek, akik Mussolini uralomrakerülésekor politikai érdemeik jutalmazásaképen vezető állásokba jutottak s pozíciójukat a maguk egyéni érdekei szempontjából használták ki, már régen nincsenek hivatalukban, akár jelentéktelen kis hatáskörük volt, akár pedig közvetlenül a duce oldalán szolgáltak.

Ha azután a szövetséges magyar állam alattvalója leszáll a római gyorsvonatról a Délivasút pályaudvarán s egy estilapot vásárolva abban holmi hadseregszállítás körüli panamák leplezéséről szerez értesülést, a Mussolini ideológiája alapján várja a folytatást: a többi nagy visszaélés kivizsgálását és a többi bűnös letartóztatását is, aki a maga érdekeit az államé elé helyezte. Másnap azonban rá kell eszmélnie, hogy csak egy kipattant panama tettesei kerülnek a törvény elé, lényegében nem érvényesülnek a Mussolini szempontjai, tekintet nélkül személyekre és személyiségekre. De senki sem beszél a Musso-

lini összeférhetlenségi törvényéről sem, amelyek szerint annak, aki közhivatalt visel, sehol semmiféle más tisztje, fizetése, tiszteletdíja, jövedelme nem lehet. S látván a magyar állampolgár, hogy reménye sem csillog fel a közéleti puritanizmus gyógyító tavaszának, rohanni szeretne a menetjegyirodába, hogy megváltsa jegyét a gyorsvonatra, amelyik visszavágtasson vele Mussolini Olaszországába, annak ellenére, hogy egy világ választja el a szocialista agitátorból jobboldali diktátorra áthasonult dúcétól, akinek azonban erőszakosságait, türelmetlenségeit és délövi pózait is kész tudomásul venni, azért a múlhatatlan érdemeért, hogy Olaszországot kiszabadította a korrupció mocsarából, amelyikben, úgy látszik, itt nálunk el kell süllyedni még annak is, aki számára aranyat termelt ez a süppedő talaj.

S T R E S E M A N N

Nem láttuk a Népszövetség üléseire kiküldött magyar politikusok arcát, mikor megpillantották — nyilván az ablakon át — a német birodalmi külügyminisztert a kis kocsmá mellett a hírlapírók társaságában. De nyugodtan mondjuk, hogy némi arisztokrata idegenkedéssel látták, amint letrörli a sör habját a szájáról és tréfál, vitatkozik, magyaráz az újságírókompániának. S az is nagyon valószínű, hogyha feltűnni látták Genf utcáin, megint és mindig csak újságírotársaságban, valami olyasfajta megjegyzést tettek, hiába no, mégis csak specerájós volt az édesapja.

Bevalljuk demokratikus alacsonyrendűségünket, amelyiknek az ösztönei azt mondatják velünk hangosan és kevélykedően, hogy inkább lennénk Stresemanok külbeli szatócs apától, mintsem grófocskák, vagy hercegecskék az elköltözött külügyminiszter képességeinek és tiszta szándékainak híján. S nagyon is értjük Streseman kegyelmes urat, amiért, amikor csak tehetette, állandóan a világ minden tájáról összeverődött hírlapírók társaságában töltötte a szabad idejét. Mert az újságírófajta, minden hibája, állítólagos megbízhatatlansága és felületessége ellenére, feltétlenül érdekes és sohasem unalmas társaság, szemben a politika professzionátusaival és arisztokráciájával, amelyik a magánéletébe is átviszi mesterségbeli, beidézett szokásait. Streseman szeretett kocintani, elterpeszkedni, talán anekdotázni is, arról nem is szólván, hogy na-

gyón szeretett szónoklatokat rögtönözni emberek előtt, akik meg tudták érteni a félmondatait és akik előtt nem kellett elkendőznie igazi véleményét. A magyar külügyminiszter ökegyelmessége nagyon csodálkozott volna, ha vele egyidőben történetesen Genfben tartózkodik Pető Sándor, vagy Feleky Géza, s azt kellett volna tapasztalnia, hogy a német külügyminiszter a pesti publicistáktól szerzi be értesüléseit, a simára sikált korcsmaasztal mellett. De akkor is, ha látja, hogy a jobboldal és baloldal publicistája sokkal inkább megérti a német külügyminisztert, mint magyar kollégáját.

Stresemann azonban nemcsak szerette az újságírókat, fel is használta őket úgy a maga egyéni tervei, mint politikai stratégiája érdekében. Már kezdő politikus korában megkísérelte gyakorlati eredményeket csíholni az ugródeszka-elmélet alapján és sohasem szalasztott el alkalmat, hogy interjúkat adhasson és barátokat szerezzen a hírlapíró-társadalomban. Erre vonatkozóan személyesen is alkalmam volt meggyőződést szerezni 1916-ban, a háborús Berlinben, ahol témaszegény hetekben felkerestem Stresemann Gusztáv képviselőt, akit gyakran interjúvoltam meg az aktuális gazdasági kérdésekről. Stresemann képviselő ugyanolyan barátságosan, mint részletesen nyilatkozott minden problémáról. Sokkal körülményesebben, aminő terjedelemben a magyar újságok Stresemann képviselő úr nyilatkozatának helyet adni hajlandók voltak. Olyannyira, hogy a lapok, melyeket tudósítottam, némi szarkazmussal figyelmzettettek, hogy egyelőre elég a Stresemann-interjúkból.

Így történt, hogy néhány héten keresztül nem tudakoltam a néppárti képviselő véleményét s a pesti instrukció után nem is volt szándékomban többé felkeresni dolgozószobájában. A későbbi külügyminiszter azonban, úgylátszik, nagyobb súlyt tulajdonított a magyar közvélemény szócsöveinek, mintsem néki a magyar lapszerkesztők, akik abban az időben Höfer ezredest deklarálták a legelső publicistának. S egy délután a Nollendorfplatzi penzió szobalánya névjegyet hozott a szobámba, Stresemann képviselő vizitkártyáját.

A leendő külügyminiszter, akinek a szavára esztendőig világrészek figyeltek fel, eljött a magyar riporterhez, elmondani a véleményét a szövetséges ország sajtója számára. Amiből kitűnik, hogy nemcsak a magyar közvélemény tájékoztatását tartotta fontosnak, hanem a maga véleményét is.

Stresemann képviselő a sajtó barátságát kereste azokban az időkben, amikor a főhadiszállásokon dirigálták a világ sorsát a hadvezérek. Már akkor is előre látta, hogy egyetlen probléma lesz majd: felépíteni, ami elpusztult a csatatereken és a front mögött. És azt is, hogy itt reá vezéri szerep vár majd, de ha céljait meg akarja valósítani, szövetségesül kell nyernie a betűk ármádiajának tisztjeit és katonáit.

Nem igen tudjuk elképzelni, hogy azok, akik a mi kis országunk sorsának irányítói lettek, akár politikus pályájuk kezdetén is, felkerestek volna egy Budapesten időző külföldi laptudósítót, hogy megnyerjék a maguk terveinek és rajtuk keresztül informálják a külföldet a fontos magyar problémákról. Azt is alig hisszük, hogy egy is közülük valóban otthon érezze magát a hírlapírók társaságában. Pedig, ha igaziak, mégis csak közülük kerül majd ki annak az elkövetkező szerencsésebb korszaknak a politikus-vezérkara, amelyik a Stresemann termékeny békéjének világáért dolgozik — arccal a holnap felé, mint ezt igen találóan jegyezte meg vasárnapi cikkében az a magyar publicista, aki viszont a magyar újságíró-társadalom számára mutatja meg az utat, amelyiken el kell indulnia, hogy annakidején felkészülten léphessen a politikai arénába.

G A R B O

Az isteni Augustus, pardon Garbo, valóban a ma embere, noha asszony, sőt tömény sex appeal s annak is legkitenyészteteb megnyilatkozási formája. Észak Vénusza s mint ilyen, lelkiekben is differenciálódott egyéniség. Olyasvalaki ritka példány, aki nemcsak tudja, hogy minden földrészek közönségének a legfőbb szépségideálja, de aki azt is pontosan megállapítja, hogy mennyit ér dollárban a saját külön mozivászontökéletessége. Tűnődőnek látszó tekintete mögött gondolkodó, sőt számító lélek irányítja mozdulatait és cselekvéseit. Eszébe sem jut tagadni, hogy a nagy véletlen vette fel repülőgépre, de nagyon vigyáz, hogy mentől messzebb jusson rajta s minél simább és kellemesebb legyen a leszállása. Bár váratlan csillagként jött fel a maga égboltján, nem fog meteorként lezuhanni, kiegészen és reménytelenül.

Dramai színésznő volt a királyi színházban, a hűvösen szőke északon, ahol a nap is megfontoltan kél fel s ahol drámát játszani kisebb népszerűséget, de sokkal komolyabb feladatot jelent, mint mifelénk. Előkelő pozíciónak számított, sőt némiképen már rangnak is, Greta Garbo helyzete a királyi színházban. Polgári jólét járt vele s mert hazájában a mód kultúrára is kötelez, előkelő tartózkodás is, rezervált elegancia a magánéletben. Illetőleg a színésznő személyének és női lényegének úgyszólván teljes visszavonultsága a családi tűzhely falai közé. Mert természetesen férjezett volt a királyi színház

hősnője s noha férje is színházi ember, házasetük intimitásai éppoly kevésbé kerültek a publikum kíváncsiságának terítékére, mint egy magasállású minisztériumi tisztviselőé vagy tekintélyes professzoré. Nyugodt, úri biztonság vette körül s az a tiszteletteljes közömbösség, mely a legjobb humusza a tehetőség magamunkálásának s így kialakulásának is.

De a háború előtt világsikert, pénzt és fantáziát hoztak a dán, norvég, svéd filmek. Sztárok születtek, mint Asta Nielsen, Gunnar Tolnäs, Olaf Föns. S hogy már a semlegesség sem kamatozott biztos százpercenteket, a tőke vállalkozó kedve ismét feltámadt s vele az új filmgyártási láz az északi országokban. Mint előkelő és kitűnő drámai művésznő, természetesen az elsők közt kapott szerepet Garbo az új filmen. S amint levetítették a róla készült próbafelvételeket, tüstént kiderült, hogy a lencse egy egészen más Garbót mutat. Nem a komoly, tanult, magábamélyedő drámai színész arcát, akinek a művészte mély és nemzeti, hanem egyet a legkeresettebb internacionális típusból: a szimpatikus démonét, aki érzéki, érzékekre ható, hódító és vágyorsvasztó, de közben megható, elérzékenyítő, sőt mindent megbocsájtató is. Akiért lehet izgulni, de akit muszáj sajnálni, ha bűnbe, szerencsétlenségbe sodorja a vére, a véletlen, vagy akár a szerelem is. Olyan nőt mutatott a lencse, aki a tömegek giccs-ideálját testiekben és lelkiekben szinte maradék nélkül valósítja meg: a producerek álmát, a keresett sztárt, akire akár vámpír-szerepeket is lehet osztani, hiszen komoly szőke szépség, ellágyítja, elmosza a rikító határokat; aki, ha ölnek érte vagy akár maga gyilkol is a filmen, végig megőrzi a feszült tömegérdeklődésen túl a lelkes rajongást is személye iránt. Olyasvalakit mutatott a felvevőkészülék objektívje, akinek a nagyérdemű közönség nemcsak megborcsájtja valamennyi tévedését, sőt eltévelyedését, de pestiesen szólva, a legkifejezőbb zsargonnal: „gönölnö” is minden sikert és ragyogást, dollárban, sőt akár fontban is.

Mikor a stúdióban először látták Greta Garbo filmmegnyilatkozását, a jelenlevő szakemberek hátán — noha szakemberek,

tehát hivatalból szkeptikusak voltak — az a megmagyarázhatatlan, de egyben csalhatatlan izgalom vibrált végig, melyet éreznünk kell minden olyan alkalommal, ha az abszolút rátermettséggel állunk szemben. Még nem tudták, hogy megszületett az új filmideál, az új bálvány, a filmüzlet évekre szóló bázis-biztosítéka, de azért siettek gratulálni és — szerződéseket kínálni a királyi színház művésznőjének. De Garbo csak ránézett férjére, az ugyancsak elismert színházi szakemberre s azután filmképmására s egyszeriben tudatára ébredt, hogy életének új korszaka kezdődik. Nem olyan nyugodt, kiegyensúlyozott és előkelő, mint eddig volt pályája, nem is oly gazdag a művészi szándékokban és lehetőségekben, ám annál fényesebb külsőségekben s minden északi fantáziát túlszárnyaló ama nemes, szőke fémet illetően, mely a leginternacionálisabb valósága mai világunknak. S miközben a filmjeiről azóta már oly jól ismert, fáradtan blazírt mozdulattal félretolta a szerződési blankettát és ugyancsak világszerte méltányolt fátyolos tekintetét a stúdió mennyezetére fordította, már pontosan tudta, hogy ettől a pillanattól kezdve vége minden nobilis visszavonultságnak, művészi tervnek s az eddigi szimpla polgári jólétnek is. Az egyetlen volt a stúdióban, aki a pillanat lázában magas homloka mögött számokon töprengett, milliókon és milliókon, amit ez a számára idegen Garbo reprezentált, akit a felvevőgép lencséje formált belőle. És extázisban minegy, újfent a gép elé állt, újabb és újabb felvételeket követelt a legkülönbözőbb beállításban, az arcáról, szeméről, alakjáról, lábáról és kezéről; egész filmszászárnoi lényéről és lényegéről, melyet nem csupán megérezett, a lehetőségig pontosan le is mért ott a saját filmfeltámadása pillanatában. Azután, már magának is ismeretlen fensőbbiséggel, biccentett fejével a jelenvoltak felé s egy alig észrevehető, de nagyon határozott mozdulattal intett a férjének — a film-Garbo jövődő impreszariójának: mehetünk ...

Es meg sem állott Amerikáig vagy Afganisztánig, ha úgy tetszik. Mert nincs a világnak olyan eldugott községe, ahová,

ha ott filmet játszanak, el ne jutott volna a mozivászon. Sudáran, hajlékonyan, behízelt, borús szépségében mindenütt látható lőn s később hallható is. Kicsit rekedten, hangjában ugyanazzal a bizsergető fátyolossággal, mint a tekintetében, belépett mindannyiunk életébe, akik valaha szerettünk s akik csak egyszer is elgondoltuk, milyen jó volna magunkhoz ölelni és soha el nem eresztetni többé a szerelmet. Népszerűsége egyre nőtt s már régen kilépett a film szalagjából s beköltözött a gazdagok szalonjába éppen úgy, mint a tömeglakásokba. A férfiak valamennyien őt szerették volna maguknak s az asszonyok csak lelkesítették ezt az ábrándos férficsordát. Ők is mindenképen hozzá szerettek volna hasonlítani, ami annál kevésbé sikerülhetett szegényeknek, hiszen maga Greta Garbo számára is mindörökre teljesületlen sóvárgás maradt, hogy filmbeli változatához csak némiképen is hasonlíthasson.

Mert, talán ismételni is felesleges, a királyi színház művésznőjének úgyszólván semmiféle közössége sincsen azzal a Greta Garboval, akiért milliók epekednek s akiért milliókat fizetnek a filmgyárak és fizetnének a mammut-kapitalisták, ha szeretni vagy csak látszólag a külvilág előtt irántuk szerelmet hazudni hajlandó volna. Az élő Garbo nem csupán évekkel idősebb, fáradtabb, színtelenebb, de ezerszerre finomabb, kulturáltabb, külön is annál, akit a filmje mutat. Igazi úriasszony és nagyon okos asszony az igazi Garbo, aki hű maradt férjéhez (noha ez az impresszárió szerepét vállalta) s következetesen elkerül minden alkalmat, akárminő tolakodó legyen is, amelyik a nőt keresi benne, a sex appeal kreálóját, megtestesítőjét. Nagyon jól tudja, hogy a filmen kivetődő tömegvonzó erőhulám teljességgel hiányzik a fizikumából, nemcsak a budoár diszkrét, sőt kerítő homályában, de a legraffináltabb estélyi ruhában is, noha ez a toalett a villanyfény természetellenes fehér káprázatában majdnem filmszerű változást tud előidézni a legegyszerűbb asszonynál is a sex appealt illetően. S éppen mert Garbo számára csak a sex appeal jelent üzletet s reprezentál millió és millió dollárt s jelenti egyben mai életét is,

amelyikkel a régi úri rezerváltságot fölcserélte, gondosan elzárja magánéletét és valóságos testi mivoltát a nyilvánosság előtt. Nehogy akár a tömegek, akár egyetlen csókgyűjtő dollármilliómos is megállapíthassa, hogy teljességgel hiányzott belőle a saját film-sex appeal je. Mert ma már — hiába okos és fölényes — Amerika, az üzlet kiölte belőle azokat a differenciált érzéseket, melyek régi életét szépnek láttatták vele. Ma már nem királyi színésznő, elmélyedő művésznő, finom úriasszony. A ma embere lett ő is, akinek nincsen neme és nincsen illúziója a saját személyével való vonatkozásokban sem. S miközben egy felzaklatott idegzetű emberiség a csókjáról álmodik, maga már alkalmasint az idejét sem tudná megmondani, mikor csókolt utoljára — a stúdióon kívül, ahol a transzparenszek izzásában hajol partnere szája fölé. Persze ebben nem is tudna már férfit látni, legfeljebb eszközt, amelyik újabb és újabb dollárkötegekhez juttatja s egyre messzebb sodorja önmagától, aki pedig igazi művész s igen finom úriasszony volt, mielőtt a film ki nem tenyésztette volna belőle — a milliókkal fizetett sex appealját.

H I T L E R

Tizenhárommillió szavazatot kapott Hitler listája Németországban. Érthető tehát a kíváncsiság a vezér személye iránt, akinek a neve ezt a tizenhárommillió szavazót az urnákhoz igazította. Tizenhárommillió polgár szavazott Hitlerre és sokszor tizenhárommillió polgár kérdezi az ismert földrészeken, kicsoda ez a Hitler, mifajta ember lehet, hogy politikai vezéréül vallja egy nagy kultúrország lakosságának a harmadrésze.

Az általános érdeklődés mindenképpen indokolt. Hiszen jó néhány esztendeje, hogy Hitler neve felbukott az újságkolumnák élére az ismeretlen embermasszákból és még ma sem lehet megállapítani, jogosan nevezik-e ellenfelei politikai kalandornak, de azt sem, mivel fokozta fel a tömeglelkesedést, amelyik vállára emelte. Mindenesetre élnek az eredői és működnek az okozói a ténynek, hogy Hitler — Hitler lett; és elfogultság kell a tagadáshoz, hogy személyi adottsága és egész egyénisége hozzájárult, hogy éppen Hitler legyen Hitler és kapjon 13 millió szavazatot a birodalmi választásokon. Van véletlen, de annak okai, legalább utólag, mindenkor kimutathatók. A véletlen mégsem elégséges hozzá, hogy szinte egyik napról a másikra egy nagy nemzet széles rétegeinek politikai vezére és elkeseredésének kiobbantója váljék valakiből.

Szónoki képességeiben nem lehet magyarázatát találni sikerének. Hallgatói szerint éles, rikácsoló a hangja, nem érzik mögötte a meggyőződés lelkesültsége, sőt a fanatizmus magával-

ragadó ereje sem. Amit mond, sohasem érdekes s beszédéből hiányzik az ötlet, mely közelhozza a tömegeket, lenyűgözi a hallgatóságot, arról nem is szólván, hogy gondolati elemei semmivel sem magasabbrendűek, mint a kisvárosi községtanácsok demagóg szónoklatainak a frázisai. Híjával van a fordulatoknak is, melyeknek csalhatatlan hatását mindenki ismeri, aki olvasta az elmúlt korok ránk maradt híres beszédeit. Még csak a színészi része sem jól kidolgozott Hitler beszédeinek. Állandóan kiabál, míg csak bírja a torka s nem él a hangmodulációk fogásaival, melyeknek pedig szinte szuggesztív a hatásuk mindenfajta tömegekre. És mégis lesik a szavát, tízezrek gyülekeznek, hogy meghallgassák és milliók szavaznak programjára, melyet senki sem ismerhet, hiszen sem szóban, sem írásban sohasem fejtette ki világosan.

Egyéni sikerét, példátlan népszerűségét mégsem lehet csupán azzal magyarázni, hogy ami programjában megállapítható, éles tiltakozás a gyalázatos béke és annak diktálói ellen. Azzal sem, hogy ugyanolyan tanácstalan és tehetetlen, mint az ifjúság, amelyik nem találja a helyét és nem talál munkaalkalmat s nem marad számára egyéb hátra, minthogy torkát tépve tiltakozzék a fennálló gyalázatos helyzettel szemben. Hiszen előtte és mellette százsámra rázták az öklüket vidéki politikusok és kiáltozták, hogy vesszen az a Franciaország, amelyik Németországot mai mélypontjára taszította. Azok, sok százan és ezren, megmaradtak az ismeretlenségben, vagy a helyi népszerűség gyér babérai közt, — Hitler pedig vezér lett s csak pillanatok választják el talán, hogy korlátlan hatalommal rendelkezék hatvanmilió ember élete és egy nagy nemzet jelene felett.

De Hitler volt az első, aki harsányan, lapos frazeológiával, rikácsolva, de megfélemlíthetetlenül jelentette ki, hogy minden rossz, ami van és mindenki felelős érte, aki hatalmi pozícióban ül ebben a pillanatban Németországban. Hitler ordította legelőször és legbátrabbak hogy el kell pusztítani azt, ami van és félre kell lökni azokat, akik ma kormányoznak a német

birodalomban. Minthogy pedig a nehéz ipar képviselői és a német munkásság szembenálló frontja érezte legbelül ennek az egyszerű igazságnak az erejét, érthetően általános visszhangja támadt a brutális közönségességgel megfogalmazott tiltakozásnak. Mert igenis, minden rossz úgy, ahogyan ma van és mindenki felelős érte, nemcsak, aki kormányoz, de az is, aki él. A mai világból és annak mai irányítóiból mindenki kiábrándult, senki sem vár már megoldást tőlük és senki sem reméli, hogy jobbra fordulhat velük és általuk a népek és az egyének sorsa. Minthogy pedig a tömegek nem alkalmasak építő munkára, annál inkább a rombolásra hajlamosak, Hitler rekedt tiltakozása valóban egységes programot jelent, bármennyire örültségnek lássék s bármennyire híjával van mindenfajta útmutatásnak. A romboló tömegszenvedély ki akarja tombolni magát, el akarja pusztítani mindazt, ami jelenvaló és ami valóban rettenetesen rossz és elviselhetetlen; ugyanekkor természetesen el akarja söpreni útjából azokat, akik a mai tarthatatlan állapotot próbálják konzerválni. Itt kell keresni Hitler sikereit, a rombolás programjában, mely felszabadítja az alacsony ösztönöket, melyek azonban mégis csak életösztönök. Az ember élni akar, ma pedig nem élhet. Következésképpen el akarja törölni a föld színéről ezt a világot anélkül, hogy arra gondolna, jobbat kaphat-e helyette, vagy egyáltalában tekintettel lenne arra a lépésre, amelyik a romboló munka befejezése után következne. Egyelőre egyetlen visszafojthatatlan vágya, hogy megszabaduljon a mai nyomortól, életének ez idő szerint való megpróbáltatásaitól, a mai munkanélküliségtől, mai elnyomatásától, pillanatnyi szerencsétlen helyzetétől. El akarja pusztítani azt, ami van s ez egyelőre elég program számára. Ha ezt a szenvedélyét maradéktalanul kiélheti, talán azt sem bánja, ha maga is elpusztul. Semmiesetre sem kérde azonban, mi lesz azután.

A tömegek azonban nemcsak Németországban érzik ugyanazt, amit Hitler szavazói. Mindenütt, ahol állandósultak a kenyérgondok, távoli ábránd lett a munka lehetősége s még mesz-

szibb a nyugodt megélhetés, a békés családi élet harmóniája, — megfontolás nélkül hajlandók volnának elpusztítani, amit maguk körül rettenetesnek látnak. S mert nálunk, Budapesten és Magyarországon egyre több ember számára válik lehetetlenné a legprimitívebb életszükségletek: a hajlék és a kenyér megszerzése és biztosítása, Hitler magyar változata ugyanannyi hívőre és követőre találna, ha még olyan tanulatlan, tehetség nélkül való lenne is és még halványabban jelezné a kibontakozás útját. A nép és az egyén mai sorsának halálos szorításából akarja kiszabadítani magát Budapesten éppen úgy, mint Münchenben vagy Kalkuttában s ezen az úton minden vezért hajlandó követni. Úgy érzi, nem veszíthet semmit s a rombolást követő bizonytalanságtól sokkal kevésbé reszket, ha ugyan gondol rá, mint ahogyan a bizonyosságot gyűlöli, amelyik nap-nap után elszívja előle a levegőt és összemorzsolja csüggedő energiáit.

BATA

Az oknyomozó történelem igen sok esetben megállapította, vagy legalább is megállapítani vélte, mit nem kellett volna tennie a nagy vállalkozások vezéreinek, hogy kikerülhessék a kudarcot, az összeomlást. Azzal a konkrétummal azonban adós maradt, hogy mit kellett volna tenni Napolennak sikerei állandósításáért s melyek lettek volna azok az intézkedések, amelyek az örökkévalóságba menthették volna át a Fugge-
rek, Stinnesek, Kreugerek és Baták szédületes vállalkozásait. Valószínű mégis, hogy ez semmiképpen sem lett volna lehetséges, mert hiszen a vagyonok élete éppen olyan körülhatárolt, mint az emberé, vagy a gilisztáé.

Ritkán lehet áttekinteni egy hatalmas arányú vállalkozás belső és külső relációit olyan közvetlenül és közlőrl, mint a zlini gyártelepét. Hiszen jóformán a szemünk előtt alakult a papucskészítő paraszt-üzem hadseregszállító gyárteleppé. Ez a változás pedig, mely döntő lett Bata és Zlin sorsára, nem a világhírű vállalkozó érdeme, sokkal inkább — az apósáé. Az apósáé, Kertzl doktoré, Ferenc József udvari orvosáé. A derék orvos segítette ugyanis hozzá lányának a férjét, hogy 48 órával a sarajevói merénylet után 50.000 pár bakancsra kapjon megrendelést Bécsben — a zlini papucskészítő üzem számára. Természetesen már Bata érdeme, hogy a tragédiát követő napon, amilyen gyorsan csak lehetett Bécsben termett és becsöngetett apósa ajtaján.

Kérdés, ha apósa nem a Burg orvosa, tudott-e volna más hatásos pártfogót szerezni, aki egyszeriben 50.000 pár bakancs szállítására irat alá szerződést egy papucskészítő üzem számára, melynek addig sem megfelelő gépei, sem képzett munkásai nem voltak. Bizonyos azonban, hogy Kertzl doktor jóvoltából a megrendelésen túl megfelelő személyzet is állott tüstént a zlini üzem rendelkezésére. Az udvari orvosnak a hadvezetőségben is voltak barátai, akik a mozgósítási plakátra jelentkező cipésmunkásokat katonai parancssal irányították Zlinbe, melynek ekkor legfeljebb, ha 4000 lakosa volt. Az indulásnál tehát semmiesetre sem volt Bata a saját erejére és üzleti zsenialitására utalva. Ugyanígy nála sokkalta tehetségtelebbről vállalkozó is megkapta volna a további rendeléseket, további 100.000 pár bakancsra, ha történetesen Ferenc József orvosának a lánya a felesége. S egy másik, nálánál tanultabb, képzetesebb szakember vezetése alatt talán használhatóbb szállítmány is került volna ki a bakancsgyárra átalakított papucskészítő üzemből annál az 50.000-nél, melynek az átvételét annak ellenére megtagadta a hadsereg, hogy az udvari orvos veje szállította.

De a szerencsés véletlenek különös találkozása segítette a sikerhez Batát a háború után is, amidőn a zlini gyártelep elindult az igazi, rohamos fejlődés útján. Ha a központi hatalmak történetesen győztesen kerülnek ki a háborúból s nem alakul ki a mai Csehszlovákia, sohasem lehetett volna alkalma összevásárolni potom áron a különböző háborús üzemekben összegyűlt bőrhulladékot. Ez a szerencsés vétel igazi alapja a későbbi nagy vagyonnak. De ez a szerencsés vásár csak abban a nagy káoszban volt lehetséges, mely a békekötést követte s amikor még felelőtlenül lehetett ilyen üzleteket lebonyolítani az eladó államhatalom szervei részéről is. És még ennek a tranzakciónak az ötlete sem a Bata elméjének a szülöttje. Egy magasrangú államhivatalnok, Kertzl doktor intimus barátja ajánlotta a hulladékbőrök megvásárlásában rejlő üzleti lehető-

séget a zlini bakancsgyáros figyelmébe, — természetesen megfelelő haszonrészesezés kikötése mellett.

Ezután azonban már valóban dolgozott Bata odahaza Zlinben. Amit kétszeri amerikai útján tapasztalt, ahol boldogulni nem tudott, öntudatosan és szisztematikusan érvényesítette a maga üzemében. A nagy amerikai kapitalisták, Ford, és társai módszereit ültette át a hazai talajba, konok következetességgel és kérlelhetetlen szigorúsággal, amint odakint megcsodálta. Egy számadó őrmesternek erőszakos főlénye dolgozott benne, aki élvezi a maga hatalmát altisztjei és a legénység felett. Ez a közvetlenül érezhető őrmesteri hatalmaskodás volt a legfőbb programja és egyben sikereinek titka is. A részletek személyes intézése és az alárendeltjeivel való közvetlen érintkezés segítette tagadhatatlan eredményekhez. Ez az ellenkezést nem tűrő, brutális őrmesteri paranccsszó volt a programja, amennyiben messzi célkitűzésekről és teóriák megvalósításáról beszélhetünk Batáival kapcsolatban.

Ipari vezér lett belőle, amint nem egyszer tábornok is az őrmesterből. De vezéri posztján s a vezéri hatalomban is őrmester maradt a lelkében, cselekedeteiben, vágyaiban s bárminő valószínűtlennek tetszik, koncepciójában is. Altiszt, aki egész brigád felett parancsnokolt s aki el is tudta látni ezt a feladatát mindaddig, míg nem került szembe vele egy igazi stratéga, vezéri tehetség. Tudott fegyelmet tartani, rendet is, talán jobban, mint bárki előtte. Ha nem is kalkulálni, de tudott kalkulálni és embereket toborozni minden egyes szakasza számára. Mindaddig, amíg csak kikerülhette az érintkezést a kulturált kapitalizmussal, a bankvilággal, melytől ösztönösen elzárkózott, mert tudta, vagy inkább érezte, hogy alul kell maradnia a vele való összeütközésben, sőt összeköttetéseiben is. Így történt, hogy két héttel halála előtt, a nemzetközi kapitalizmushoz való meghíusult közeledése után, le kellett építeni, sőt le kellett állítani a zlini üzem minden szakaszát.

Természetesen mindez nem ilyen egyszerű és ilyen határozott, hiszen a hírlapíró az anyagszerűség elvénél fogva csak

vázlatot vetíthet fel és körvonalazhatja a tényeket és összefüggéseket. Kétségkívül ritka és különös képességei voltak Zlin urának, akiről és aki ellen oly sokat írtak és beszéltek másfél évtizeden át az egész világon, hogy igazi egyéniségnek kellett lennie. S valóban az is volt s hozzá ritka példány: őrmester a vezéri poszton s aki ott is megállotta a helyét. S talán soha senki kétségbe nem vonja vezéri elhivatottságát, ha nem élünk olyan időket, midőn egészen rendkívüli képességeket kell kívánnunk a vezérektől, az őrmesterektől, sőt a közkatonáktól is.

Mindenesetre érdekes utazás követni karrierjének az útját.

Még a háború előtt is mindössze csak 3557 lakost számláltak össze a morvaországi Zlin községben, ahol a cseh nagyiparos, aki később önmagának az Európa Fordja címet adományozta, az 1876, vagy 1878-iki esztendőben született. Noha pontos születési évét érthetetlenül homály fedi, ifjúságának a történéseit az oknyomozó történetírás eszközeivel pontosan megállapították hívei és ellenfelei, akiknek Bata személye körüli munkássága, mint mondani szokás, egész kis könyvtárt tesz ki.

Abban az időben, mikor Bata született és felnőtt, meglehetősen maradi élet tespedt a kis Zlin községben. Lakosai közül irigyelt embernek számított, aki németül is tudott s volt egy rend városi ruhája; ez már utat biztosított abba az álmvilágba, ahol készpénzt is látnak néha a munkájukért a dolgozók s olykor hús is kerül az asztalukra. Németnek lenni ezekben a császári időkben annyit jelentett az eldugott Zlinben, mint úrnak lenni, csaknem annyit, mint papnak, vagy zsandárnak. De azért mégis ragaszkodtak falujukhoz és az életükhöz a szegény zlini lakosok, akik közül alig néhánynak jutott eszébe, hogy jó volna vasútra ülni s meglátogatni a császárvárost, ahol némelyik parasztlány már kalapot hord vasárnap a Práterben s ahol egyik-másik szerencsés földijük önálló iparos lett, sőt házmester úr is. Legtöbben azonban csak álmodtak ilyen lehetőségről, a férfiak posztópapucsokat készítettek s az asszonyok türelmesen szülték a gyermekeket, akikre aligha várt jobb sors az apjukénál.

Bata apja is papucskészítő volt s az anyja egyszerű, jámbor asszony. De apja nemcsak készített papucsokat, vállalkozó szellem és üzleti képesség is szunnyadt benne; olyan adottságok, amelyek lehetővé teszik az iparosnak, hogy kereskedő váljék belőle. Viszont szeretett pipázva üldögelni órák hosszát s az italt sem vetette meg, ami egyben annyit jelentett, hogy nem volt takarékos természet. Így azután hamarosan vissza-visszaesett a háziiparos sorba. Mégis élt benne egy jobbik én, amelyik arra ösztökelte a fiát, hogy úgy éljen, ahogy ő szeretett volna.

Az apai oktatás nem maradt eredménytelen, a kis Bata már 6 éves korában megtanulta, hogy aki korán kell, ha nem is lel aranyat, de megkereshet egy pár krajcárt azok elől, akik későbben ébrednek. Egyébként is ráeszmélt a krajcár becsületére apja mellett, aki egyre váltogatta a foglalkozását, egyszer gyümölcsöt árult a piacon, egyszer maga készített cipőket. A kis Tamás elkísérte mindig a vásárokra és hazavitte a vásárolt árut, vagy másképen igyekezett a vevők segítségére lenni, akiktől egyszer kapott egy-két krajcárt, máskor nem. Itt jegecesedett a tudatába, hogy a munkát borraivalóval fizetik.

Az iskolában a legrosszabb diákok közé tartozott, noha Nikolaus Kasperek, Zlin akkori polgármestere, nagyon szíven viselte az iskola dolgát, ahol Bata testvérei, Anna és Anton, meglehetősen sokat tanultak. Tamás azonban öt esztendő alatt osztani sem tudott megtanulni, viszont ráébredt arra a tagadhatatlan igazságra, hogy egy megkeresett krajcár többet ér a legszebb számtani szabálynál. Ezt a meggyőződését átvitte a gyakorlatba is és amint öt krajcárja összegyűlt, beküldte Bjécsbe az ottani Tanulók Takarékpénztárának. Anyjáról is akkor beszél legmeghatottabban, midőn elmondja, hogy sohasem nyúlt az ő megtakarított pénzecskéjéhez, sőt gyakran odaadta neki az ötödik krajcárt, ami a legkisebb betét elküldéséhez szükséges volt. Ugyancsak örömtelen lehetett a kis Tamás ifjúsága, hiszen, mint maga bevallja, életében egyetlen egyszer sem fordított egyetlen krajcárt sem cukorra, édességre.

Kilenc éves sem volt még, mikor elvesztette az édesanyját

és teljesen magára maradt. Hiszen apja mit sem törődött a nevelésével. Egy évvel később Hradischba költöztek, ahol egyik iskolatársának a bűne miatt kizárták a harmadik elemiből, noha a legilletendőbb diák volt és ugyanolyan szentségnek látta az iskolát, mint a templomot. Tanítójában földöntúli lényt látott s az előadás úgy tűnt előtte, mint istentisztelet, amelyen jelen kell lenni, anélkül, hogy akár meg lehetne, akár meg kellene érteni.

Most azután már szabadon kifejlődhetett a kereskedői szelleme. Ahelyett, hogy apja mellett megtanulta volna a susztermesterséget, az eladásra feküdt és 12 éves korában — mint később maga írja — pontosan tudta, hogy az éhséget sokkal könnyebb csillapítani kereskedéssel, mint fizikai munkával.

Tizenöt éves korában apja elé állt és anyai örökségének reaeső részét kérte: 200 pengőt. Kívánságát nem tudta teljesíteni s ezért Anna nővéréhez ment Bécsbe, kikölcsonozta annak egész megtakarított pénzét, 30 pengőt, Döblingenben önállósította magát. A mesterségben való járatlansága azonban megbosszulta magát, nem tudott boldogulni s mikor a rendőrség érdeklődött az iparendélye iránt, visszaköltözött az édesapjához.

Nem próbálta azonban odahaza tökéletesíteni magát a saját iparában, még kevésbé az írás és olvasás tudományában, felcsapott utazónak. Rendkívüli szívósságával és ügyességével elérte, hogy meglehetősen mennyiségű megrendeléssel érkezett haza, ahol az ottani suszterek nagy tisztelettel fogadták, mint aki az értékesítésnek új módját találta fel. Ekkor sietve rávette nővérét és Anton bátyját, hogy kikérjék egész anyai örökségüket, a kamatokkal együtt körülbelül 800 pengőt. Így vesztette el egyik napról a másikra az öreg Bata munkatársain kívül üzleti tőkéjét is. Emlékirataiban életének erről az epizódjáról a következőket jegyzi fel: apám minden megjegyzés nélkül kifizette a kamatokkal együtt anyai örökségünket.

Soha többé nem is említi meg apja nevét.

1894 szeptember 20-án engedélyt kapott Anton Bata egy

cipőgyár alakításához Zlinben. Tervbevették, hogy a maguk produkcióján kívül a házi iparosok munkáit is forgalomba fogják hozni. Tekintettel arra, hogy ezek családjukkal együtt ma is alig keresnek többet másfél pengőnél naponta, az ifjú Tamásnak nem volt alaptalan az a feltevése, hogy a vállalat felvirágzik. Azonban elszámították magukat s miután bátyja bevonult katonának, Tamásnak az adósságok miatt le kellett ülnie a munkapadhoz. Rengeteget dolgozott és vesződött a fizikai létért, miközben egyre jobban kialakult benne az a vélemény, hogy a pénz az egyedüli üdvözítő dolog a világon s hogy az ipari munka nem segíthet tőkéhez. Dolgozott és takarékoskodott, míg végre ismét visszaérkezett a kereskedelemhez, specializálta magát vászoncipőkben, megszervezte a háziipart és piacot talált a zlini készítményeknek. Egyik merész spekulációjával több ezer vászoncipő gyors leszállítására kötelezte magát egy bécsi nagykereskedővel szemben s hogy ezt a munkát leszállíthassa, egy szaklapszerkesztőhöz fordult, akitől megtudta, hogy Németországban már készítenek cipőgyártáshoz szükséges gépeket. Haladék nélkül Frankfurt am Mainba utazott, de nem volt elég pénze, hogy motorral hajtott cipőkészítő gépeket vásárolhasson s így csak néhány kézigépet szerzett be, de ezeknek a segítségével is időre el tudott készülni a vállalt munkával.

De a nagy konkurrencia és tőkeszegénység megakadályozta további terjeszkedésében. Ezért merész elhatározással 1904-ben Amerikába hajózott, ahol a Massachusetts állambeli Lynnben dolgozott egy cipőgyárban, nem sok eredménnyel. Közben végérvényesen belátta, hogy fizikai munkával nehéz kapitalistává emelkedni. Egyébként nem sikerült semmire sem mennie a tengerentúl és egy év múlva, szegényebben, mint ahogyan elment, került vissza szülővárosába. Egyet azonban megtanult: a reklám jelentőségét s azonkívül még a munkások kihasználását, teljesítményfokozását. Ezeket a tapasztalatait sietett alkalmazni a maga kis üzemében, melyet hazaérkezése után alapított. Ez a ténykedése csakhamar szembeállította vele a szakszervezeteket, melyeket először a maga céljaira próbált fel-

használni, abban a hiszemben, hogy nem látnak át tervein. Mi történt volna, ha nem tör ki a háború, összemorzsolódott volna-e az energiája a kicsinyes viszonyokkal folytatott küzdelemben, nem lehet tudni. De Szerajevóban eldőrdült a trónörökösre szegzett revolver és sohasem képzelt folyama indult a vér és arany áradásának.

Közben magánéletében is döntő változás történt: feleségül vette dr. Kerzlnék, Ferenc József házi orvosának a leányát.

Kétségkívül nagy leleményességgel, körültekintéssel, nem közönséges energiával s a helyzet páratlanul gyors felismerésével sikerült megszereznie az első hadseregszállításokat s ezzel együtt a felmentést is a katonai szolgálat alól. Egyelőre Zlin polgárai áldották minden lépését, hiszen a mozgósítás első időiben minden ekszisztencia megingott s így nagy segítséget jelentett az első hadiszállítások bárminő alacsony munkabére is. 50.000 pár bakancsra hozott haza megrendelést Kerzl dr. veje, ami egyben annyit jelentett, hogy munkához jutott minden zlini papucs- és cipőkészítő.

Most azután megszűnt a harc a szakszervezetekkel a munkabér, a munkaidő és a szociális bánásmód kérdései körül. A háború kitörése után, mint minden hadseregszállító üzem, katonai felügyelet alá került Bata zlini cipőgyára is. Most megvalósíthatta álmát: a dolgozók munkaerejének tökéletes kihasználását, hiszen fegyveres szövetségesei voltak hozzá. Leghevesebb kritikusa, Rudolf Philipp, akinek „Der unbekannte Diktator” című könyvéből veszem e cikk nagy részét is, fotográfiában és másolatban a dokumentumoknak egész sorát adja közzé, melyek mind ennek a munkáshajszának a könyörtelenségéről számolnak be. Szigorított elzárással büntetik nemcsak az igazolatlanul elmaradtakat, de a néhány perccel későket is, akár polgári munkásokról, akár hadifoglyokról, vagy katonákról van szó. A legkisebb mulasztásért frontra küldik, vagy a külön erre a célra létesített fogdába zárják a munkásokat. Hiába tiltakozik Frantisek Novánk, Zlin város polgármestere és minden tekintélyes polgára az embertelen bánásmód ellen, hiába teszik

szóvá munkaszisztémáját a sajtóban és a parlamentben, Körber őrnagy és Boubela százados, — akaratának könyörtelen végrehajtói — megfélemlítik nemcsak a gyárat, de az egész várost is. Utóbbi a háború után felcsapott konjunktúra-hazafinak, felvette a csehszlovák uniformist, elő is léptették, míg végül utóíerte a sorsa. A benzinbotrány ügyében börtönbe került s ma is ott van, szoros zár alatt, ahová minden ok nélkül százait csukatta a munkásoknak.

Nem sokkal több tekintettel volt az államérdekekre sem, mint a munkásaiéra. Az osztrák-magyar hadsereg számtalan katonája lett marsképtelen a használhatatlan bakancsok miatt és hiába voltak Batának legjobb összeköttetései Bécsben, mégis óriási mennyiségű általa gyártott bakancsot visszadobtak a hadügyminisztériumban, mint használhatatlant. Az már a Bata külön szerencséjéhez tartozik, hogy egy évvel később, amikor a központi hatalmak országaiban veszedelmes arányban növekedett az áruhiány, ugyanezeket a kifogásolt bakancsokat 50 százalékkal magasabb áron volt kénytelen tőle megvásárolni a hadi kincstár.

Az egykori piaci árusnak, az udvari orvos későbbi vejének tehát nem igen lehetett panasza az osztrák-magyar monarchia berendezkedésére. Nem csupán elindíthatta a saját karrierjét, el is érkezhettek a kapitalisták rendjébe, amiről már gyermek-kora óta álmodozott. Sőt még ezentúl is megvalósíthatta — a vér s a fegyverek árnyékában — azt az elgondolását, amelyik szerinte megoldja a modern termelés problémáját.

De a monarchia szétbomlásával és az új csehszlovák állam kialakulásával új helyzet elé került. Tartania lehetett tőle, hogy a demokratikus köztársaság vezeterei előtt nem lesz szimpatikus pályafutása, mely a bécsi udvart és a tömegek munkajérének erőszakos kihasználását, két oly távoli s mégis annyira egyező pólust ívelt át. Most megszűnt az apósi protekció lendítő ereje s a szuronyok sem sorakoztak fel munkáspolitikájának a segítségével. Érezte is a változott helyzetet s a legokosabbat tette, amit cselekedhetett: visszavonult a politikától és az inten-

zív munkától, az úgynevezett várakozás álláspontjára helyezkedett. Arra gondolt, hogy abban a pillanatban, amikor konszolidálódik a helyzet, a legdemokratikusabb köztársaságban is visszanyeri hatalmát a tőke és személye súlyát a kapitalista. Nagyon jól tudta, hogy elkövetkezik az az idő, amikor együtt dolgozhatnak majd az állam új uraival s ha nem is volt bizonyos felőle, de reménykedett benne, hogy demokratikus jelszavak mellett, fegyverek nélkül is megvalósíthatja álmát: a speciális Bata-szisztéma bevezetését a zlini üzemekben.

És hamarabb, mint gondolta volna, elkövetkezett az a nap, amidőn a „Prager Presse“ hasábjain Bata házi szerkesztője, nyíltan hirdethette, hogy a cseh cipőipar sohasem álmodott fel lendülése két körülménynek köszönhető: az árak 1922-ben történt erőteljes, csaknem 50 százalékos csökkenésének és az új munkabérendszerek, amelyek a különböző üzemek önkormányzatán és munkások nyereségrészesedésén épült fel, melyet 1924-ben hajtottak végre.

Es felállíthatta egész Csehszlovákia területén a maga saját külön módszerével dolgozó árusító üzleteit, melyek vezetőinek, tekintet nélkül a szükségletre, át kellett venni a megszabott mennyiséget a saját kockázatukra, hogy az akkor még jövedelmezőnek gondolt fiókvezetői álláshoz jussanak és akiknek ugyanezen szempont alapján vállalniuk kellett a rezsi egyéb tételeit is. Kétségtelen, hogy ez a szerződési forma hallatlan erőkifejtésre kényszerítette a fiókvezetőket s nem utolsó sorban az ő erőfeszítésük alapján terjedt el Bata márkája olyan gyorsan és példátlan sikerrel. Tagadhatatlan azonban az is, hogy ezen a nagy népszerűségén a Bata-cipőknek csak Bata keresett; aminthogy az új nyereségrészesedési szisztéma is csak Batának kedvezett, mert igaz ugyan, hogy az egyes üzemek önállóan tárgyaltak egymással, de az árakat és a feltételeket Bata központi irodája szabta meg s így a haszonkulcsuk csupán attól függött, kisebb vagy nagyobb mennyiséget kifogásolnak-e a kész áruból a revizorok. Ugyancsak Bata vagyonának gyarapításához járult hozzá a nyereségrendszer is, mert a mun-

kások felelősek voltak az esetleges veszteségekért is, melyeket munkabérükből levontak. Viszont a nekik kijáró esetleges nyereséget nem készpénzben kapták meg, ezt a gyár javukra írta s csupán kamatot fizetett utána. Ilyenmódon Bata elérte, hogy nem volt szüksége banktőkére, a munkásai pénzén terjeszkedett s egyben függetleníthette magát a szakszervezetek munkabérszabályozása alól, ami röviden annyit jelent, hogy Bata gyáraiban nincsen 8 órai munkaidő, nincsen túlóradíj és nincsenek az általános színvonalon mozgó munkabérek. Bata tehát elérte azt csendőrök és egyéb karhatalom nélkül, hogy diktatórikus módon kormányozhatta üzemait, rendelkezhetett munkásai felett, anélkül, hogy valaki beleszólhathatott volna üzemi politikájába, vagy akárcsak egészen pontosan beleláthatott volna.

Bár ilyenformán jogtalanul adományozta önmagának az európai Ford nevet a zlini papucskészítő fia s noha kétségtelen, hogy valamennyi jelszó mögött a maga egyéni érdekeinek mohó pillantása vigyorog; ha a szakszervezetek ellenőrzése alól ki is vonta magát s ha diktatórikus rendszerrel kormányozott is egy demokratikus összetételű köztársaságban; másrésről viszont az utolsó három esztendő alatt banktőke felhasználása nélkül 3 millióról 22,500.000 párra emelte gyárának negyedévi termelését. Tagadhatatlan az is, hogy használható tömegfogyasztási cikkek gyárt s hogy nem fantasztikus elképzelés az a kijelentése, hogy 1935-ben a mai ár harmadrészéért tudja adni a cipőket. Mindez azonban tulajdonképpen csak csehszlovák probléma, illetőleg azoké az államoké, ahol Bata valóban felállít gyártási üzemeket. De ha a csehszlovák kisiparosokat, suszterokat, cipőkereskedőket tönkre, vagy a maga vazallusává is tette a Bata-szisztéma, ez a veszély aligha fenyegeti más államok iparosait és kereskedőit, így tehát a mienket sem. Mert ha nem is állíthatjuk, hogy állami támogatással dolgozik Csehszlovákia Fordja, annyi bizonyos, hogy az ottani hatóságok nagy elnézéssel vannak iránta, minthogy legnagyobb exportőrje az új államnak, következésképpen a politikának is jelentős faktora. Más államok s így Magyarország, azonban aligha túrné

a Bata-szisztéma megvalósítását s így csupán az a kérdés merül fel, vajjon Bata, mint kereskedő, komoly konkurrenciát csinálhat-e a magyar iparosoknak és kereskedőknek. Nem tudjuk elképzelni, hogy vámrendszerünk mellett olcsóbban adhatja a maga gyártmányait, mint a mi tömegfogyasztásra szánt cipőinket, melyek pedig formában és ízlésben mindenesetre felülmúlják a Batáékét s azt sem, hogy ha esetleg mégis gyártásra rendezkednének be nálunk, mentesek lehessenek a közterhek és a hatósági ellenőrzés alól. Ebben az esetben pedig nem jelenthetne veszélyes konkurrenciát a mi cipőiparunkra, annál kevésbé, mert a magyar középosztály sokkal igényesebb, mintsem ezek a tömegáruk megfelelnek az ízlésének. Mindenesetre helyénvaló a magyar érdekeltségek legfokozottabb ébersége minden letelepedési kísérlettel szemben, annál is inkább, mert a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy Batáékkal és az ő szisztémájukkal szemben a legkörültekintőbb óvatosság sem számíthat túlzottnak.

L I N D B E R G H

Abban a pillanatban, midőn felcsengetett a telefonoskisasszony, hogy közölje velem Lindberg kapitány párisi megérkezésének a híret, két kép vált ki előttem a sötétből, két férfi portréja, akiket félezer év választott el egymástól. A szobám egyik sarkában, mikéntha Leonardot láttam volna valami furcsa készüléken babrálni kezével, míg szeme a távoli egekbe nézett szomjasan, a hitnek erős biztonságával. A másik sarokban pedig Coignard Jeromos abbé hajolt a papíros fölé malaclopójában, borosfiaskó a tintásüveg mellett, amint éppen befejezi vala az ő véleményét, mondván: Aki okoskodik, nem tud felrepülni.

Ez a rezignált sóhaj századunk nagy, szkeptikus bölcsének a vallomása saját boldogtalanságáról, amiért olyanoknak látja a dolgokat, aminők a valóságban. Mintha csak azt akarta volna mondani ez a nagy elme, ez a mély gondolkodó, ez a polihisztor, a tudomány lírikusa, hogy nincsen boldogtalanabb, mint aki tudja, hogy ha fejjel megy a falnak, nem a fal törik be, hanem az ő koponyája. Mintha csak azt akarta volna mondani, hogy hiábavaló minden logika, minden okosság, igenis fejjel kell nekimenni a falnak, különben nem születhetik meg semmi igaz, új és nagy dolog, nem szabad számolni a lehetőségekkel, meg kell kísérelni a lehetetlent, el kell indulni az elérhetetlen ország felé.

És valóban igaza volt Coignard abbénak, ha csupa okos,

bölcs koponya, rendszeres agy született volna erre a világra, még mindig mécsessel világítanánk, szamarháton barangolnánk, barlangban lagnánk és sohasem indulhatott volna el a tengeren az első gőzhajó, nemhogy Lindberg aeroplán ja kiköthetett volna a le bourgeti repülőtéren. Mert valóban örültnek kellett lenni annak, aki neki mert vágni a levegőnek, aki kockáztatni merete az életét egy fantazmagóriáért, mely ellene szólt minden fizikai törvényeknek, tapasztalatnak, minden matematikának. Es az ember, az örült Ikarus mégis nekivágott a levegőnek és az örült Lindberg, az a bolond Lindberg, ahogy a barátai évődtek felette, harminchat órai küzdelem után megérkezett Parisba harminc esztendővel később, hogy az első repülőgép néhány száz méternyi keringés után szerencsésen újra a földre szállott.

Amikor elindult, bolond Lindberg volt a neve, mikor megérkezett, hős lett belőle, amiként többé-kevésbé örültnek tartottak kortársai minden merész gondolkodót, minden igazi nagy embert, az eszmék bátor harcosait, a prófétákat és költőket, akik valóban örültek is voltak a polgári társadalom szemének a lencséjén keresztül, kötözni való bolondok, akik nem kergették a hasznocska szagát, nem igyekeztek vagyont gyűjteni maguknak, kényelmet, jólétet övéiknek, hanem e helyett ábrándokat kergették, ideálok után szaladtak, legtöbbször és legtöbbször hiába persze, hogy azután aláhulljanak letörten, fáradtan, csalódottan egy hiábavaló élet boldogtalan, keserű ízével hervadjanak a sír felé. Sok ezren és sok százezren pusztultak el ilyen bolondok, akik harcba szálltak a semmiért, látszólag, koboldokért, kósza álmokért, az elérhetetlen kék madárért. De ezeknek a szegény bolondoknak a hadserege, ezeknek a szegény bolondoknak a halálba induló csapata vitte előre az emberiséget, gyűjtotta ki a villanylámpák fényét és gyűjtött világosságot a koponyák, a gondolatok sötétségében is. A békésen emésztő római polgár, a civis romanus szempontjából tekintve, valóban örülteknek látszottak a rongyos rabszolgák, ruhájukat megszagató asszonyok, akik inkább válasz-

tották a katakombák halálos sötétjét és inkább indultak az oroszlanok elé az arénában, mintsem megtagadták volna hitüket Krisztusban, a keresztben és a feltámadásban. És az amerikai vagy európai kispolgár logikája szerint örültek látszott Blériot, aki nekivágott a La Manche csatornának és ezerszeresen nagy bolondnak látszott a két francia, Nungesser és Colli, akik nekivágtak a lehetetlennek, a biztos halálnak s akiknek az eltűnése után a francia szőlőbirtokos jelentősegteljesen bökött a fia elé: Úgy-e megmondtam, hogy sohasem érkehetnek át a tengeren.

Most persze ugyanaz a francia szőlőbirtokos ugyanazzal a fölényes mozdulattal bizonyítja, hogy úgy-e megmondtam, át lehet repülni a tengeren, hiszen a technika állása mellett ennek a kísérletnek a sikere tisztára véletlen dolga, elméletileg már esztendőök óta megvalósítható volt a Lindberg kapitány rop-pant teljesítménye. És a bolond Lindberg, a híres, nagy, ün-nepelt, nagyszerű Lindberg kapitány lett, századunk hőse, a modern tudomány hőroza, aki előtt leborul a tömeg, a polgári nyáj, akinek az anyja elé kézcsókra járul a köztársaság elnöke s akinek a bátorságát a maga javára fordítja majd a szke-ptikus, óvatos, okos, hatalmas tőke, mely sohasem megy fejjele a falnak, de annál inkább örül, ha más megpróbálkozik vele s annál inkább siet lefölnözni az aranytejföltre.

Úgy hisszük, nem sok idő telik bele s megindulnak majd a légi luxusgépek, hálófölkével, táncteremmel, tenniszpályákkal, minden kényelemmel és biztonsági gépezetekkel felszerelve. Talán mire ez a könyv megjelenik, már meg is alakul az „Amerika-európai repülőgéphálókocsi társaság”, talán már gyártják is a hatalmas luxusrepülőgépeket, de egészen bizonyos, hogy a Lindberg kapitány bátorsága és halálmegvetése egész generációk szerencséiseinek szerzi meg az aranygyapját. A Morgan- és Ford-házakhoz hasonló új nagy vagyonok keletkezését indítja majd el a Lindberg kapitány hősiessége, melyért huszonötezer dollárt kapott, ami egészen tekintélyes összeg ugyan, de amit öt perc alatt megkereshet szerencsés esetben

egy közönséges tőzsdeügynök a newyorki börzén. Az okos polgárok bölcs előrelátással igyekeznek elhelyezni tőkéiket a megalkulandó légivasút-részvényekben, de azért az új Lindberg kapitánynak megint csak bolond lesz a neve, ha elindul felfelé, hogy eljusson az ismeretlen bolygókba, vagy belefúrja magát a földre, hogy annak a másik oldalán érkezzék ki, olyan áthatolhatatlannak tartott utakon, melyeket alkalmasint éppen úgy keresztül szel majd az elkövetkező századok valamelyik bolondja, mint most az Amerika—Európa közti levegőrengeteg ez a bolond, ez az örült, ez a nagyszerű, ez az ünnepest Lindberg kapitány.

Természetesen sok százezer bolond indul el, míg egy megérkezik s éppen ezért mi az extázis pillanatában minden pórusunkban átérezve az emberi akaraterő, szellem, bátorság, emberfeletti merészség diadalmámorát, meghatott tisztelettel s a csatavesztett hősöknek kijáró könnyes hódolattal adózunk mindama szerencsétlen bolondok, rajongó örültek emlékének, akik az életüket áldozták egy célért, egy eszméért, egy gondolatért, mely a jövőndőt munkálta és előkészítette az útját ama bolond, nekirugaszkodott, örült, szerencsés, nagyszerű, ünnepest héroszoknak, aminő Lindberg kapitány, aki az egész világ égig morajló diadalzengése közben ereszkedett alá a fényben úszó le bourgeti repülőtérré. S abban a pillanatban, mikor a francia belügyminiszter a becsületrend nagykeresztjét tűzi Lindberg kapitány domború mellére, mi meghajtjuk az elmúlt évezredek és boldogtalan mánk zászlaját mindazok előtt, akik elindultak az úton, melyen nem volt remény célt érniök s mely diadalútja lett mégis Krisztusnak, Kálvinnak, Rembrandtnak, Edisonnak, Marconinak és ennek a bolond, ennek a zseniális Lindberg kapitánynak.

ÖT ÉV MAGYARORSZÁGON

A K E N D E R E S I L E G E N D A

A koránébredt tavaszban felszáll a köd is, ami szemünk elől eltakarta a remény lepkeszínét. A beáradó napsugarakkal új tavaszi hit ömlik a falak közé, hátunk nem támasztja már a kályha cserepét, az ablakhoz andalgunk s kibámulunk a kéklő, titokzatos, de most megint csodákkal biztató horizontra. Kissé felnyitjuk az egyik ablak szárnyait s már halljuk a kürt jeleket: őrségváltás Horthy kormányzó rezidenciaja előtt, akit tegnap és tegnapelőtt lelkesen és túláradón ünnepelt egy meggyötört ország.

Az íróasztalon még a vasárnapi újságok púposodnak, mindegyikben rajzok, cikkek, riportok beszélnek Horthy Miklósról, aki elindult a kenderesi kúriáról és tengereken s a Burgon át magyar katonák élén lovagolt a zaklatott városba.

Tíz éve ennek s mily távolnak látszik most az a március, egy évtizednek előtte, ami volt, s mennyi minden is történt és változott. így érezzük, akik végigéltük s ezt olvassuk mind a cikkekből és tudósításokból. Abban a pillanatban azonban, ha túllépünk a magunk önzésének körülkerített udvarán s megpróbálunk helyet keresni a mérhetetlen birodalomban, melynek gazdája, ura és krónikása a Történelem: elfut ez a szenvedéses és megpróbáltatásos tíz esztendő, akár a márciusi bárányfelhő, amit a szél kerget a vár fölött s ahogy repül, évszázadok kóvályognak, elviharzottak s még csak ezután felénk-száguldók. Járván pedig a történelem végtelen csarnokának át-

öllelhetetlen oszlopai alatt, csak kontúrjait láthatjuk a magunk életének s benne az apánkénak s a dédunokánkénak is, aki majd csak a jövő században érkezik a mi planétánkra. Az egyre távoluló történelmi horizont immár évezredekkel mutat mindennapi szemünknek, ezer évet előre és hátra, honszerző Árpádtól ama bölcsig, prófétáig, avagy nagy álmodozóig, aki 2930-ban vezetni fogja a mi országunkat, a magunk népét.

Ha pedig az örök időnek, a történelmi bizonyosságnak magaslatairól kíséreljük megállapítani, ki az a férfi, akit egy olyan ország ünnepel, amelyikre évtizedes gyászt mért a végzet, egyszeriben világosan látjuk Horthy Miklós nevét, honszerző Árpád és országalapító István királyunk mellett, — a 2930-ik év magyarjának a szemén keresztül persze, aki nem fogja látni, de keresni sem a részleteket s nem kérdezi, mi történt a veszített háború után, — amely elsodort egy történelmi dinasztiát, — mindaddig, míg Horthy kormányzó belovagolt Magyarország szívébe. A magyar polgár, aki ezer esztendő múlva lapozgat a nagy magyar történelmi lexikonban s az 1920—1930-ik év eseményeit keresi, aligha talál majd benne több nevet ennél az egynél:

Horthy Miklós, 1920-tól Magyarország kormányzója; Kenderesen 1868 június 18-án született s a teng er északadémia elvégzése után, 1886-ban avatták hadapróddá. Az osztrák-magyar haditengerészetnél szolgált 1909 január l-ig, amikor korvettkapitány és I. Ferenc József szárnysegédje lett. 1914 májusában vonult be ismét a tengerészeihez, ahol 191U decemberében átvette a Novara gyorscirkáló parancsnokságát. Az otrantói ütközetben 1917-ben megsebesültén is a parancsnoki toronyból irányította az operációkat és visszavonulásra kényszerítette a számbeli túlsúlyban levő angol, olasz és francia hadihajókat. Az ütközet után a flotta élére állította a király Horthy tengeragyot, aki a monarchia utolsó flottaparancsnoka volt. A kommün rémuralma alatt elvállalta a szegedi ellenforradalmi kormány hadügyminiszteri tárcáját, megszervezte a

nemzeti hadsereget és a tanácsköztársaság bukása után a Dunántúlon folytatta a hadsereg szervezési munkáját. Mint a nemzeti hadsereg fővezére vonult be Budapestre, ahol a nemzetgyűlés 1920 március 1-én az ország kormányzójává választotta. Ettől a pillanattól kezdve az igazi államfő személytelen elfogulatlanságával küzdött a kétségbeesett körülmények közé zuhant ország talpraállításáért, s hogy Magyarország az 1914./18. világháború után újra megtalálta helyét az európai nemzetek versenyében, ez mindenekelőtt Horthy kormányzó érdeme. Munkájában hűséges társa volt felesége, jószáshelyi Purgly Magda. Az újraéledő, szabad Magyarország modern, új korát Horthy kormányzó hatalomralépésétől számítja a történelem.

Többet, más nevet, jobboldali és baloldali politikusokét, miniszterekét és tábornokokét, kegyelmesekét és hercegeket hiába keresne a 2930-ik esztendő múltakon elborongó magyarja az akkori Nagy Nemzeti Lexikonban. Nagy urak voltak a maguk portáján, amíg éltek, de azért őket is csak a szél sodorta, mint a faleveleket, melyek elsárgulván lehullanak és összekeverednek a sárral. Az egyetlen, aki a sors fölé kerekedett, az a férfi volt, akit most fáklyák és harsonák között ünnepelet ez a kis ország, s akinek a nevét ezer esztendő múlva ugyanolyan büszke áhítattal ejti ki boldog Nagy-Magyarország minden polgára, miként mi honszerző Árpádét és országalapító Szent Istvánét: Csonka-Magyarország mai Hadura és kormányzója, Horthy Miklós.

S amint múlnak az idők s elszáll, ami hétköznapi volt körülötte, elindul csodálatos, megmagyarázhatatlan, anyagtalan útján az új magyar legenda. S miként Szent László mögött megrepedt a szikla, hogy üldözői utól ne érhessék és megszülethessen a mítosz, elindul majd a meghatott emlékezés a csodálat és szeretet szárnyain s új legenda születik Kenderesen, melynek ősi kúriájáról elindult egy kisfiú, hogy tengereken és harcokon át megérkezhesek abban a pillanatban, midőn hivatása szólítja, hogy megmentsen egy szerencsétlen országot.

PROHÁSZKA OTTOKÁR HAGYATÉKA

A főpap, kit annyira szeretett az Isten, hogy közvetlenül szolgálatából szólította az örök fényességbe, immár az örökkévalóság templomában prédikálja a szív és a becsület igazságát. Szava, mely a meggyőződés mélységeiből tört fel és messzehangzott, nem hallatszik többé a szószékről. De életének tanítása és tanulsága tovább zeng, hiába borult a koporsó födele Prohászka Ottokárra. Minden, ami utána maradt, az életét példázza, mint Toldi Miklós erejét az egyszerű vaskoporsó, a hatalmas bajnok nyugvóháza. Tovább beszél a fehérvári rezidenciában minden élettelen tárgy, mit a nagy püspök keze érintett és szentelt szimbolikusan jelentőssé. És megindul majd a szivek rádióján a legenda a püspökről, kinek nemcsak a tanítása, de az élete is egyszerűn és tisztán szárnyalt az egek felé.

A nagyhét áhítatában a nagy püspök földi dolgairól regélnék a fehérvári házakban, de szerte az országban is. Arról a tizenhat pengőről, két rend ruháról és néhány foltozott fehérneműdarabról kél a mese a nép száján, mely búcsúzáskor minden földi vagyona volt az égiektől gazdagon felruházott, szépeletű főpaprak. íme Prohászka Ottokár, aki az írás szava szerint élt, akihez kegyes volt az Úr, szószékéről szólítván őt magához, megtért Istenéhez, nem hagyott maga után tele hombárt, drága aranymarhát, kincseket és drágaságokat, de gazdag örökségül ajándékozta életének feledhetetlen példázatát mindeneknek, kik hisznek az Úr szavában, mely az ő száján keresztül szólott hozzájuk.

A székesfehérvári püspökségnek még most a kikerekítés után sincsenek olyan hatalmas birtokai, miként a veszpréminak, a vácinak, vagy akár a pannonhalmi főapátságnak. Ám azért a fehérvári püspökség jövedelméből is bőven tellett volna minden földi jóra s még mindig gazdag örökséget hagyhatott volna hozzátartozóira Fehérvár püspöke, ha tekintetét életében mindig csak az ég, a csillagok felé fordítja, mely mögött az Örökkévaló Isten kormányozza a világot. Székesfehérvár kegyes püspöke azonban nem tudta a földöntúli dolgok felé fordítani a tekintetét, ha szembejött véle a földi nyomorúság. Nem tudott szemet hunyni a szegények szenvedései előtt és nem tudott jóllakni, ha éhezőket látott maga körül. Ha olykor fájdalmasan gondolt rá, hogy a fehérvári püspökség nem oly dús jövedelmeket hajtó, nem maga miatt vált borongóssá a homloka, hanem mind a szegényekért, nincstelenségért és szenvedőkért, akiken segíteni szeretett volna, nehogy a földi nyomorúság eltántorítsa őket az egy igaz Istenbe és az ő Fiába vetett hitüktől.

Tizenhat pengő, két rend ruha és néhány foltozott fehérnemű maradt mindössze az aranyszájú püspök után. És hagyatékában akkor sem találtak volna több kincset a leltározók, ha történetesen százszor több búzát teremnek a püspöki szántók. Mert Fehérvár püspöke minden nyomorúságon és minden szegény emberen segíteni akart, akivel csak találkozott városában és kint a falvakon. És Prohászka Ottokár nem százszor, de ezerszer több szenvedőt látott, mint ahányon segítenie adott, éppen úgy, amint valamennyien, akik érző szívvel és nyitott szemmel járjuk a földi utat, ezerszer több bánatot és könnyet látunk, mint amennyit megvigasztalnunk és felszárítanunk lehetne, még akkor is, ha bennünk is az aranyszájú főpap szerzetesi áldozatkészsége élne s ezerszer több kincsünk is lenne, amit szétozhatunk.

De ha a fehérvári püspökség szerény jövedelméből nem is tellett orvosságra minden szegénység minden fájdalmas szenvedései ellen, az aranyszájú püspök igéi és tanításai most majd

gyógyítanak és segítenek a lelkeken, melyek előtt megnyilatkozott. Es a halott főpap szavainak a jelentősége apostolok és szentek hitvallásának az erejével zeng majd az emberi lelkekben, most, hogy nyilvánvaló példázattal szolgált az életével. Prohászka Ottokár, aki Istent szolgálván is megtalálta kapcsolatát a földi dolgokkal, nem mindig prédikálta a feltétlen lemondást, nem mindig prédikált vizet, de maga mindig csak vizet ivott és sohasem aranyphárból, ő, kinek a szava és a szíve az irgalom és a vigasz forrása volt, legszívesebben a forrás tiszta vizéből oltotta volna a szomját s az Úr szabad ege alatt hirdette volna Krisztus ígését és az ő országának eljövételét.

A könnyek, melyeket felszárított a mindennapok monoton egymásutánja, újra megerednek most, ha a hívő lelkek hírért veszik a fehérvári püspök hagyatéki listájának. És húsvét nagyhetében, az ünnepi áhítat magunkba néző óráin elindul útjára az aranszájú püspök legendája. S esztendőre ilyenkor, ha Rómába készülnek a magyar harangok, talán már ott lebeg felettük Fehérvár püspökének csodálatos lelke s megszenteli a nyelvüket, hogy visszatérvén, bizakodva zengjen a hangjuk s majd egyszer, egy gyönyörű tavaszi napon, lángolva hirdesék: Betelt az idő, indulhatunk!

A J Ó K A I - S E R L E G

Oh, sőt ah, kétségkívül létező fogalom, illetőleg meglévő valami a magyar sajtó, már t. i. ha a lapvállalatokat értjük alatta, melyeknek a mérlegszámlája több-kevesebb eredményt mutathat fel s valóban beszélhetünk újságírásról is, ha nincsenek egyéb igényeink ezzel a mesterséggel kapcsolatosan, mint a férfiszabó vagy a cipőfelsőrészkesztő iparral szemben. Kiváló, európai mértékkel ítélve is nagytehetségű és alapos felkészültségű munkásai is szép számmal akadnak ennek a mesterségnek, tehát jogosan dicsekedhetünk a fejlődési volna! emelkedő ívelésével. Csak éppen meg kell állapítanunk, hogy sajtó alatt semmivel sem értünk többet az üzleti vállalkozás egy változatánál s az újságíró sem több, sem kevesebb, mint ennek az üzletnek egyszerű alkalmazottja. Ekkora igénytelenséggel akár a sajtó szabadságáról is beszélhetünk, ugyanabban az értelemben persze, miként az iparosnak jogában áll a maga mesterségét üzni, ha betartja a törvényes rendelkezéseket.

Ne tessék itt politikára gondolni és azokra az akadályokra, melyeket a társadalmi rend magyar őrei állítanak a sajtó elé. Hiszen éppen a diktatúrák árnyékában érkezik el e hivatás teljesítésének áldozatosan gyönyörű korszaka, mikor a bilincseiben is szabad sajtó a jövő záloga és reménysége, mert hiszen a bagdadi mesék kora óta nem lehet palackba zárni a haladás, az igazság és megértés szellemeit. Az igazi újságíró ezekben a korokban a maga hazafiasságának, emberségének, mártírium-

vállaló fanatikusságának emelkedett szellemével tölti meg a sorok fehér közeit, hogy a jóérzésű olvasók százezrei ott találjanak feleletet kimondani sem mert kérdéseikre, ott lássák — fehér mezőn fekete gyászkeretben — felcsillanni a szivárvány valamennyi színét, az eljövendő szebb élet pompázó ígérését. A sorok közeinek hittel, lelkesedéssel, biztatással és önfeláldozással való behintését nem akadályozhatja meg semmiféle létező, vagy képzelt diktatúra réme, aminthogy az olvasót sem tarthatja vissza se börtön, se kancsuka, hogy megértse és köszöntse az ólombetűk sorfala közt fénylő világosságot.

Ha tehát nem beszélhetünk, e fogalom eszmei emelkedett értelmében, magyar sajtóról és újságírói hivatásról, ennek okát a nyilvánosság félrevezetésével volna egyenlő csupán a minisztériumok párnázott szobáiban, a csendőrszurony riasztó felvillanásában, vagy akár a börtöncellák vasrostélyaiban keresni. A tilalomfák, amiket ezek az útkeresztvezéseknél felállítanak, legfeljebb ha a kimondott és ólombaöntött gondolatokat szoríthatják vissza, téríthetik rossz irányba. Ezért nem is jut eszébe senkinek tetemrehívni a magyar sajtót, de annál inkább az üldözhetetlen, anyagtalan fehér mezőkért, a sorok közeiért, ahol hiába keresi a lélek, a tépődve bízó, csodaváró magyar lélek, amit onnan ki szeretne olvasni: a vigasztalás simogató balzsamát, s a reménység gyémántszikráit. Ezért a mulasztásért, ezért a pótolhatatlan hiányosságért nem lehet felelősségre vonni semmiféle politikát és senkifia politikust sem, csupán azt a szellemet, amelyik rideg üzletté deklasszifikálta a magyar sajtót, bérmunkásokká és üzletvezetőkkel az újságírói hivatás magyar talentumait. Nagyon sok mindent meg lehetne írni abból, amit kellene, a mai társadalmi és politikai berendezkedés ellenére is, ha a sajtó üzleti érdekei nem szorítanának ki minden egyéb szerkesztési, tehát eszmei és érzelmi szempontot, nem fognának vissza minden lendületet, nem szegnék szárnyát az egyéniségnek és a mérleg pillanatnyi aktivitása célja nem szentesítene minden olyan eszközt, amelyik feláldozza a jövőendő boldogságát: a mai sovány verébért a holnap tüzököt.

És itt hiába mindenfajta hivatkozás holmi külföldi példákra. Nagyon igaz, hogy a gazdag nyugaton, ahol nemcsak kapitalizmus van, de a kapitális sem ismeretlen fogalom, talán még a miénknél is üzletesebb a sajtó. De amiként reménytelen kísérlet volna datolyapálmákkal szegélyezni az Andrássy-utat, nem érkeznék el a datolyaszüret s elpusztulnának a pálmák gyökerei is a mi égboltozatunk alatt, ugyanígy a nyugati sajtó-erkölcsök mérge halálos a mi kis országunk levegőjére. Kicsik vagyunk, magunk vagyunk és porba szorítottak, nagyon sokszor ideálokra van szükségünk realitások helyett, hiszen amúgy is annyi elviselhetetlen valóság nyomja egyáltalán nem Atlas-i vállunkat. Mindenekfelett szükségünk van arra az erkölcsi erőre, amit kis nemzetek és az elorozott igazság számára a betűk szárnyán hódító gondolat jelent; nem lehet tehát lemondanunk róla és a hűvösen szemlélő tárgyilagosság nyugalomával tudomásul vennünk, hogy a sajtó nem egyéb, mint üzleti vállalkozás, melynek az újságírók jól, vagy kevésbé *jól* fizetett alkalmazottai.

Vártuk, sőt akármilyen történet legyen, várjuk ma is a változást, amelyik végre magához emeli a magyar sajtót és hivatássá teszi megint az újságíró munkáját. Úgy gondoltuk, majd ennek a megújulásnak az ünnepén kerül ismét elő Jókai serlege, egy új történelmi márciusban, midőn a hálás ország köszönti a szabad sajtó szabad katonáit. Annál nagyobb a meglepetésünk, hogy éppen most, ezen a március 15-én csendülnek össze ismét a poharak Jókai serlegével, hiszen soha még ennyire meg nem kötötte az újságírás szabadságát — a kiadóhivatal, amelyik legszívesebben címszalagokból és használt számlabélyegekből helyezne koszorút a sírja fölé, persze anélkül, hogy megértené, hogy egyben magát is eltemeti.

A magyar sajtó, ha valóban a toll szabadságát kívánja ünnepegni, egyetlen, az alkalomhoz méltó tósztmestert találhatott volna soraiban, az aggastyán Mezei Ernőt, a Kossuth-i eszmék veterán publicistáját, aki egyedül maradt ábrándjaival, elveivel, puritán idealizmusával abból a világból, amelyik érezte és

átérezte a sajtószabadság nemzetfenntartó erejét. Bizonyos, hogy nehezen kelt volna fel szanatóriumi ágyáról, melyen a sárga vénséggel csatázik az ősz tollforgató, reszketett volna kezében a Jókai-serleg, s remegett volna a hangja is, midőn a sajtószabadságot s ennek sorkatonaságát köszönti, annak a napnak a fordulóján, amelyikben Heckenasték nyomdájából az első cenzurázatlan röplapot tépte ki ama feledhetlen ifjúság. De remegő hangjában az őszinteség csellója búgott volna fel s reszkető keze valóban azt az utat mutatta volna meg, amelyiken el kell indulnunk valamennyiönknek, hogy elérkezzünk a sajtó szabadságához, a régi ideálokhoz s egyszer majd a régi országhatárokhoz is. Bármilyen messze hangozzék a publicista Milotay szava s bárminő költői képekbe állítsa a márciusi napok jelentőségét, mégis csak mai ember ő is, köztünk és a mi utainkon jár, míg az öreg közkatoná, a rajongó Mezei, egyik lábával most is a Kossuth-i eszmék talaját döngeti, ha a másíknak a lépései egyre lassulnak is s mindinkább közelednek ahhoz az országhoz, hová nagy vezére már régen felköltözött.

De ha nem is hallhatjuk a vén harcos köszöntőjét, mégis el kell mennünk erre a találkozóra; ki tudja, hátha váratlanul megjelenik ott a sajtószabadság szelleme, belopódzik a szívekbe, megszállja a koponyákat s egészen mást mond az ünnepi szónokkal is az elgondolt pohárköszöntőnél. Talán a régi március emléke feléled ebben az új tavaszban, egymásra és önmagukra találnak a magyar újságírók s egy akarattal határozzák el, hogy nem lesznek többé a sajtó fizetett munkásai, harcolni fognak érte, hogy teljesíthessék hivatásukat s mihamarabb ismét tiszta szívvel, teljes joggal és felemelt fejfel ünnepelhessék a szabad sajtó márciusát.

Talán ... Hátha ... Mégis ... Annyi minden történt körülöttünk az utolsó tizenöt esztendőben, amit lehetetlennek képzeltünk.

Í D Ó S E B B É S I F J A B B B E T H L E N

Egy csütörtöki napon mindenfajta égetően aktuális problémák helyett a miniszterelnöki palota felé fordult az ország lakosságának fürkésző figyelme, ahol meglepetésszerűen após és anyósként ébredt a miniszterelnöki pár.

Ez a családi esemény aligha futtatta örömcirádákkal a miniszterelnöki lakás mennyezetét. Hiszen András gróf egy izraelitának született pesti szerkesztő leányát vezette az anyakönyvvezetőhöz, aki hozzá még elvált asszony is. A miniszterelnök családja pedig ama kevély erdélyi mágnások exkluzivitását őrizte meg a háborúig, akik még az övékkel egyidős címer fölött is gőgösen néztek el, ha az nem erdélyi kúria homlokzatát ékesítette. A közérdeklődés, a polgári együttérzés tehát szomorkás megértéssel fordult a grófi pár felé, melynek legidősebb fia a maga egyéni életének ajtaján, de a családi hagyományok bőrére, mintegy bebocsájtotta a mai idők demokratikus kor-szellemét.

Az utóbbi időben egyre gyakoribb az úgynevezett meszaliánsz. Már az sem csapkodja magasra a szenáció hullámain, ha holmi görlicét vesz el a legkonzervatívabb angol főúr elsőszülött fia. De ez a megszokottság semmivel sem enyhíti a szülők fájdalmát, akik mindenkor a maguk módján szeretik a gyermekeiket s így szükségszerűen arról álmodnak, hogy az új generáció megszorítja a koronák ágait a címereken s még fényesebbre csiszolja a családi ékszerek ékköveit. Látják ugyan

maguk körül az egymásra torlódó eseményeket, hallják a repülőgépek motorjainak berregését és a munkanélküliek tömegeinek fenyegető morgását, de úgy képzelik, hogy mindez a polgári zaj és utcai lárma megtöri kastélyuk falain s bent folytathatják az ősök életét, előjogaik zavartalan külsőségei között.

Nagyon sokszor azért tudomásul kell venniök, hogy a címeres bölcső már nem csodacsonak egyszersmind, amelyik lágyan ringatva viszi át az idő zátonyai felett és a sors viharai között a szerencsését, aki beleszületett. Látják, hogy nem zárhatják el többé olyan hermetikusan gyermekeiket a külső világ elől, mint őket mentesítette szülők nevelése mindenfajta esetlegeségtől, külső kellemetlenségtől. Hiszen például Bethlen miniszterelnököt az ősi birtok és előjogok biztonságában nevelte az apja s fiatalabb korában jutott a magyar parlamentbe, mint most a fia a biztosító társaság irodájába, ahol a házasságát alig megelőzően helyezkedett el.

Ilyenképen a közvéleménynek, mely együttérez a grófi szülőkkel, el kell gondolkoznia a fiatal András gróf sorsa felett, mielőtt ítéletet formálna. Tudomásul kell vennie, hogy Bethlen András gróf 1902-ben született s családja joggal szánhatta neki ugyanazt a sorsot, mint annakidején nagyapja az édesapjának, Bethlen miniszterelnöknek. Bizonyára úgy is nevelték, mágnáspolitikusnak, akinek a gazdasági elhelyezkedését eleve biztosítja a származása, aki annakidején, mint ritka-szép férfipéldány, tetszése és családja kedvére válogathat a gróf-, sőt hercegisasszonyok között, mikor házasodni akar. Ha 1914 után minden úgy folytatódik, ahogyan valamennyien képzeltük a háború előtt az életünk alakulását, András gróf alkalmasint a nagykorúsága napján már bevezet az arisztokratikus házasság révébe s elindul a magyar politikának az erdélyi grófok számára alig-alig göröngyös pályáján.

Ezt a sorsot szánták Bethlen András grófnak a szülei. De közbeüvöltöttek az ágyúk s mint annyi életnek, az övének is messze kanyarodott az útja a szelíd lankáktól és barátságos

dülöktől. A Bethlen-birtokon román béresek rakják kazalba a kéréket s optánsper ide, vagy oda, Bethlen miniszterelnök nem tudta konzerválni fia számára azokat az életviszonyokat, amelyek között nevelte s amelyre a fiatal gróf természetszerűen beidegződött. Talán semmitem sem mutatja inkább, mit veszítettünk Trianonnál, minthogy Bethlen grófnak s hozzá a magyar miniszterelnök fiának, egzisztenciális gondjai lehettek. Ugyanekkor azonban némiképen megvigasztalhat bennünket, hogy talán mégsem szívódott még fel annyira a korrupció mérge a magyar közélet szervezetében, ha a magyar miniszterelnök fiát, született Bethlen grófot, ugyanazok a munkaproblémák zaklatták, mint egy leszerelt huszártisztet, vagy katedrájától elűzött tanítót. Mert az idősebbik Bethlen gróf feltétlenül biztosította volna fia számára azokat az életkörülményeket, melyek között felnőtt, ha módjában lett volna folyósítani az ehhez szükséges tízezreket. Már a taktikai szempontok is ezt követelték volna, hiszen mégsem egészen rendjén való, ha az aktív miniszterelnök fia olyan körülmények között talál csak elhelyezkedést, amelyek semmiképpen sem illenek az apja pozíciójához, így az idősebbik Bethlen számára, aki megelőzően tudomásul vette, hogy a fia biztosítási tisztviselő, nem is lehetett váratlan meglepetés a polgári világban elhelyezkedett fiának ez a lépése, amelyik az anyakönyvvezetőhöz vitte. Nem örendezhetett felette túlságosan, de a visszatörpanása sem lehetett százszázalékos a romantikusan hangzó házassági hír előtt. Alkalmasint ugyanúgy fogadta, mint azt a trianoni adottságot, melynek következtében nem biztosíthatta fia számára az erdélyi mágnás életmódjának a folytatását, amely neki még maradéktalanul kijutott az édesapja és az apai birtok jóvoltából. Az erdélyi grófi kastélyból egy lépéssel sem esik messzebb a polgári házasság annál az íróasztalnál, amelyiknél az utolsó hónapokban a miniszterelnök fia dolgozott. így hát a magyar premier alkalmasint sokkal gyorsabban leszámolt a legidősebb fia házasságának hírével, mint a közvélemény, mely még sokáig együttérző érdeklődéssel tekintett a miniszterelnöki palota felé,

ahol pedig régi medrében folyt tovább az élet, melyen lényegesen aligha változtat a demokratikus áramlatok betörése az erdélyi mágnásvilág elzárkózottságába. Legalább is addig, míg az inkei bérlő nem lehet újra erdélyi földesúr s a régi kúrián nem lobogtatja ismét a háromszínű lobogót a havasi szél. Bár valószínűen az eseményeket meg nem történtté többé ez a csoda sem változtathatná s a Bethlen-család mai feje így is sokkal könnyebben meg tudná bocsájtani fiának azt, amit neki az apja még semmiképen se tudott volna megbocsájtani.

BRÜLL KAPITÁNY MEGTÉRÉSE

Azon a napon, melyen Pestre érkezett Mussolini munkatörvényének a híre, a Rókus-kórház 29/a számú kórtermébe szállították Brüll Oszkár volt huszárszázadost, aki huszonöt esztendőnek előtte négyesfogaton hajtattott be Pestre és aki most, a régi időkből maradt jóbarátok protekciója révén, negyedmagával fekszik a kórházi szobában. És ugyanennek a napnak a délutánján a körúti művészkávéház uzsonnázó asztalánál Salamon direktortól néhány pengő jutalékot kért alázatos tisztelettel Herzmann bácsi, aki orfeumigazgató volt a régi Budapesten, akit Carola Cecilia szeretett s aki francia pezsgőt ivott délben is, ha történetesen korán ébredt.

Ha megfelelnek a tényeknek azok a részletek, melyeket alkalmunk volt hírül venni Mussolini új törvénytervezetéről, többé ilyesmi sohasem fordulhatna elő ezen a világon; feltételezvéen természetesen, hogy Mussolini munkatörvényét szentesíti a világ minden parlamentje és a törvényt keresztül is viszi az egész vonalon. Mert Mussolini, akár csak Marx, az egyén életébe olyan mélyen akar nyúlni, hogy az eljövendő Brüll százados a négyezer hold ellenére sem hajtathat négyesfogaton a városba, nem mulathatja el a vagyonát, aminthogy nem fürdetheti francia pezsgőben az elkövetkező század orfeum-direktora a primadonnáját. Nem változtat ennek a feltevésnek a valóságán, hogy Mussolini államrezonja homlokegyenest ellentétes a Marx osztályuralmi teóriájával, mert végeredmény-

képen mind a kettő az egyén jogainak megszűnését jelentené és mind a kettő ugyanolyan szomorú valóság lenne. És sem Marx utópiaországában, sem a Mussolini munkatörvényen épülő társadalmában nem lenne érdemes élni és egészen bizonyos, hogy nem is élnének tovább, mai emberek. Mert bármennyire borzalmas is, hogy Brüll százados, aki négyesfogaton hajtattott a milleneumi Budapestre, most öregen és összetörtén, mint ingyenbeteg került a Rókus-kórházi ágyra, melynek fejénél gyűrött, pecsétes kalapja mintegy az elpocsékolt életének szimbólumaként szomorkodik, mázafosztott kampósbotja pedig oly tehetetlen mozdulatlansággal lóg alá, mint a takaró felett a karja, mely már a cigarettát sem tudja szájához emelni, — mégsem lehet elvenni a világ egyetlen huszár-századosától sem a választás jogát: akar-e egy kurta iramodásig elől lenni az élet nagy versenyében, akar-e minden gyönyört, amit az élet egy hasonló ember számára tartogathat, egyszerre szívni be valamennyi pórusával, vagy pedig bölcs és számító módon beosztja az örömeket és bánatokat egy rövid élet sok-sok hosszú esztendejére. Ettől a választójogtól semmiféle munkatörvény nem foszthatja meg az embert, annál kevésbé, mert a döntésnek ez a joga *nem* függ az embertől, kívül van rajta és ilyenképen kívül van minden törvényeken is. Hiába próbálják ezt szabályrendelettel megakadályozni, a szerelmes diák az ideálja ablaka alatt sóhajtozik egész éjszaka, ahelyett, hogy a vizsgájára készüljön és a fiatal férfi ezer drótakadályon keresztül is szíve választottjához viszi a tavasz első virágait. Örök hajlandóságokat, ösztönöket, vágyakat, ismeretlen mélységekből fakadó erőket vissza nem fojthat, de még csak nem is kormányozhat semmiféle Mussolini, semmiféle munkatörvénye.

De nemcsak a szívnek és a vérnek vannak ilyen rejtelmes forrásokból felbuggyanó, ellenállhatatlan erőfolyamai. A vagyongyűjtés, de a vagyonszétválás, a munkában, vagy a pénz-pocsékolásban való nyakigmerülés éppen olyan feltartóztatlan és éppen úgy semmiféle mederbe nem szorítható, mint a

szerelem, vagy a hazárdjáték örök ösztönei. De függetlenül a pénztől, a hatalomnak, az erő kifejtetésének, a parancsolásnak, a könyörtelen uralomvágynak, az emberrel született megmagyarázhatatlan és felderíthetetlen lázát sem lehet leszorítani, ugyanúgy, mint az alázatos, derékig görnyedő emberből sem csinál sohasem önérzetes, büszke férfit sem Marx, sem Mussolini.

E változhatatlan erők megfégezhetetlensége fölött azonban eszünk ágában sincsen keseregni. Sokkal inkább kétségbeesnénk, ha nem látnánk feltétlen bizonyossággal, hogy ezen a földön sohasem fog felépülni az utópisták és diktátorok falansztere. Inkább hajtasson négyesfogaton a városba és sýnlődjön öreg korában a kórházi ágyon Brüll százados és minden könnyelmű cimborája, mintsem valaha is tanúi lehessünk a kényszerű megtérésnek és lássuk, hogy minden hajlama ellenére, hogy fog négy tüzes paripa helyett egy türelmes öszvért a kordéjába és mint poroszkál az országúton, holott repülni szeretne a négy táltoson, hogy szikrázzék az út patkóik alatt.

Természetesen nem akarjuk azt állítani, hogy hasznos, vagy akár csak szemnek tetsző látvány is a könnyelmű kicsapongás, melynek szükségszerűen a kórházi ágyon kell elpihennie. Ám éppen ilyen visszariasztó volna, ha hajlandóságainkat és ösztöneinket el kellene fojtanunk, ha bármifajta rezonból nem koccintanánk a pajtásunkkal, nem vennék ajándékot a kedvesnek és nem követnénk el mindazokat a bolondságokat, amelyek nélkül alkalmasint nyugalmasabb lenne az öregségünk, ha megérjük, de egészen bizonyosan örömtelen és fanyar íze volna az ifjúságunk borának.

Éppen ezért Mussolini munkatörvényének azon paragrafusait, mik feltételezik az emberi ösztönök, indulatok megrendszabályozásának a lehetőségét, nem tekinthetjük egyébként egy érdekes író merész elgondolásánál. Hiszen Olaszország diktátora maga is mosolyogna, ha levonnánk a végső következtetéseket hatalmas koncepciójú tervezetéből: ha azt állítanánk, hogy el lehet fojtani az ajkon lebegő sóhaj, a szemben

rügyező vágyat, az arcon piruló szemérmét, mind a hitet, gondolatot, ábrándot, a költők rímeit, a rigó füttyét, vagy akár a holló károgását.

Bármennyire szomorú is tehát, hogy Brüll kapitány, aki négyesfogaton hajtatott Pestre, ötvennégyéves korában tizedmagával sínylődik a kórházi szobában és Herzmann bácsi, miután francia pezsgőben füröszttötte Carola Ceciliát és a többi világhíres táncosnőket, a Vígszínházban statisztál esti három pengőért, belé kell nyugodnunk, hogy ezen sohasem lehet változtatni. Mindig új Brüll kapitányok születnek a nyugodt, rendes, idejüket és pénzüket beosztó polgárok mellett, akiket éppen úgy nem lehet egyéniségük megtagadására kényszeríteni, mint az élet tékozlóit. Nem sikerült ez Marxnak, aki egy osztály érdekében akart belenyúlni az egyének életébe és nem fog sikerülni Mussolininak sem, aki az állam és a nemzet dicsősége kedvéért próbálja feláldozni az egyént, a külön embert, a közösség oltárán. És bármilyen szomorúan szürkül a Brüll kapitány zsíros kalapja a kórházi láztábla alatt, bármilyen bánatos mementó is Herzmann bácsi ráncos arca a Vígszínház díszes színpadán, mindezek az elrettentő példák nem akadályozhatják meg, hogy ezren és ezren rohanjanak ezután is a végzetük felé. Mert vannak dolgok ég és föld között, amelyeken ember, ha még oly hatalmas is, nem változtathat soha, éppen, mert csak ember és nem részese az örökkévaló, legyűrhetetlen és kifürkészhetetlen végtelen hatalomnak.

O S V Á T H É L E T E — H A L Á L A

Szomszédok voltunk az Aréna-út 66-ik számú ház földszintén. A rabitzfalon áthangzott szegény Osvátné panasz-lavinája, s a nagybeteg Osvát Ágnes köhögése.

Csupa rendes polgár és egy polgári származású hercegné lakott az Aréna-út 66. szám alatt. Egyedül voltam köztük, aki tudta, kicsoda a paposképű szerkesztő, nyakig gombolt, fekete kabátjában, tanáros pápaszemével és felfelé fésült, fehér hajával magas és borongó homloka felett. Egyedül én tudtam, hogy a szerencsétlen családfő bánatán kívül a maga egyéni fájdalma is zaklatja szívét.

Írónak és kritikusnak indult és a „Nyugat” szerkesztője, az új magyar irodalom lektora lett. Bizonyos, hogy Ady fellángolásának és a nagy irodalmi harcoknak idején nem volt ideje siratni a kéziratokat, melyeket sohasem írt meg, és az író, aki hiába szeretett volna lenni. Valósággal zarándokoltak hozzá az indulók és a félig célhoz érkezettek, akik közül mindegyik köszön néki valamit, jót vagy rosszat. Mert elfogulatlansága sokszor szigorra keményedett és irodalompolitikai szempontjai nem egyszer fölébekerelkedtek a friss tehetségek iránti rajongásának. Komoly volt, sőt komor, mint az élete odahaza, ezekben a harcok napokban is és egyre keményebbé és merevebbé vált a változó időkkel, melyek a „Nyugat” jelentőségével együtt az ő szerepét is megcsonkították.

Boldogtalanságra született. Családi szerencsétlensége falat

emelt személye és az élet közé. Nem véletlen, hogy egyetlen általa felfedezett író sem jelentkezett a „Nyugat”-ban az ifjúság derűjével, a férfias filozófia kedélyes jóérzésével, az öröm édes ízeivel, a groteszk tréfa szertelen grimaszaival. Nem véletlen, hogy egyetlen humorista sincsen a „Nyugat” írói között, és hogy írásaikban a humornak, a mulatságos szatírára való törekvésnek a nyomait sem lehet felfedezni. Még Ady Endre költészetéből is hiányzott az egészséges jókedv, holott egyéb minden benne dübörgött, az egész élet, múlt, jelen és jövő, maradéktalanul. Osvát Ernő sohasem nevetett és ezért azt hitte,, nincs is jókedv a földön és a többi ember sem szokott jóízűen felkacagni.

Alig lehet elképzelni másképen, mint kéziratai fölé hajolva, tanáros, szigorú figyelemmel az arcán. És alig lehet elképzelni, miként történhetett, hogy mikor az utolsó és egyetlen örömlélethez is meghalt számára a leányával, utánaindulón revolvert szorítson az ujj és pontosan célozzon a szívébe. Tragikus atmoszféra fűledt körülötte ifjabb éveiben is, akik közel éltek hozzá, valamennyien tudták, hogy fellábbal a túlsó parton s egyszer majd a másikat is utánahúzza. De sohasem képzelték, hogy így történjen, ilyen erőszakos, véres és hangos legyen az utolsó pont a saját életének kéziratán. Valami gyors, biztos altató méregtől féltették a barátai, akik el sem csukták volna előle a revolvert, hiszen úgysem tudná a ravaszt elcsatantani ...

Ötvenhároméves volt. Rákosi Jenő alig néhány évvel ifjabban alapított új lapot, indult új harcba, új célkitűzésekért. De Rákosi Jenő mellében az újságíró szíve dobogott, amelyik nem vénül az idővel és szenvedélyesen dobog fel, bármi új érik körülötte. Osvát Ernő szigorú, komor és realitásoktól elvonatkozott kritikusa volt egy kornak, amelyik elmerült és nem is jöhet vissza sohasem. Egyedül volt, látta, hogy maga maradt és volt ereje egy hősi gesztussal elmenekülni e reménytelen magányosság elől. Holott talán ez a nagy egyedülvalóság életének végén meghozta volna teremtő erejét és úgylehet megszü-

lethettek volna mind a könyvek, amelyeket meg akart írni és amik sohasem készültek el mégsem, mert magának még százszor könyörtelenebb és igényesebb kritikusa volt, mint az íróknak, akik hozzá zarándokoltak kézírataikkal.

Osváttól búcsúzván, érezzük, hogy búcsúzunk a „Nyugattól is, mely most már végérvényesen betöltötte hivatását. S ez a tény, hogy Osváttól elköszönvén, a „Nyugat” után sem nyúlik többé a kezünk, Toldi Miklós vaskoporsójához hasonló plasztikussággal példázza: ki volt s mit veszített benne a magára hagyott magyar irodalom.

A Z A L M Á S S Y – Ü G Y

A Nemzeti Színház nyugdíjegyleti pénztárosáról mindenki tudta, hogy szenvedélyes kártyás, igazi hazardőr, aki olyan öszszegeket vesztett és nyert egy éjszakán, amekkora évi nyugdíjról a Nemzeti Színház legnagyobb gázsistája sem álmodhat. Tudták ezt róla akkor is, mikor pénztárosnak választották, bizonyos lovagias és bohém optimizmussal, úgy gondolván, hogy olyan úr és gavallér, aminőnek Almássyt megismerték, csak a magáét kockáztatja és inkább meghalna, mintsem a szegény nyugdíjas színészek filléreihez nyúlna. Almássy két házat vesztett kártyán egy pár esztendő alatt, míg most végül azok közé került, akiknek az öngyilkosságáról „A kártya áldozata” gyűjtőcímmel szokott megemlékezni az egyre jobban uniformizálódó pesti sajtó. Ilyenképen aztán közvetve mindazok felelősek is Almássy öngyilkosságáért, akik annakidején, tudva a tudandókat, pénztárosnak választották.

A véres esemény minden borzalmasságánál szomorúbb azonban, hogy közéletünkben, nem elszigetelt jelenség ez a felelőtlen halálos optimizmus. Egész soráról a különböző ekszisztenciáknak mindenki tudja, hogy erejükön felül költsenek, hogy nem tudnak parancsolni a hajlandóságaiknak, noha az életben való elhelyezkedésüknél fogvást feltétlenül fegyelmezniük kellene magukat. Nagyon sok emberről, aki idegen pénzeket kezel, közismert, hogy jövedelmei messze elmaradnak attól az összegtől, amire, életigényeit tekintve, feltétlenül szük-

sége van. Rossz végük lesz, mondogatják róluk a hátuk mögött, de azért barátkoznak velük és eszükbe sem jut figyelmeztetni őket, sem pedig az érdekelteket, holott megakadályozhatnák a katasztrófát. A gazdag kliens nem egyszer együtt kártyázik, vagy mulat a szegény ügyvéddel; a nagyvállalkozó a fixfizetésű tisztviselővel és ugyanolyan könnyelműen hessegeti félre a föltörekvő gondolatait, amiként a másik feledkezik meg a feltétlen bizonyossággal elkövetkező katasztrófális holnapról.

Senki sem akar rossz fiú lenni, mindenki azt gondolja, mért éppen én mondjam meg neki az igazságot? A színész-pénztároséhoz hasonló tragédiák után már persze csak úgy hemzseg a „biztos volt”, „úgy-e megmondtam”, „látszott rajta”, „csak ez lehetett a vége”. Holott egy kis nyíltsággal, a kényelmes közömbösség halk félretolásával sok pénzt és sok életet lehetne megmenteni. Ehhez azonban közéleti példaadás kellene s a külsőségek után igazodó közvélemény átalakítása. Degradálni kellene a látszatot és előléptetni a becsületes, nem egyszer kellemetlen tiszta igazságot; magyarul: egész társadalmunknak át kellene alakulnia s a mai időkhöz idomulni. A főnököknek nem szabadna megkövetelni, hogy a kifizetésű hivatalnok a jólszabott ruhákat hordjon, hiszen nagyon jól tudja, hogy a fizetéséből kenyérrre is alig telik; a kliensnek nem kellene messze kerülni az ügyvédet, aki két kis szobában húzódik meg a maga becsületes szegénységében; a lányoknak és asszonyoknak nem szabadna előnyben részesíteni a fiatalurakat, akik részletre vásárolnak autót, vagy legalább is csónakot, vagy motorbiciklit: általában meg kellene változnia egész társadalmi felfogásunknak, amelyik megköveteli, hogy mindenki többnek lássék annál, amekkora értéket reprezentál.

Természetesen ezt a nagy átalakító folyamatot a család és az iskola segítségével nélkül lehetetlen keresztülvinni. Az anya, aki inkább adósságot csinál, mintsem az ő lánya olcsóbb ruhában menjen vizsgára, mint a szomszédasszonyé; a tanítónő, aki szegényli és kerüli azokat a szegény tanítványait, akiket nem cifráznak fel odahaza, — sohasem nevelhet olyan egészséges

nemzedéket, amelyik nem szégyenli, ha becsületes szorgalma és tehetsége ellenértékeképpen csak kopott ruhát és vékony kenyeret kap a társadalomtól. Gyökeres reformok segíthetik csak elő az új mentalitás kialakulását és sajnos, ezeknek a nevelésügyi újításoknak a megvalósulása annál reménytelenebb, mentől nagyobb szükség van rájuk. Rólunk nem jegyzi fel az utókor, hogy résztvettünk az emberiség átalakításának abban a nagy munkájában, mely végül is az egyszerűség és természetesség boldog örömeihez vezet.

Az Almássyak tehát tovább fognak kártyázni, megújra pénztárosnak választják őket, átvágják a nyakukat vagy leugranak a negyedik emeletről. Közben paroláznak velük, isznak a borukból, az asztalukhoz telepednek, mikor pedig bekövetkezik az elháríthatatlan, — ugyanazzal a jóleső álbölcseséggel bölintanak rá, hogy előre megmondták, mint amiként az Almássy halálos ágya mellett az ismerősök és barátok a maguk tévedhetetlen ítéletének a beigazolásában kérődzenek elégedetten.

DRASKÓCZY GRÓF ÜTLEGEI

Már-már feledésbe ment az a szűk határok között bár, de mégis viharteltő szenzáció, melynek központjában egy igazi Esterházy gróf állott, aki a magyarutcai mágnás-bár előtt inzultálta az autójába szálló Titkos Ilona művésznőt. Ennek az utcai incidensnek előzményei nem a színpalak mögött, az öltözők sajátos atmoszférájában játszódtak le, következésképpen nem a színésznőt, hanem a magánembert érte sérelem. Így hát nem is a színházi törvényszék mondott felette ítéletet, hanem a Nemzeti Kaszinó zárkózott társasága. Itt tettek jelentést az afférről, melynek támadó szereplője a kaszinó tagja volt s így tagtársai illetékesnek ítélték magukat eljárni az ügyben.

A szűkkörű szenzáció napjaiban, persze a riporterek előtt nem maradt titok, hogy a gróf Esterházy—Titkos-affér a Nemzeti Kaszinó külön erre a célra összeállított bizottsága elé került. Utána is vágtak az ügynek s részletes tudósításokban számoltak be róla. Ezek a szenzációs riportok azonban csodálatosképpen sohasem jelentek meg s így a nyilvánosság csak ebből a cikkből értesül az ítéletről, mellyel a kaszinó grófjai kötelezték tagtársukat, hogy írásban kérjen bocsánatot az inzultált színésznőtől. Ez *meg* is történt. Kétségkívül a lovagiasság szabályai szerint. A legdemokratikusabb polgári felfogás sem találhat gáncsolni valót a határozatban, mert ha egy férfi, még ha gróf is, bárminő okból vetemedjék tettelegességre nővel szemben, messzemenő elégtétellel tartozik érte. Akkor is, ha hercegnőt sértett meg

kézzelfoghatóan, akkor is, ha színésznőt, akinek az élete a legnagyobb nyilvánosság előtt zajlik.

Ugyanakkor azonban, midőn tisztelettel magunkévá tesszük a Nemzeti Kaszinó grófi zsűrijének a határozatát, polgári okvetetlenkedéssel kérdezzük: miért nem terjedt ki a kaszinó illusztris vezetőinek figyelme ama tagtársuk — egy nagynevű gróf — cselekedetére, aki szintén inzultált egy védtelen embert, ha nem is pesti színésznőt, hanem egyszerű földmunkást, magyarul: nincstelen parasztot. Annál kevésbé értjük ezt a kétlaki választmányosdít, mert míg az első kellemetlen incidenst meglehetősen izgalmas és grófi szempontból nem egészen indokolatlan családi vitatkozások előzték meg a sokat emlegetett színésznő személye körül, — a nyugatmagyarországi grófi pofonoknak semmiféle előzményük sem volt. A vadászgató gróf úr minden előzetes megfontolás nélkül agyba-főbe vert egy arra haladó parasztot, aki nem emelte meg előtte a kalapját. Mikor pedig megkérdezték tőle, miért esett neki teljes grófi dühével, természetes közvetlenséggel válaszolta, hogy azt hitte, az útjába került parasztlegény uradalmi cselédségéhez tartozik és nem köszöntvén őt, annyira elfutotta az indulat, hogy azt csak ütlegekkel tudta levezetni.

Ez a kis hír a mi szemünkben a legfelháborítóbb szenzációnak tetszett s úgy hittük, demokratikus ellenzékünk és annak szócsövei az őszinte felháborodás izzó hangján kérik számon a demokrácián ejtett súlyos injuriát. És úgy képzeltük, a Nemzeti Kaszinó urai, — akik oly készségesen sereglettek össze, hogy elégtételt szolgáltatassanak grófi tagtársukkal szemben az enyhén inzultált színésznőnek. — ha nem is olyan sürgősen, de mégis csak a kaszinó zsűrije elé állítják Draskóczy grófot, hogy elégtételt szolgáltatassanak az egyszerű földmunkásnak, akit összezúzva vittek el a vadászatról, minekutána a gróf úr tévedésből uradalmi alkalmazottjának gondolta.

Amekkora az optimizmusunk, kétségtelennek tartottuk, hogy — ha nem is a Nemzeti Kaszinó, — de valaki illetékes megmagyarázza a gróf úrnak, miszerint 1931-ben és Európa-

ban a vadászgató gróf a saját belső cselédjét sem inzultálhatja tettelesen csak azért, mert fején hagyja a kalapját, ha vele találkozik. Titkos reményünk volt, hogy a gróf úr indokolását, mellyel mentséget keresett egy magyar állampolgár önéretét megcsúfoló ütlegekre, még nagyobb felháborodással ítéli el a közvélemény, mint az inzultus tényét. Mert annál a ténynél, hogy egy vadászgató gróf egy békés állampolgárt agyba-főbe ver, csupán az a másik a fölbősztőbb és elképesztőbb, hogy egy gróf jogosnak ítéli az ütleget a köszöntését elmulasztó polgárral szemben, ha az a birtokán dolgozik, annak ő a munkáltatója. Európában és 1931-ben.

Mindennél kiábrándítóbb egy boldogabb Magyarorszában való hitünkől a csend, a néma közöny, mely ezeket a grófi pofonokat és ezt a természetes egyszerűséggel előadott grófi magyarázatot fogadta. Nem horkant fel a vérig sértett jóérzés, nem követelt elégtételt a durván felfricskázott demokrácia, nem hangzott el éles és megbélyegző interpelláció a parlamentben, vezércikkek sem hívták fel a polgár figyelmét a sérelemre, mely mindannyiunkat ért, akik nem vagyunk grófok, nem járunk sem vadászni, sem a Nemzeti Kaszinóba. A Sipka-szorosban valóban minden csendes már s szinte azon is csodálkozunk, hogy él még az a nemzedék, amelyik ezt a megszegyenítést megérte és eltúrte, szótlánul térvén napirendre felette.

Ha azonban, 1931-ben és Európában, mindez így történetett, a könyörtelen logika még szörnyűbb valóságokra vezet. Nevezetesen: mennyire süllyedtünk a holnapért, nem, a máért folytatott reménytelen és sorvasztó kenyérharcainkban, hogy már az a pofon sem fáj, amelyik *egy* grófi vadászaton s *egy* szegény földmunkás arcán csattant ugyan, de amelyiknek a szele valamennyiünket ért, akik úgy képzeljük, hogy egy kissé miénk is ennek az országnak a földje, levegője, fájdalmas jelene s alig biztató holnaputánja. Hol az önéretünk felriadása, hol a demokráciában való hitünk hangos és bátor tiltakozása és hol a régi magyar virtusunk, amelyik semmiféle sértést sem hagyott megtorlatlanul?!

A Nemzeti Kaszinó grófi zsűrije elégtételt szolgáltatott az inzultált színésznőnek. De ki harcolja ki az igazát annak a szegény földmunkásnak, akire olyan súlyosan csapott le a grófi tenyér, mert nem emelte meg süvegét a vadászgató gróf, a hatalmas földesúr előtt. Aki neki nem is volt ura s aki az államnak vele egyenrangú polgára csupán, a törvény betűi szerint.

Nem tudom, ki képviseli a pofozó kedvű, fiatal gróf kerületét. De akárki, — képviselője az összevert béreslegénynek is. Így hát kötelessége volna felemelni szavát a védelmében a parlamentben s mindenütt, ahol az igazságát a gróf úrral szemben kiharcolhatja.

De ki teljesíti ma a kötelességét? S mi vár arra, akiben van hit és bátorság, hogy kötelességét teljesíteni merészelje?

S Z E G É N Y O L G Y A Y

A havas tájak országszerte híres festőjét senkisémm hozhatja már vissza a hatalmas fák közül, melyek alatt örökre elbúcsúzott az élettől és a szerelemtől. De friss sírhantja fölött érdemes elgondolkozni kissé, hogyha már az ő tragédiáját nem sikerült feltartóztatni, nem volna-e lehetséges elejét venni, hogy a gazdasági összeomlás áldozatain túl ne dobják el maguktól az életet azok a férfiak, akik még tudnának dolgozni magukért és az országért, ha nem ütné ki kezükből a szerszámot az elfogultság s egy régi morál szigorúsága.

Mi nagyon jól értjük, hogy a család, feleség és gyermekek semmiképen sem láthatják szívesen a férfit, aki öregkorában megfiatalodik, s hogy féltik a romlástól, amivel az öregember szerelmének hevessége és reménytelensége fenyeget. Még inkább elismerjük a természetellenes voltát az öreg férfi vonzódásának a fiatal nőhöz, s a magunk székszisével kivételes esetben sem hisszük el, hogy az ifjú nő érzéseit a gazdasági szemponton kívül egyéb, légiesebb körülmények is kormányozhatják. Mégis eltűnődünk az öngyilkos Olgyay Viktor frissen hantolt sírja felett, vajjon joga volt-e beleavatkozni az életébe bármiféle morálnak, s akárminő tiszteletreméltó elfogultságnak is addig feszíteni a megkínzott idegek húrjait, míg csak egy revolvergolyóval képzelte megszerezni a nyugalom békéjét.

Szegény hatvanéves férfi, szegény Olgyay Viktor minden kincsén túl, — melyről pedig annál nehezebb volt lemondania, minthogy a gyűjtő szenvedélyével szerezte meg minden darab-

ját, — jövedelmének majdnem egész összegét családjának juttatta, csak azért, hogy ne álljon többé semmi útjába őszi szerelmének. A morál éhsége tehát legalább részben csillapított, amidőn anyagi tekintetben nem esett rajta sérelem, hiszen a nála sokkal kedvezőbb körülmények között élő családjától semmit sem vont meg azért, hogy szerelmének élhessen. Mikor azonban többé nem volt miről lemondania és ezzel egyidőben biztosan hihette, hogy most már mi sem áll útjában, hogy a képzeletről valóság, a lángolásból házasság lehessen, családjá ismét igen tiszteletreméltó szempontok figyelembentartásával tagadta meg hozzájárulását, minden ígéret ellenére, új házasságához. Nem válhatott el, s mert az a fiatal leány, akiért mindez áldozatot hozta, szintén a tradíciók tején nevelkedett, nem szerethette azt, aki szeretett, — szegény Olgay Viktor, szegény Öreg festő és szerelmes, revolverrel bizonyította be, hogy számára az életnél is többet jelentett az, aminek a beteljesülését a polgári mentalitás oly szörnyűnek ítélte.

Igen jogos a felháborodás a mai kor idős férfija felett, aki elhagyja feleségét és családját, egy új szerelem kedvéért. Tudományos igazság azonban, hogy a férfi nem monogám természet és tapasztalati tény, hogy a mai férfi férfikorának s relatív ifjúságának korhatára sokkal messzebb tolódott, mint múlt századbeli társáé. Egy 55 éves férfi ma igen sokszor fiatalembernek hat ötven éves felesége mellett, aki úgyszólván megszűnt már nő lenni s így tudomást kell venni róla, hogy a férfinak új társra, új szerelemre, új életerősítő és élethosszabbító izgalomra van szüksége. A hú asszonynak, a derék és megértő feleségnek itt azután szemet kell hunynia s egy jószágos, — elismerjük — áldozatteljes struccpolitikával támogatni kell az urát, aki a mellette töltött évtizedek után ismét elindul a férfi örök útján. A mai társadalmi rendben intézményesen nagyon nehéz volna legálisnak mondani ki a férfinak ezt a jogát, aminthogy a mai társadalom semmit sem tesz az olyan asszony helyzetének könnyebbsége érdekében sem, akinek az ura rokkán meg idő előtt, lesz gyógyíthatatlan beteg, s akitől

mégis hűséget és aszketizmust követel, holott csak tapintatot és ízlést lenne joga elvárni.

Az, állam és a társadalom semmit sem tehet ezekben a kérdésekben, tehát a művészeteknek és az irodalomnak, elsősorban talán a színháznak kellene pótolnia azt, amivel a mai világrend mellett mindenfajta hivatalos intézménynek adós kell maradnia.

Külföldön, nemcsak Németországban, de a protestáns Anliában s minden nyugati országban valóban ezek a kérdések foglalkoztatják is az új színpad új íróit, akik egyre engedékenyebbé hangolják át a polgári morált, melynek a merevségét is lassan ellágyítják a változott idők problémáinak bátor közvetítői. A társadalom moráljának gyakorlati átformálása érdekében nagy és az emberiség szempontjából óriási jelentőségű munkát végeznek a külföldi színpadi írók, nálunk azonban még a reménye sem kecsegtet, hogy valaha is színpadról tanítsák az életet az olyan kérdések helyes megoldására, amelyek közül az egyik felvetődött most revolverrel a kezében tudta csak megoldani a szerencsétlen Olgay Viktor.

Színigazgatók, rendezők és írók minden ilyenfajta számonkérésre vállukat vonják és papagáj módjára a cenzúra nehézségeit vetik fel. Holott nincs a világnak olyan cenzúrája, amelyikre hatás nélkül maradna az igazi művészet s nincs az az elfogult cenzor, aki eltiltana a színpadról egy új problémát, ha az nem szándékolt és öncélú. Szexuális jelenségeket és mai rémdrámákat vinni a színpadra a borzongás és a megbotránkoztatásban rejlő üzleti lehetőség kedvéért, ez ellen nemcsak a cenzúranak, de a jóízlésnek is fel kell emelnie a tiltó szavát. Belső kényszerűségből, a meggyőződés elhivatottságával tární elénk, akik ma élünk, embertársaink fájdalmait és gyötrődéseit, tehetségesen, ízlésesen és kifejezőn — ez ellen viszont semmiféle cenzúra sem kardoskodhatik; aminthogy színházaink és szerzőink eddig még sohasem próbálkoztak meg a mai élet igazi problémáival, melyek elől maguk tértek ki fázósan, hogy tehetetlenségüket és tehetségtelenségüket a cenzúra mumusának emlegetésével takarják el a közvélemény ítélőszéke elől.

G R Ó F I B I L I N C S E K

Nem tudom, hogy s mint van vele az olvasó, de én sokkal jobban szeretem mindenfajta grófnál és az egész születési arisztokráciánál — a készpénzt, noha az a legvulgárisabb valami. Készpénz alatt itt nemcsak aranyat és bankjegyet értek, hanem olyasfajta polgári értékeket, aminő a Wells filozófiája, a Shaw szarkazmusa, hogy ne is szóljak a halott France lírikus iróniájáról. Kénytelen vagyok tehát elfogultsági indítványt bejelenteni magam ellen, mikor hozzászóllok a százezerpengős váltó ügyéhez, melyet sehogysen tudok a szereplők szemszögéből vizsgálni, csupán a jobbra, szebbre, egy derekabb világra vágyakozó magyar polgár nézőpontjából.

Mint ilyen, természetesen azt a pontot keresem, ahol közérdekűvé válik ez a hitelezési ügylet, vagy mi a csuda. Ezen az alapon pedig elsikkad előlem Eszterházy gróf úr, az adós báró, a Flórián-bár fekete orchideává avanszált művésznője, sőt — ezer bocsánat — maga a százezerpengős váltóblanketta is. Elfogult pillantásom nem lát egyebet, csak a két pénzügynököt, aki megérkezik a grófi birtokra, ott is a jószágkormányzói irodába, ahol holmi ispánlaci paprikáscsirke és túrós-étesek helyett két csendőr várakozik rájuk, kellemesen behűtött uradalmi borok helyett fagyos és mégis égető bilincsekkel. Gyógyíthatatlan elfogultságomban szinte szeretném figyelmeztetni a pesti ügynököket, hogy valamiképen be ne tegyék lábukat a birtokra, mert nagy baj lesz, de az óhajtások rádió-

leadóállomása egyelőre még nem tudja továbbítani a védelmező gondolatokat s így a két zsidó pénzváltó (mert bizonyára zsidók voltak) megérkezik a tatai Eszterházy-uradalomba s a bilincs is a csuklójukra kerül...

Nem kell a magánbecsületszavammal erősítenem, hogy elhigyjék, mennyire nem szívem szerint való foglalkozás a pénzzel való gseftelés, aminek akkor is uzsoraillata van, ha a legkorrektebbül vezetett pénzintézetek foglalkoznak vele. Nem vitás, hogy akinek pénzre van szüksége, kedvezőtlenebb helyzetben van a pénzkölcsönzőnél, viszont ostobaság volna azt állítani, hogy a pénzügynökök céhében kevesebb a tisztességtudó, derék és becsületes ember, mint mondjuk a pesti lokálok arisztokrata vendégseregében. Elismerem, hogy nagyon sok művelt, szépszándékú és finomlelkű arisztokrata járja a világot; ugyanígy azonban bele kell törődni, hogy a másik oldalon a milliók és százmilliók között, ahová e sorok írója és annak olvasói is tartoznak, ugyancsak élnek és küzdenek kitűnő, sőt nagyszerű férfiak, akik közül lehetnek ilyenek azok közt is, akik a pénzügynöki pályát választják.

Szinte elképzelhetetlen tehát, ami Tatán valósággá süllyedt, hogy két polgárt kihallgatás és tettenérés nélkül bilincsekbe lehessen verni és a fővárosba szállítani, mint rablógyilkosokat. Elképzelhetetlen volna ez még akkor is, ha bebizonyosodik, hogy sajátkezűen írták alá az Eszterházy Tamás gróf nevét, mert a váltóhamisítás az úgynevezett intellektuális bűncselekményekhez tartozik s az ilyesfajta bűnözőket sehol a világon sem szokás vasraverteren hurcolni végig az országon elítéltetésük előtt, minthogy nem igen kell tartani brutális támadásuktól.

A két pesti pénzügynököt azonban senki sem vádolta azzal, hogy ők hamisították a százezerpengős váltót, amelyikről még ma sem tudni, igazi-e, vagy hamisítvány? Nem is ezért került bilincs a kezükre, csupán a magyar állam és a magyar arisztokrácia furcsa jogviszonyából, amit igen élénken illusztrál a tatai eset. Legyünk őszinték, ha egy pénzügynök nevére bármi-

sítanak váltót és azt két gróf mutatja be, annak irodájában, a hatóságok nem sietnek csendőrszuronyokkal és bilincsekkel, hogy jogait megvédelmezzék. Itt azonban egy ősi grófi család és egy 53.000 hold kiterjedésű hitbizomány érdekei forogtak veszélyben, ezért vonult fel a csendőrszurony és a bilincs.

Igazságtalanul szigorúak lennének a mai Magyarországhoz, ha el nem ismernék, hogy ilyesmi a régi Nagy-Magyarországon is megtörténhetett volna. De akkor a sajtóban és a parlamentben minden nyilvánosságra jutott hasonló eset nyomán akkora felhördülés támadt, amelyik elsöpörte az eset minden szereplőjét, azokat is, akik a parancsot adták s azokat is, akik annak engedelmességek. Most pedig rengeteg betű ömlik, hogy a nagyérdemű olvasó mentől intimebb részleteket kaphasson a Tomi gróf szeretetreméltó egyéniségéről, Váci báró mulatozásairól és szenvedélyeiről, szerelmeséről, aki az egyik cikk szerint régi dzsentriszármazás, míg más tudósítás nyomán egy foltozó suszter leánya, aki az aranyifjúság találkozóhelyén, a galambutcai Flórián-kávéházban ismerkedett meg a báróval. De sehol egy szó az alapjában megsértett közérdekről, a ki-semmizett polgári jogokról, a bilincsekről, melyek nemcsak a két pénzügynök csuklóját szorították, de szorongatják minden független magyar hazafi torkát is, aki hisz az örökkévaló igazságban, Istenben és Hazában, Magyarország feltámadásában s aki e legszentebb hitében rendül meg, mikor az 53.000 holdak és az ősi grófi címer előtt egyszerre semmivé porlik a törvény, mely legfőbb biztosítéka a polgári szabadságnak, amin a boldogabb Magyarország felépülhet.

Mindezeket természetesen nem a két pénzügynök védelmében kellett megállapítani, akiknek a nevét sem tudom s akik nagyon könnyen lehetnek olyasfajta emberek, akiknek az élete nem munkálja a magyar jövőt, sőt, akiknek a fajtáját kiveti magából egy tisztultabb társadalom. De az elv védelmében, mely mellett elmulasztott szót emelni a magyar sajtó, noha egyetlen közérdekű pontja az Eszterházy—Watzdorf-botrány-lavinának.

X ÚR A NEMZETI BENE

Az első, sőt a legelső sorban ült X. úr és csapkodta a tenyerét és brávozott és mosolygott és ficáncolt és közfeltűnést kellett és — mindez a Nemzeti Színházban történt. Hozzá „Az ember tragédiája” előadása közben. Hogy pedig teljes legyen a csömör és a gyomrok émelygő háborgása, X. úr nem Éva megismerősítőjének, sőt még csak nem is holmi statisztáló akadémiai növendéknek feltűnősködött, hanem a dráma egyik fiatal férfiszereplőjét ünnepelte. Véle akarta mindenáron észrevétni magát, előtte óhajtotta tetszésnyilatkozatait hangsúlyozni, megfélemlítve róla, hol van, kik ülnek körülötte és mi történik a színpadon. Két kezét magasan a homloka elé emelte, ott ütötte össze brutális extázissal, hogy egy perccel később, előrehajoltan, szinte a rivaldalámpák közé tolja a fejét és közvetlen közletről bámuljon a fiatal színész arcába, aki hiába próbálta elkerülni ezt a tolaakodó lelkesedést és reménytelenül küzdött, hogy elterelje a figyelmet a nézőtéri szereplőről, ott a zsöllye első, sőt legelső sorában.

Előadás után rémulően és méltatlankodva zúgtak össze a Nemzeti Színház fiatal színészei, akik valamennyien szolidaritást vállaltak társukkal. Jól tudták, hogy a fiatal színész nem ismeri a különös életmódjáról szomorúan nevezetes X. urat, és dermedten révedtek a maguk védtelenségére, hasonló nyilvános taps-pellengérral szemben. Tanácstalanul viharzott egyelőre még a háborgásuk. Érezték, tudták, hogy cselekedniök kell:

megvédeni művészetüket és egyben lehetetlenné tenni mindenfajta gyilkos gyanút, melynek a menetsebessége a hangénál, a fényénél is gyorsabb. Ne méltóztassanak legyinteni, hogy ifjonti képzeletük felnagyította e véletlen incidens jelentőségét, hogy felesleges az aggodalmuk s képzelt ellenséggel szemben forralnak haditervet. Hiszen nemcsak a színházak tájékán, de mindenfajta társaságban oly szívesen hiszik és terjesztik a rosszat, a kellemetlent, a megszegyenítőt, s védekezni csaknem lehetetlen a pletyka mérge ellen, amelyik, ha nem is halálos, de maró és bűzös váladék. Meg kell tehát próbálkozni valamelyesfajta védőoltással.

A fiúk, a Nemzeti Színház ifjú művészei is érezték ezt a szorító muszájt és amint elmentem mellettük, a kiskapu előtt, egyszerre húsz kar húzott a bejáró felé, tíz száj hadarta össze-vissza a panaszos felháborodás szavait és kérdezte végül is mintegy a maga igazának az alátámasztásául:

— Mit szólsz hozzá? Láttad?

Rábólintottam, és akkor újra felzúgott a kórus:

— Hát akkor mondd, mi itt a tennivaló? Párbaj, boxer, mentők, vagy a rendőrség?

Kicsit gondolkodtam. Azután határozattan ráztam a fejem:

— Egyik sem.

Csupa várakozva fürkésző szem:

— Hát akkor?

— Világosság. Beszélni kell róla, sőt írni, a legnagyobb nyilvánosság előtt, nehogy akár a legrosszabb indulat is rávágassa, hogy titkolnivaló van a dologban.

Türelmetlen csend. Kisvártatva határozatlanul:

— Igen, de ki vállalja, ki meri? A dolog felette kényes és két éle is van. Könnyen megsértheti magát az ember, meg is gyanúsíthatják, hogy nem az igazságot keresi, hanem a fel-tűnést. A botrányt.

Egy tekintélyes, óvatos, opportunus hang, olyasvalakié, aki csak aratni szeret, de soha semmit sem kockáztat:

— Nevetséges; ez úgy hangzanék, mintha valaki az ope-

ráló sebészprofesszort azzal vádolná, hogy azért választotta ezt a pályát, mert szeret a genyben turkálni...

Ránézek: — No, te azért nem igen vállalnád a dolgot, — gondolom, hangosan pedig csak annyit mondok:

— Majd én megírom.

Csend. Hallani lehet, amint néhányat szippantanak a levegőből. Megkönnyebbülés. Történik valami érettük, anélkül, hogy nekik maguknak kellene akcióba lépniök. Így már igen, így csak nyerni lehet az ügyn.

Kézszerítés, búcsú, — de, úgy-e, nemcsak ígéred? — Jól oda kell mondani az igazságot. Szervusz.

Ilyenformán, megnyugodtan ültek a törzsasztalukhoz vacsorázni a Nemzeti Színház ifjú művészei. Elégedetten néztek egymásra, hogy olyan jól elintézték a dolgot. Sört hoztak, koccintottak és a második kör után már ugratták a kollégájukat, akit egy óra előtt olyan szörnyű zavarba hozott a tolokodó gavallér. A hírlapíró szintén a vacsorájához ült, s közben elhatározta, hogy ez egyszer nem ugrik be, nem vállalja a kellemetlen feladatot. Igyekezett megnyugtatni a lelkiismeretét, hogy sem az ügy, sem a szereplők nem érdemlik meg a fáradságot, kockázatot. Természetesen még el sem fogyasztotta a vacsoráját, máris a vállalt feladat megoldásán tűnődött. Mérlegelte az ügy jelentőségét, gondolatban felsorakoztatta az embereket, akik informálhatják.

Nézzük hát. Bizonyos, hogy titokzatos és egyelőre még kibogozhatatlan az ösztönéletünk. Komplexuma felmérhetetlen, törvényei ismeretlenek. A szándék lehet jó és egészséges, a cselekedet mégis förtelmes és szörnyű. A számonkérés igazságossága problematikus, hiszen az akarat útját gátlások rekesztik el a céltől. A tévedések és eltévelyedések pedig oly nagyok és öregek, mint maga az élet. Akárhol ütjük fel a történelem könyvét, Rómában vagy Konstantinápolyban, a ködös Britanniában, vagy Afrika pálmái alatt, a szenvedélyek egyféleképpen lobogtak fel, de különös utakat kerestek a lángjuknak. Aki nek a szeme mást lát szépnek, mást vagy másképen szeret,

amiként mi, lehet szerencsétlen, vagy beteg, de bűnös semmi-
esetre. Még azt is megérthetjük, hogy nem lát abberációt ott,
ahol mi elfordítjuk a fejünket s mosolyog, mikor a mi egész-
séges ösztönünk felszisszen. Éppen csak védekezni kell, nehogy
természetesnek tüntesse fel, ami visszatetsző nekünk és spa-
nyolfalat kell állítani mindenfajta megnyilatkozásai elé. Ellen-
állhatatlan szenvedélyeinek büntetlenséget kell biztosítanunk,
annál ridegebben és nyersebben kell visszaszorítanunk azonban
ezt a tévelygő énjét a négy fal elszigetelő remeteségébe. Abban
a pillanatban pedig midőn kérkedni merészel azzal a sajátos-
ságával, ami számunkra visszariasztó, sürgősen közbe kell
lépni a társadalom rendtartóinak.

Már pedig az utolsó időkben nálunk is zavartalanul folyik
ez a kérkedő játék, a legszélesebbkörű nyilvánosság előtt. Isme-
retes az a vendéglői törzsasztal, amelyet ilyen egymást meg-
értő férfitársaság ül körül, mindenki tudja, hogy az intim
hatású belvárosi lokalításban nemcsak valutaimádó hölgyek
várják a dunaparti szállók külföldi vendégeit. Hivatalos de-
tektív jelentések számolnak be ennek a külön társadalomnak
minden dolgairól és ezekből az iratokból igen világosan és
határozottan kiolvashatjuk a valóságot. De párhuzamosan a
detektívjelentésekkel, vagy ha parancsolni méltóztatik, füg-
getlenül tőlük, meg lehet állapítani, hogy ugyancsak vérszemet
kaptak a szenvedélynek ezek a betegei. Míg eddig restelkedve
húzódtak vissza egymás közé, most nyíltan hangsúlyozzák el-
ferdült ízlésüket, nem csinálnak titkot belőle és valósággal
propagandát üznek az egészséges emberek társadalmában.
Nemcsak X. merészkedik be a mulató szeparéjából a Nemzeti
Színház zsöllyéjének első sorába, de egyre többen vásárolják
meg a proscenium-páholyokat egy-egy fiatal színész, artista,
vagy — sportbajnok kedvéért, akiket a közönség megbotrán-
koztatására nyíltan halmoznak el tetszésük jeleivel. Első pilla-
natban kacagtatóan groteszk helyzetnek látszik a méltóságos
úré, ki az öltözők teljesszámú közönségének asszisztálása mel-
lett nyújt át a hősszerelmesnek egy tucat selyemharisnyát;

vagy a fentebb említett X. önépszerűségéé, aki szinte minden alkalommal kétszemélyes vacsorát rendel és fizet, noha soha sincsen női partnere. Másodszor azonban már zavartan fordul félre a rendes életű polgár és ha olyasfajta kérkedő nyíltsággal találkozik, mint aminő „Az ember tragédiájáéának előadásán háborította fel a közönséget és a szereplőket, önkéntelenül, minden türelmes megértés ellenére is — rendőr után kiált. S valóban hatósági segítséggel kell megakadályozni, hogy ismert személyiségek ugyanúgy tárgyalhassanak valamelyik férfiszereplő meginvitálása felől a szeparépincérrel, ahogyan női partnert szoktak a pezsgő mellé szervíroztatni az éjszakai mulatókban. Különösen sürgős a hatóságok beavatkozása azon a területen, ahol preventív intézkedések használhatnak. Nevezetesen minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy ilyesfajta személyiségek tehetséges művészeket hírbe hozhassanak, úgy tüntethessék fel, mintha az ő hozzájárulásukkal hódolnának előttük és ilyenképen kompromittálhassák őket és megmérgezzék életüket. Legfőképen azonban sürgős intézkedésekkel kellene eltávolítani X. urat és társait a nyilvános szórakozóhelyiségek művészbemutatóinak környékéről, ahol feltűnő előszeretettel tartózkodnak s ahol semmi keresnivalójuk sincsen.

A betegség nem bűn, annál bűnösebb azonban az a társadalom, amelyik, noha módjában áll, nem gátolja meg a ragály terjedését. A betegeket el kell szigetelni, azokat azonban, akik a maguk rideg üzleti érdekeik kedvén terjesztik a járványt, már büntetni kell a legszigorúbban. S ha bizonyos megértő szomorúsággal lehet is X. úr erőltetetten vidám alakja után nézni, amint eltűnik az éjszakában, hogy féltékenyen gondoljon valamely húszesztendő, elszánt fickóra, aki kineveti és kiszipolyozza — a botbüntetés középkori brutalitását sem lehet mellőzni az ilyen csirkefogók s a körülöttük lebzselő már nem is képes egzisztenciákkal szemben.

A G Ó G Á N F A I R E J T É L Y

A kritikai érzék és a lényeges elemek kiválasztásának képessége egyáltalán nem oly általános adományok, miként azt, különös tekintettel az analfabétizmus csökkenésére, gondolni lehetne. Bizonyos mégis, hogy az újságolvasóknak, sőt általában az olvasóknak igen kis százaléka tud — olvasni. Szinte csodálatos, hogy olvasni csak az elemi iskolák első osztályában tanítanak, holott a középiskolákban, de az egyetemeken is egyik legfontosabb tárgyként kellene kezelni. Addig azonban, míg ennek a kérdésnek gyakorlati fontosságát az államhatalom elismeri, számolni kell az adott helyzettel: a kritikai ösztön és a lényeges elemeket kiválasztó érzék általános hiányával, az olvasni nem tudással. Ilyen szempontok figyelembevételével viszont bizonyosra vehető, hogy a tiszazugi és gógánfai színes és részletes tudósításokat habzsoló tömegek nem az elrettentő példát keresik, hanem azokat a szennyes érdekességeket, melyek szenzációvá dagasztják a már anyaguknál fogva is ponyva-riportokat. Tanulatlan embereknek és a serdületlen ifjúság nagy tömegeinek fantáziáját mozgatja, vagy inkább vadítja meg, ami szörnyűség és elfajzottság dokumentálódik a tiszazugi és gógánfai esetekkel foglalkozó hírlapi cikkekben; következésképpen valamennyi újság a legrosszhiszeműbben hajhássza a szenzációt abban a pillanatban, midőn a hivatalos hatósági jelentéseket túlmenően, akárcsak egyetlen mondattal is kibővíti beszámolóit. Ezért a sajtótörvény tárgyalásánál

külön paragrafusnak kell foglalkoznia a szenzációkergetés fogalmával, azt nemcsak szigorúan kell körülhatárolni, de drákói intézkedésekkel meg is akadályozni, természetesen olyan formában, hogy ne jelenthesse a sajtószabadság megcsontítását, csupán azoknak a lapkiadói, üzleti érdekeknek a megnyirbálását, melyek a jóízlésű hírlapírókat az ilyesfajta riportok írására és kiszínezésére kényszerítik.

De ha el is tekintenénk ettől a nézőponttól, még mindig felháborodva kell visszautasítanunk a gógánfai tudósítást a bulvárlap első kolumnáján. Mert ez az ügy sokkal rejtélyesebb és körülményesebb, hogysen egy magános ember a pillanat hatása alatt ítélni tudjon benne, legyen bár az igaz, komoly hírlapíró minden tüneményes sajátosságával felruházott. Kétségen kívül áll, hogy olyasfajta dolgok történtek Gógánfán, melyeknek sehol és sehogyan se lett volna szabad elkövetkezniük; az sem vitás, hogy a legmesszebbmenő eszközökkel kell megtorolni, ami történt; — ha egy beteg szenvedélyekkel megvert úrféle akárcsak egyetlen gógánfai legényt rontott is meg, nem pedig a falu egész fiatalágát. A szexuális abberációk szokatlanul merész kiéléséről beadott feljelentéssel egyidőben azonban olyan ridegen anyagias vonatkozású vádak is hangzottak el a Németországban elrontott életű intéző ellen, amelyek következtében szükségszerűen felvetődik az aggodalom: hogy talán még sem kizárólagosan Gógánfa erkölcsének védelmében s egyedül csak a felháborodás erupciójától vezetettve indult meg a most kirobbant feljelentés-lavina. Abban a pillanatban pedig, mikor összekeveredik holmi birtokon való rendelkezési jog ügye a parasztlegények egészségének és idegrendszerének védelmével, már nem lehet tökéletes biztonsággal ítélni a vádlott és a feljelentők igaza felett. Ezzel korántsem akarjuk menteni a gógánfai intézőt, aki — ha valóban elkövette egy százalékát csak annak amivel vádolják — máris megérett a zárt intézetben való ártalmatlanná tételre, viszont mégis csak felmerül előttünk a lehetőség, hogy az ezer holdakon való rendelkezési jog feladása esetén most sem a ható-

ságok, sem a közvélemény nem foglalkozhatnának a gógánfai eseményekkel.

Azok számára különben, akik az ország dolgait hivatottak rendben tartani, mindenképen harsány figyelmeztetés ez a kippattant homoszexuális hullámvonalelhajlás. Mert el kell fogadniok aényt, hogy bizonyos jelenségek élnek, megvannak akkor is, ha hivatalosan nem vesznek tudomást róluk. Nálunk mindössze annyi intézkedés történt ebben az irányban, hogy listát készítettek azokról a beteg idegzetűeknek jelzett férfiakról, akiknek a vonzalma végérvényesen elfordult a normálisnak elfogadott formáktól, továbbá, hogy külön detektívcsoport ügyelt rá, nehogy az előkelő és jómódú férfiaknak ezt a beteges szenvedélyét zsarolásra használhassa ki bizonyos söpredéktársadalom. Arra azonban nem gondoltak, mi történt a háborúban, a fogolytáborokban s miként lehetne elejét venni a betegség terjedésének, különösen az egyszerű lakosság között, amelyeknek az erkölcsi érzéke, illetőleg az etikai fogékonysága kevésbé tiltakozik és borzad vissza a fizikai jelenségektől s amelyik elhagyatottságánál és különösen szegénységénél fogva kétszeresen kiszolgáltatott hasonló kísértések számára. Hivatalos részről tehát sietve fel kell használni a tanulságokat, melyekkel a gógánfai eset szolgál, ugyanekkor azonban intézkedni kellene abban az irányban is, hogy a sajtó, kiadóhivatali érdekektől vezetve, a szenzációk utáni féktelen hajszájában a bűn leleplezésének jelszava alatt ne csinálhasson széleskörű propagandát semmiféle beteges abberációknak.

SZALAINÉ VIGASZTALÁSA

Azon az éjszakán a harangok össze-vissza vertek, azon a reggelen pedig, mikor az újságok világgá döbbsentették a hűvös-völgyi gyermekgyilkosságot, az emberek megfélemedtek a maguk életéről és a maguk bánatairól, beolvadtak a nagy közösségbe, amely egy idő óta mintha többé már nem tudott volna az egyéni sorsok fölé kerekedni. Ezen a reggelen az elégedett polgári arcokat is fájdalom felhőzte s az élet bélistásai is elfelejtették, hogy szomorúbb a végzetük a régi rabszolgákénál, mert azokról legalább gondoskodott a gazdájuk. Végre valószínűs egységes párt alakult ebben a boldogtalan városban és ebben a megnyirbált és szakadozott országban, végre egyöntetű és élő közvélemény harsogott, vagy zokogott mindannyiunk szavából. És ez az ellenállhatatlanul feltörő valószínűs közvélemény egyben elsöpört egy régi álszemérmes szentenciát, mely szerint a halottakról csak jót szabad mondani, vagy hallgatni kell róluk. Mert semmiféle terroristát és semmiféle adóprést nem szidtak meg olyan vehemens meggyőződéssel, mint ezt a szerencsétlen és borzalmas tőzsdebizományost, aki magával vitte a két gyermekének édes kis életét is abba a fekete bizonytalanságba, amiről csak azt az egyet lehet tudni biztosan, hogy örök a mozdulatlansága s ilyenképen változhatatlan reménytelenség. Vagy más szavakkal, ahogyan az önképzőkörben írtam valamikor, diákfilozófiával, az életben csak a halál csúnya.

Pedig, ha a diagnoszta hűvös nyugalomával próbáljuk boncolni a felelősség kérdését, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a hűvösölgyi gonosztett elsőrendű vádlottja mégsem ez a rettenetes Szálai, ez a boldogtalan apa, hanem igenis mi, ez a mi gyönyörűséges társadalmunk, amely legpontosabban funkcionáló gépeket tud gyártani az élet rombolására s amelyik a civilizáció fejlődésére engedélyezett évezredek során odáig sem tudott eljutni az élet védelmében, hogy olyasfajta páncélokot, láthatatlan, titokzatos kenőcsöket tudott volna gyártani az ipartelepein, forralni a lombikjaiban, melyek eleve lehetetlenné teszik az ilyen lélekzetállító rémségeket. Mert valljuk be őszintén, semmi sem véd bennünket az önmagunk és a körülöttünk élők örülségei, eltévelyedései, vagy gonosz hajlamosságai ellen. Heltai Jenő írta egyszer tréfásan, hogy a kultúra legnagyobb csodája, hogy a borbélynak, aki naponta megberetvél, sohasem jut eszébe, hogy a késével átvágja a gégenket. Ebben a tréfában sok a fizikai igazság, ami azonban szintén nem viszi előre a problémát, mely szerint igenis lehetetlenné kell tennünk, hogy a borbély pillanatnyi örülségében belefargjon a nyakcsigolyánkba, hogy a pincér a feketekávé felénk tolva, pillanatnyi elkeseredésében, hogy nekünk pikolóra is telik, míg ő a gyerekének tejet sem tud venni, a zsebébe nyúljon és egyszerre hat golyót eressen a tarkónkba. És valóban elképzelhetetlen, hogy egy fejlett társadalom összes matematikusai, fizikusai, tudósai és gondolkodói annyit sem tudtak elérni, hogy a mulandó élet természetén kívüli hullását megakadályozhassák. Micsoda társadalom az, amelyik villannyal világít, rádión csinál üzleteket, múzeumokat és kultúrpalotákat épít, megmenti az enyészettől a kultúra szépségeit, de nem tudja megmenteni önmaga és embertársai örületétől magát és embertársait. Ha visszagondolok az egyetemi tanrendre, szinte szédül a fejem a tudománynak attól a rengeteg ágazatától, amelyiket mind jogom lett volna elsajátítani. De a maga védelmének, az emberi élet megóvásának az egyszerű és természetes tudományát egyetlen főiskolán sem

lehet megtanulni, holott erre, úgy látszik, mégis csak nagyobb szüksége lenne, mint akár a régi nyelvcsaládok elhajlásainak az összehasonlító munkáira. Mellettem szól a boldogtalan Szálai Géza rémtette, az öngyilkosságok statisztikája, de mellettem szólának mind az áldozatok és öngyilkosok, akik, ha valamilyen módon feltámadhatnának, alapos leckével szolgálnának arról, amit ebben a tekintetben vagy tízezer esztendő óta elmulasztottunk. Es ha erre gondolok, becsület istenemre, nem tudok többé lelkesedni még az egyedülvaló Leonardóért sem, aki vésővel és ecsettel kezében el-elgondolkozott az élet értelméről s a földi dolgok és transzcendentális erők összefüggéséről. Mert még ezt a hallhatatlan energiát, ezt az évezredekre elővilágító zsenit is izgatták az olyan jelentéktelen problémák, mint például a nehézkes törvénye, annak ellenére, hogy még az ő korában sem találták ki az élet védelmének azokat a primitív eszközeit, amelyek egyszer s mindenkorra lehetetlenné tennék a Szálai Gézák örületét és a Róbert bácsi öngyilkosokat védő irodájának altruista működését.

Míndez pedig hétfőn délelőtt jutott eszembe a rákoskeresztúri zsidó temetőben, ahová elmentem, hogy találkozzam néhány kedves emberemmel, akik már ama birodalomban boldogok, melyet France szerint sok ezerszerre számosabban laknak, mint ezt a mi aprócska bolygónkat. Ahogy ott állok, a temető buja májusában, a tavaszi nap szemtelen sugárzásában, a síremlékek és friss hantok között, egy pőfögő autóból fekete gyász ömlött a májusi életbe, a gyilkos és öngyilkos Szálai özvegye, a földkerekség legboldogtalanabb Rachel ja omlott a friss sír mellé, ahová az emberiségnek az évezredek aljas mulasztása száműzte a két fiát, akik helyett sohasem fog újakat szülni. Özvegy Szalainé arcán nem sötétlett bánat és a fájdalom könnyei sem martak rá barázdákat, ez az arc oly merev volt és érzéketlen, mint az emberiség a maga legfájdalmasabb szenvedései iránt. Nem volt benne élet és a halál nyugalma sem dermedt rajta s egy vitriollal kimart, szépséges szűz arcából nem ugorhattak volna értelmetlenebb, megrázóbb sötétséggel a

szemgödrök már csak nézni és nem látni tudó golyói, mint özvegy Szalainé arcából.

Ennek az asszonyfájdalomnak a gyógyítására nem született még orvos, mert nem gyógyíthatja meg az idő, a feledés sem. Vigasszal sem lehet járulni hozzá, mert a vigasz szavai olyan kimondhatatlanul hazugok volnának, mint a mi sokezeréves, büszke kultúránk és civilizációnk, mely még odáig se tudott jutni, hogy az ilyen borzalmak lehetőségét kitessékelje a társadalom szervezetéből, olyan egyszerű és természetes nyomással, mint a kozmetikus távolítja el a mitesszert a bőr felületéről.

II.

A döbbenet a velőnkben reszketett. Cudar reggel volt, szörnyűséges ébredés. Beszéltünk, vitatkoztunk, róluk, csak róluk, akik kint, a Húvösvölgyben dermedtek, két gyönyörű palánta, két kitépett, erős, fiatal hajtás, nemzőjük, apjuk mellett, aki elvette tőlük az életet s ő is dermedten, megalvadt vér a szemén és a száján, kétszeres gyermekgyilkos, szerencsétlen halott Szálai Géza gabonabizományos. Szörnyűbb ez a kép a húvösvölgyi alkonyatban, az erjedő tavaszban, mint a Verescsagin lóhulláinak kifordult belei és a vér a szikrázó fehér havon. Az is látja, aki nem ment el mellette, csak az újságcikkekből lépett eléje feltartóztathatatlan vízióként. Beszélni, beszélni kellett róla, hogy kipusztítsuk magunkból, mint a boldogtalan szerelmes önti a verset a kedvesről, hogy ne fájjon, mert a szenvedés sohasem olyan mély és a seb sem éget úgy, ha már szólani tudunk róla, ha felolvad a néma kétségbeesés, hangba ömlik a bánat s felszabadul a lidércnyomás.

S a másik kép: a fekete! Fekete deszkakoporsó, fekete szalagok a rokonok koszorúkon, fekete gyász, fekete fátyol, fekete habitusa a feketesapkás papnak, a szívtépő zsidótemetés, felcsukló könnyek, a fekete koporsón a fekete rög, amint hullik, hullik, vigasztalan feketén.

S a harmadik: az özvegy a temetés után, magáraeszmélvén

a kábulatból, kihámozván magát mintegy a tudattalanság me-revségéből, véresre sírt szemekkel a vigasztalan fátyol alatt, a nap ragyogásában, amint az autóból a sír mellé bukik, mely mindent eltemet, szerelmes férjet s a szerelmes kisdedeket. Két pompás fiú, mennyi ígélet, micsoda Sophokleszi sors-tragédia 1927-ik esztendejében az Úrnak, ki elvérzett éret-tünk, hogy megváltson bennünket a szenvedésektől.

S az új kép, néhány hetekkel utána, a tragédia epilógusa, szelíden, amint égi vigasztalást keresve kutat valamit, ami a belenyugvás felé vezessen, vagy legalább is a pihenés vánkosa legyen néhány órára: az özvegy s a gyermekeitől megfosztott anya, kinek hármas bánata volt Rachel felett is, feketén és összetörten, gépies lépésekkel, reményvesztett reménnyel, a régi gheztó szűk utcájában imbolyog, fürkészve a régi ház fakapuját, boldogtalan Szálai Gézáné a korlátba kapaszkodón, amint indult fel, a második emeletre: a pesti izraelita hit-község rabbisági hivatalába.

A rabbi fejét hajt előtte, Mózes vallásának papja, Krisztus legszerencsétlenebb asszonya előtt s már indulna, hogy ő csó-koljon kezét, de az ő lába is gyökeret ver az előtte vonagló fájdalomtól.

Mondana is valami üdvözlésfélét, ám a szó elhallgat, ha a szív dalol s ott, a kopár hivatalos szobában, a pultok, akták, könyvek, régi fotográfiák között most a szív dalol valahon-nan a föld mélységeiből, olyan megrendítő zsoltárokat, melyek-nek nincsen textusuk és nincsen melódiájuk s valahogyan mégis felszabadítják és könnyebbé teszik a fájdalmakat, Szálai Gézáné bibliai bánatát, mely most indul, hogy kezét kinyújtsa a halavány vigasz ezerjőfüvecskéi után, hogy a mennyektől várja a balsamot, mit az élet úgyszem adhat már neki, mert vannak sebek, mik a sírig véreznek, nincs professzor, aki elkö-tözhesse, fű, mely elállítsa, kendő, mely bekösse, tapasz, mely elrejtse, imádság, mely meggyógyítsa őket.

A zsidó rabbi a keresztény asszony előtt áll, akit várt s aki jött valamiért, ami az uráé is volt és két gyönyörű gyer-

mekéé, a hitért, a zsidó vallásért, melynek rítusa szerint az anyaföld ölébe engedték, akiket sohasem ölelhet többé. Szálai Gézáné felnézett a rabbira s inkább a szemével s reszkető kezének határozatlan, gyenge mozgásával jelentette be szándékát, hogy búcsút vesz a katolikus anyaszentegyháztól s átér a hitre, melyben férje született és gyermekei nevelkedtek. A hitre, mely az egyetlen vigasszal szolgálhat az ő szenvedéseire, sőt bizonyossággal is, ha majdan elérkezik a pillanat, midőn őt is magához szólítja a magasságbéli, kit annyi néven sóhajtanak e zavaros földön, őt is fekete deszkák között búcsúztatja fekete pap a zsidó rítus komor feketeségében és kétségbeejtő egyszerűségében s az ő ellobbant lelkét is a fekete rabbi siratja s kettétörött életének edényét, özvegyi és anyai testét odatemetik majd férje és gyermekei mellé a rákoskeresztúri zsidó temető földjébe, melyen éppen úgy fű sarjad és virág nyílik tavaszon, mint a szomszédos keresztény sírkertben. De a hit sírontúli reménysége megvigasztalja, hogy ama napon találkozhatnak s egymás mellé kerülnek, kiket oly borzalmas császármetszéssel választott el egy tébolyodott korszak cselekedetté vált örülete. Az első napon még nem tudott szólani, de most már gyakran hallani a hangját ott, a pesti izraelita hitközség hollóutcai rabbinátusi hivatalában, melynek vezetője könnyes szemmel tanítgatja, oktatja Mózes és halott kedvesei hitére. Ez a hit, mely szinte félelmetes a maga konok következetességében, egyszerűségében és földiségében, ha mondani lehet, nem árasztja a tömjén megható illatát és templomának a falairól nem néznek le a szelíd szentek, a gyermek sem mosolyog Mária karján s az Üdvözítő megható szőkesége sem ígéri a feltámadást. Ám most mégis ez a zsidó hit simogatja csodatevően boldogtalan Szálai Gézáné sohasem hegedő sebét s teszi, hogy tovább járja a földi utat, melynek végére felgyújtja a remény csillagát. A Názáreti, minden szenvedők Krisztusa, bizonyosan könnyben fénylő szemmel tekint rá az elérhetetlen magasságból és könnyebbé teszi számára az utat, mely így is, úgy is az Atyaisten birodalmába vezet.

AMIT TÚLÉLNI NEM LEHET

Régente országgraszoló szenzációnak számított, ha valamely ismertebb név viselője öngyilkos lett, vagy egyébként írtak róla az újságok. Ma, mikor kergetik egymást az ilyen békeszenzációk, huszonnégy óra alatt feledésbe megy a legmegrázóbb tragédia híre is. Ilyenformán aligha emlékeznek Pali bácsira, az egykor híres kávésra, aki, mikor kikézbésítették neki a végzést, amelyik az italmérési engedélyét visszavonta, anélkül, hogy az izgalom legkisebb jele mutatkozott volna az arcán, felment a szobájába és felakasztotta magát.

Egy ideig még emlegették a mutatványos bódék környékén Pali bácsi szomorú históriáját, de aztán jöttek az újabb tragédiák. Különbözik is oly keserves ma az élet, oly nehezek a mindennapok gondjai, hogy ember legyen, akinek a válla bírja azokat. Hogyan juthatna tehát idő az emlékezésre s miképpen alakulhatna át aktív megmozdulássá a szomorúság és az ijedt megdöbbenés, mely Pali bácsik tragédiáit követi. Hiába fizetett az életével a visszavont italmérési engedélyért Pali bácsi, az élvemaradott barátok és kollégák nem mentek fel az illetékes ügyosztályra, generális intézkedést kérni, hogy többé a ligeti bódék környékén senkinek se kelljen életével fizetnie meg egy esetleges tévedésért, mulasztásért. Mert bizonyos, hogy kávésnak, kocsmárosnak lét, vagy nem lét kérdése az ilyen italmérési engedély, éppen úgy, mint a pilótának a benzin, halnak a víz, mindannyiunknak a levegő.

Most mégis visszaemlékeznek a Pali bácsi tragédiájára: egy újabb ravatal fáklyatüzénél. Egy másik régi ligeti vállalkozó, özv. Ungerleider Mórné tragikus halála idézte fel a nyolcvanesztendő Pali bácsi szomorú búcsúját. Özvegy Ungerleiderné italmérését is megvonták a hatóságok, nyilván szabályszerűen, aminthogy szabályszerűen kézbesítették ki a végzést özvegy Ungerleiderné kezeihez is, hiába követtek el mindent, hogy eltitkolják előtte, a hozzátartozói, akik tudták, hogy ez a hír halálos csapás lesz számára.

Amint a középkorban az igazi lovag nem tudta túlélni a szegényt, ha a kardját elvették, úgy a merkantilizmus korában is nagyon sokan vannak még, akik úgy érzik, hogy nem élhetnek tovább bizonyos hatósági beavatkozások után, melyeknek kibocsátói egyáltalán nem tudják, nem is sejthetik, milyen hatása lehet az ő bürokratikus intézkedésüknek a fél életére. A Pali bácsik és özvegy Ungerleiderné terhére kimondott hivatalos határozat nem ismeri azokat az életkörülményeket, melyek között élnek, vagy ha információkat szereznek be róluk, megelégszenek vagyoni körülményeik mérlegelésével. A pénzügyigazgatóságnak alkalmasint minden adat rendelkezésére állott, melyek szerint úgy Pali bácsi, mint szegény Ungerleiderné öregsége biztosítva volt az italmérési engedély megvonása után is, noha ez számukra üzletük folytatását lehetetlenné tette. Pali bácsi és özvegy Ungerleiderné valóban meg tudtak volna élni italmérési engedély nélkül, éppen csak nem tudták túlélni a tényt, hogy nincs joguk a régi keretek közt vezetni a régi üzletet. Nem tudták túlélni annak a tudatát, hogy megtorlásképpen, büntetésként avatkoztak a hatóságok az üzletvitelükbe, hogy ezt a környékükön és a környezetükben mindenki tudja róluk.

özvegy Ungerleiderné rokonsága természetesen jobban látott a közömbös hatósági szemeknél. Ezért nem sajnálták a fáradságot, órák hosszat váraкоztak a hivatali előszobákban, végigkilincseltek a hatalmasokat és mindenütt előadták, hogy özvegy Ungerleiderné nem fogja túlélni, ha túl a hetvenen, egy

élet munkája után, mely szinte mozdulatlanul egy helyben telt le a ligeti mutatóványos területen, szégyenszemre megfosztják a lehetőségtől, hogy tovább végezze megszokott munkáját. Midőn a rokonok látták a hatósági emberek tamaskodását, már csak arra kérték, kézbesítsék ki az ő kezükbe a sorsdöntő határozatot, nehogy a hatósági döntés az existenciáján kívül az életébe is kerüljön özvegy Ungerleidernének.

A referens urak fölényesen mosolyogtak, hogy nem lesz a dolog olyan tragikus, de azért megígérték a kíméletet, aztán persze megfélemlítettek az ígéretéről. Így történt, hogy egy áprilisi délelőttön, mikor özvegy Ungerleiderné szelíd derével nézett a tavaszi égboltra, mely számára a friss füvek jó szagán, a napsugarak édes bizsergésén kívül az ő saját külön életének a tavaszát, üzleti forgalmának új felvirradását is jelentette, egyenruhás kézbesítő érkezett a helyiségbe és mintha csak holmi adóblankettát, vagy fizetési meghagyást kézbesítene, az öreg üzletasszony elé rakta a végzetes aktát, özvegy Ungerleiderné, ürge kis öregasszony, feltette a pápaszemét, aláírta a nevét, aztán minden különösebb érdeklődés nélkül az aktába pillantott. A nevét olvasva megrezsent és most már izgatottan betűzte a hivatalos sorokat. Néhány perc múlva letette maga elé az asztalra, pápaszemét is ráhelyezte öregesen. Így bámult hosszan és mozdulatlan az áprilisi égbe és az egész tavaszi világba, míg csak minden el nem szürkült körülötte. Felvitték a szobájába, ágyába fektették, ahonnan nem is kelt fel többé. A hivatalos orvosi vizsgálat agyszélhűdést állapított meg halála közvetlen okául, a rokonok azt mondták, nem tudta túlélni, hogy megvonták italmérési engedélyét.

Pali bácsi és özvegy Ungerleiderné esetét szeretnék figyelmeztetésül, mintegy magyarázószöveggépen, mindenfajta hivatalok vezetői elé tárni, hogy figyelmeztesse őket arra, hogy az aktaszámok és az ügyfelek nevei mögött eleven életek, mar gyár emberek sorsa reszket, hogy nemcsak a paragrafusokat és a tényeket kell mérlegelni, de a személy, az ember körülményeit is, akire a látszólag jelentéktelen határozatok vonat-

koznak. Mert, ugyebár, bármit követett is el Pali bácsi meg özvegy Ungerleiderné és mind a többiek, világos, hogy bűnükért nem jár a törvény szerint sem halálbüntetés. Gondoljanak a szigorú hivatalos urak arra is, hogy nemcsak a fegyver ölhet, nemcsak a hóhér kötelének szorítása lehet halálos, de egy-egy olyan szimpla rendelkezés is, melynek okán Pali bácsi és özvegy Ungerleiderné ezen a tavaszon már nem köszönhetik mosolygó hódolattal a ligeti törzsvendégeket.

HATVANY BÁRÓNÉ RAJZAI

A Töreky-tanács tárgyalótermében, mialatt Hatvány Lajos báró számalmas alázattal igyekezett a bíróság tagjainak szimpátiáját felkelteni, a hallgatóság számára fentartott padsorokban, ceruzával a kezében, legkevésbé sem megilletődött, vagy pláne megtörten ült dr. Marton Sándor ügyvéd és híres színpadi ügynök Erzsébet leánya, a vádlott Hatvány báró hitvese és szerelmes élettársa a bécsi emigrációs esztendőben. A ceruza egyszer-egyszer leereszkedett az előtte fehérlő papírlapra, mely lassanként megtelt rajzokkal: a bíróság tagjainak, az ügyészek, a védőknek s a vádlottnak hevenyészett portréival. Meglehetősen mereven, hidegen, élettelenül primitívek voltak ezek a műalkotások, mik ott születtek a tárgyalóterem izgalmas levegőjében és annak az asszonynak a kezéből, akinek a férje felett azóta már ítélte a törvény. Ezek a rajzok nem is maradtak a Hatvány báróné magánemléktárgyai, nem kerültek a családi albumba, hogy beszámoljanak a Hatvány-dinasztia két-ségkívül legkülönösebb életű tagjának keserves napjáról. Másnap egy napilap közölte őket azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a közérdeklődés előterébe került törvényszéki tárgyalásról szóló tudósítás érdekességét a többi újságok cikkei fölé emelik majd ezek az illusztrációk, melyeket a vádlott báró törvényes felesége készített.

A szerkesztőség semmiesetre sem csalódott, a lap tudósítását sokan vették a kezükbe a Hatvány Lajosné ceruzaportréi kedvéért. A várt hatás azonban elmaradt, hogy helyet adjon a felháborodásnak a feleség iránt, aki tárgyilagos hűvösséggel figyel a tárgyalást, a hidegvére biztosítja számára

azt a nyugalmat, mely feltétlenül szükséges hozzá, hogy egy félig-meddig dilettáns kéz alól ilyen többé-kevésbé karakterhú portrék kerüljenek ki. Még a közönségnek az a része is, mely minden szimpátiát megtagadott a bíróság előtt menthetetlenül viselkedő pénzarisztokratától, idegenkedve és súlyosan elítélően látta a feleség rajzait s az általános felháborodásnak kifejezést adott a sajtó is. „A Reggel” következő száma „Asszonyok” címmel éles hangú cikkben támadta az asszonyt, aki a „dermesztően ható, porig alázó törvényszéki tárgyalás alatt” karrikatúrát rajzolt a férjéről.

A közvéleménynek ez az egyöntetű felszisszenése első pillanatban teljesen indokoltanak tetszik, mert valóban súlyosan terhelő a látszat a rajzoló Hatvány báróné ellen. Ám itt ismét beigazolódik, hogy a dolgok a nyilvánosság előtt egészen más világitást kapnak, mintha a maguk lényegében vizsgálják őket. A belső világosság és a külső fényhatások nagy ellentéte ezúttal kézzelfoghatóan döbbsenti elénk a krisztusi mondás nagy igazságát. Ne ítéld, hogy ne ítéltessél — mondja az írás, amit modern jogászai formulával így kell variálnunk: Meg kell hallgatni az összes tanukat, meg kell ismerni minden dokumentumot, valamennyi oldaláról meg kell vizsgálnunk az ügyet és szereplőit, nehogy egyoldalúan ítélezzünk s az ártatlanra mondjuk ki a megszegyenítő büntetést.

Hatvány Lajosné nyugodtan ült és karrikatúrákat készített férjének a tárgyalásán, holott tudhatta, számolnia kellett véle, hogy súlyos börtön vár az urára. És Hatvány Lajos báró felesége, született Marton Erzsébet felett mégsem szabad ítéletet mondani. Mert Hatvány báróné akkor sem tört meg és zokogott tehetetlenül a pamlagján végigdőlve, amikor letartóztatták a férjét, mikor híret vette a hatósági eljárásnak. Ha igaz, hogy ahol legnagyobb a veszély, ott legközelebb a segítség, úgy tagadhatatlanul a legnagyobb veszedelmek pillanatában kell a legéberebbnek és legelszántabban tettekre késznek lennünk.

Hatványné Marton Erzsébet valóságos férfias nyugalom-

mal szállt szembe az ő személyes katasztrófájával és indult a küzdelembe, hogy mentsen, amit menteni lehet. Az a buzgó aktivitás és hatalmas életerő, melyet apjától örökölt, szerencsésen találkozott benne az asszonyi invencióval és önfeláldozással. Nem vonult el megtörten a szülői ház biztos nyugalmaiba és ahelyett, hogy kisírt szemekkel leste volna a, rokonok és jóbarátok részvéltátogatásait, egésznap lótot-futott, kilincselte, ügyvédekkel, hatóságokkal, politikusokkal tárgyalt, férje helyett intézkedett, röviden harcolt az uráért, s ha nem sikerült megvédelmeznie, nem az ő hibája.

Mindez nagyon szép — mondhatják önök tiszteletreméltó elfogulatlansággal, — de azért semmi szükség sem volt karrikatúrákra, a feltűnő rajzolatásra a tárgyalóteremben. Erre csak annyi a megjegyzésem, hogy valamennyien különbözünk egymástól, ilyenformán különbözően reagálunk a sorscsapásokra, szerencsétlen külső eseményekre. Minden részvétem a Nádas Lipótné bensőséges, nemes fájdalomáé és úri szegyenkezéséé, mely nem élte túl a férje tragédiáját, de bár a halottakkal vitázni tapintatlanságnak tetszik, a bennem soha el nem hallgató emberies igazság szava mégis csak azt harsogja bele ebbe a mi szörnyűséges valóságunkba: az élő Nádas Lipótné sokkal többet használhatna az urának, mintsem a temetőben porladó, szerencsétlen öngyilkos, akinek az emléke is súlyos vád és fájdalom. Minthogy mindenekfelett segítette férjét legkeservesebb perceiben a nagylelkierű Marton Erzsébet, éppen egyéniségéből következett, hogy fájdalma, izgalma és idegeinek felzaklatott nyugalma könnyek és zokogások helyett a karrikatúrák művészkedésében robbant ki, ami nem tekinthető egyébnek, mint mikor a legtöbb neuraszteniás ember darabokra törí a keze ügyébe eső gyufaszálakat.

A törvényszéki tudósító és a szerkesztő azonban nem érdekelt felek, nekik tehát éppen oly kevésbé lett volna szabad felhasználniuk ezeket az izgalomlevezető ceruzafirkákat, mint az orvosnak sem szabad visszaélnie a kétségbeesett beteg bizalmával.

AZ ELSŐ FILM-MÉLTÓSÁGOS

Nevét sokan ismerték ebben a városban, ahol könnyű prófétának lenni, — rövid lejáratra. Szűkebb birodalmában, a magyar film és mozi körülhatárolt területén. A filmszakmának kifelé szinte egyedüli képviselője volt, még az ominózus filmrendelet kibocsájtása után is sokáig, s ha a kereskedői opportunítás Tasnádi Szűcs államtitkár nevét tűzte is a hivatalos zászlóra, az érzés és szív szerint való vezér mégis csak Geiger Richárd kormányfőtanácsos maradt, a Star-filmgyár vezérigazgatója s egyben a szakma egyetlen „pikkauf” méltóságosa. (A többiek csak később csatlakoztak a csemegéhez.)

Meglehetősen súlyos feladat a cikkírónak, aki nem mélyedhet el az időben, élő jellemeket és szimbólumokat a maguk teljes és tökéletes hatásában visszatükröztetni. Az újságíró csak vázlatokat készíthet és az ilyen hevenyészett írásbeli dolgozat a maga felületeket horzsoló könnyedségével nem igen alkalmas rá, hogy a távolálló tízezrekkel megértesse, ki és mi volt húsz esztendőkön át Geiger Richárd a magyar film világában. Ehhez le kellene mérni a távolságot a Velence-kávéháztól a Royal-Apollóig és az Istenben boldogult Fényes bácsi kikiáltó módszerétől a Geiger Richárd nyugateurópai eleganciájáig, sőt kissé tovább is, a Tasnádi Szűcs András személyes és politikai összeköttetésekkel alátámasztott presztízséig.

Hatalma, tekintélye és pénze volt, egy olyan társadalomban, ahol minden ekszisztencia labilis, mert a szerencsének sokkal magasabb a karriercsináló szerepe, mintsem a rátermettségnek, intelligenciának, üzleti korrektségnek. Érthető tehát, hogy még az irigyei is titokban tisztelték, csodálták az elegáns, úri modorú, nagyvonalú Gieger Richárdot. Egymagában több értéket

reprezentált a nyilvánosság előtt az egész filmszakmánál, amelyik éppen ezért mindenütt maga elé tolta; hadd higgyék a laikusok, hogy mindenki olyan előkelő jelenség és igazi valór a filmszakmában, mint a Star-filmgyár és filmkereskedelmi rt. vezérigazgatója...

Történt pedig, hogy a megnehezedett viszonyok, a beszélő-film okozta bizonytalanság, de meg bizonyos személyi averziók is meglazították a talajt a magyar filmvilág elismert vezére alatt. Kétségtelenül szívósan belekapaszkodhatott volna, ha nem érzi a maga erejét és hajlandó maga is dum-dum fegyverekkel viszonzni a mérges gázbombákat. De gazdag, független és mindenekelőtt kifinomult ízlésű európai üzletember létére nem kért a komitácsi küzdelemből és búcsút mondott amúgy is mesterségesen összeszűkített birodalmának.

Ez a búcsú nem volt könnyű. Geiger Richárd nem is igyekezett titkolni fájalmát a történetek felett, hogy két évtized munkája után távoznia kell a magateremtette környezetből. Nagyon közvetlen és rendkívül őszinte szavakkal köszönt el munkatársaitól, akiknek ő teremtett boldogulási lehetőséget s könnyes tekintettel nézett körül a Corvin-filmszínház emeletén, ahová a Star-filmgyár leépített kölcsönzövállalatát és a Kamara és Corvin-mozik irodahelyiségeit áttelepítették. Régi tisztviselői közül nem egyet hiába keresett pillantása, ezek már régebben áldozatául estek a bankszerű béli táncnak s amint a kevés helyénmaradottól elköszönt, hirtelen elborította a fájdalom és hangos zokogásban tört ki. Hosszú perceken nem hallatszott más hang a szűk irodaszobában az elcsukló férfizokogásnál. Geiger Richárd kormányfőtanácsos, a Mozgófényképengedélyesek Országos Egyesületének és számtalan társintézményének megalapítója, elnöke és főfunkcionáriusa, stb. stb. hangosan és elkésredetten sírt, miként ha a maga, vagy a családja kenyerét vettette volna el mindörökre. Holott agglegény maradt, holott zsebében a búcsúzás pillanatában kinyomta az a százhatvan darab ezerpengős, amit 20%-os részvénytulajdonának megváltása fejében fizetett ki neki a Star-filmgyár főrészvényese, a

patronizáló pénzügyintézet. Ez a százhatvanezer pengő csak a kisebbik részét tette a leépített vezérigazgató magánvagyonának s az ezerpengős bankjegykötegen kívül vagy nyolc nagy külföldi filmgyár meghívása is a zsebében volt, — mégsem csökkent a fájdalom s nem akartak szünni könnyei.

Mikor végre parancsolni tudott az akaratának, megható, keresetlen, egyszerű és őszinte szavakban panaszolta el, hogy nem a maga akaratából válik meg a vállalatától, hová vagyonán és munkáján kívül egy igazi férfi minden rajongását és hitét is befektette. És nem titkolta, hogy minden gazdasági nyomorúság ellenére sem került volna talán sor a búcsúvételnek ezen tragikus perceire, ha munkája elé nem emel torlaszokat az emberi kicsinyesség és rosszakarat. Nem titkolta és nem tagadta e tragikusan őszinte percekben, hogy követett el hibákat, de azokat helyre is tudta volna hozni, ha ideje marad rá, ha nem gáncsolják el azok, akiktől azzal a kívánsággal búcsúzik, hogy használjanak annyit a Star-filmgyárnak, amennyit néki ártottak.

Mіндеz, bármennyire érdekesnek tetszik, a Star-filmgyárnak, a vállalatot finanszírozó pénzügyintézetnek és a leköszönt vezérigazgatónak a magánügye volna, ha míg hatalmon volt, nem ünnepli a közéleti férfit benne a filmvilágon kívül a sajtó és az egész közvélemény. De így a Star-filmgyárnál történt események mögött harsogó felkiáltójel vádaskodik, amelyik hangot és teret követel. Fel kell vetni a kérdést, miképpen történhetett, hogy mindazok, akik ünnepelték, kegyét keresték, akiket keresethez, ekszisztenciához, érvényesüléshez segített, most szótlanul és hűvös közömbösséggel veszik tudomásul azt, ami elkövetkezett. Es miként lehetséges, hogy a sajtó, amelyik minden alkalmat megragadott, hogy a nevét kivetíthesse, minden esetben szükségesnek látta megkérdezni a véleményét, úgyszólván meg sem emlékezett a távozásáról és sehol egyetlen sorban sem méltatta azokat az érdemeket, amelyeket sohasem mulasztott el hangsúlyozni, amíg Geiger Richárd a Star-filmgyár és a magyar filmszakma vezére volt...

A KENYÉRKERESŐ LÁZADÁSA

A Vígszínházban megbukott egy kitűnő vígjáték, amelyik művészi értékén kívül dokumentuma volt egy kiábrándult kornak, melynek emberei szkeptikusan vizsgálják mind a szabályokat, melyeket az előző generáció változatlanul vett át apáitól s azokat változtathatatlanoknak is tartotta. Ebben az új vígjátékban egy széles társadalmi réteg legértékesebb vezetője, a család fenntartója, a kenyérkereső lázad fel az őt körülvevő világ és annak rendje ellen. A férfi, aki dolgozik és sok pénzt keres felesége és családja számára, egyszer csak ráébred robotjának céltalanságára s hogy nem magáért és nem is a munka kedvéért — mint kiélési formáért — dolgozik, hanem csupán azért, hogy felesége mentől kényelmesebben, mentől gondtalanabb bőségben pergethesse napjait s ugyanazt a tunya és védett otthonbiztonságot nyújthassa a felnőtt gyermekeknek is.

A kenyérkereső egy pillanatnyi munkaszünetben tudomásul kénytelen venni a valóságot, hogy birkózása az étellel az övéért, a maga számára merőben hálátlan erőfeszítés. Kihallgatja az asszonya beszélgetését, aki intimus társaságában egy őszinte percében arról a lehetőségről beszél, ami férje esetleges halálával következne be. S miközben vall az elhullajtandó könnyek bőségéről, nyíltan ad kifejezést jól átgondolt véleményének, amelyik szerint az asszonynak feltétlenül szüksége van férjre s így ha az ura meghalna, megsiratná ugyan, de hamarosan új házastárs után nézne. És akaratlanul kihallgatja gyer-

mekeit is, akik idegenül és követelőően állanak vele szemben, lenézik önfeláldozását és erőkifejtését a családi fészek nyugodtsága és mentől különb feldíszítése érdekében.

A kegyetlen realitásokra való ráébredéssel szinte egyidőben következik be a gazdasági összeomlás. A kenyérkereső háziállatot üzleti veszteségek érik s ki akarják kalapácsolni a tőzsde terméből, ahol megszerezte a szükséges bankjegykötegeket családja számára. Barátai ugyan a segítségére sietnek, de ő, családjának legnagyobb megrökönyödésére, megköszöni az önfeláldozó intervenciót és minden rimánkodás ellenére, kilép a maga régi életéből, félretett kis pénzével otthagyja feleségét, aki újra férjhez tudna menni az ő halála esetén és felnőtt gyermekeit is, akikhez vajmi kevés köze van, hiába a vérségi kötelék s hiába volt az apai szív melege s az apai munka nevelésükért és fészekbiztonságukért.

A kenyérkereső elmegy, minden különösebb, romantikus gesztus, sóhajtás és felindulás nélkül, olyan egyszerűen, mint a fecskék kelnek útra a hűvös idő közeledtével. Veszi a kalapját s elköszön, egyelőre még csak Maugham új darabjában, melyet alaposan félre játszott a Vígszínház; — nemsokára azonban alkalmasint abból a társadalmi osztályból is, amelyik természetesen bizonyosságnak tartotta, hogy a férj, az apa, nem egyéb kenyérkereső állatnál, aki előtt az egész életnek csupán annyi fontossága van, amit a felesége és gyermekei jelentenek számára. Az úgynevezett polgári középosztály elproletárializálódási folyamata kezdődik ezzel az egyszerű és közömbös elköszönéssel a régi tradícióktól. Egyidőben azonban egy új generáció kiteljesedése is. Mert kétségtelen ugyan, hogy a polgári otthonok melegében, a rendelkezésre álló minden adottság mellett, könnyebben fejlődhetett a fiatal tehetség, mintha művelődését és kibontakozását az anyagi nehézségek akadályozzák, viszont azonban a statisztikai adatok szerint, éppen ebből az úgynevezett művelt középosztályból váltak ki a nagytehetségű férfiak mellett a munkátlan, az élet küzdelmeiben eleve hullani ítélt félegzisztenciák, akik kikerülvén a kenyérkereső gondos-

kodásának melegházából, elhervadtak, tönkrementek a szabad levegő változó régióiban. Nem szenvedhették sem a nagy hideget, sem a forró napokat; nueraszténiásan vágyódtak vissza a megszokott langyos világba, ahol a kenyérkereső gondoskodott felőlük.

Most, úgy látszik, változás készül ebben a társadalmi kategóriában is, amelyik legtovább őrizte meg a burzsoázia világuralmának hagyományait. A szellemi forradalom, az új idők forgószele behatolt a középosztály otthonába is, hiába bukattja meg ennek a női fele Maugham és a többi tisztaszemű szerzők újdonságait. A mama természetesen megbeszéli felnőtt leányával és fiával, hogy a papának semmiesetre sem szabad elmennie a Vígszínházba, megnézni „A kenyérkereső” című vígjátékot, mert abból esetleg párhuzamot vonhatna a maga és a főhős élete között. Közben eszébe juthatna, hogy másként is lehet élni, miként az ő élete folyik és — Isten ments! — még követhetné „A kenyérkereső” példáját, aki egyszer csak úgy találja, hogy a maga élete még hozzátartozóéinál is fontosabb és minden nagy jelenet és színpadias kitörés nélkül elindul, hogy újra kezdje az elrontott életét. A mama összesűg a gyerekekkel, hogy a papának nem szabad elmenni a Vígszínházba és a papa tényleg nem is megy el megnézni az ilyenformán bukásra ítélt vígjátékot; de azért az igazság, az ő saját külön igazsága mégis csak elérkezik hozzá és fülébe jut mindaz, amit „A kenyérkereső” című vígjátékban nemcsak elgondol, de ki is mond a magyar Somlay, aki olyan tökéletes átérzéssel juttatja kifejezésre a szerző világszemléletét, amelyik „A kenyérkereső” igazságának nemzetköziségét kísértetiesen dokumentálja.

Ó N A G Y S Á G A N A P L Ó J A

Őnagysága naplóját még férjhezmenetele előtt kezdte volt vezetni s mikor férje a kezét megkérte, a boldogító igenel egyidőben kinyilatkoztatta azt a szándékát, hogy asszonykorában is papírra veti rejtett gondolatait, bizalmas vallomáisait önmagáról és hozzá közelállókról, de természetesen szigorúan csak a maga számára. Vőlegénye akkor engedélyezte a naplóvezetést, sőt arra is kötelezte magát, hogy sohasem fog abba tekinteni.

Néhány évi házasság után a férj megszegte az ígétet és belenézett a naplóba. Megtudta belőle, hogy felesége sohasem szerette, csak kényszerűségből ment hozzá, enyhén szólva undorodik tőle és boldogtalannak érzi magát mellette. E nem túlságosan kellemes felfedezés után, mely annál meglepőbb volt számára, miután mindezideig harmonikus házasesetet élt feleségével, a férfi sértett önérzetével és megbolygatott hiúságával — ügyvédjéhez sietett beadni a válópert őnagysága ellen.

A válópör irataihoz csatolta másolatban a naplót is, melynek alapján az elsőbíróságok ki is mondták a válást. A Kúria Wesztermayer-tanácsa, amelyik családi ügyekben rendkívül magas filozófiai szempontokból ítél, ezúttal is mélyenszántó indokolással változtatta meg a törvényszék és a tábla ítéletét. A Kúria nem adott helyet a bontókeresetnek, mert a férj maga sem tagadta, hogy a napló felfedezéséig zavartalan házasesetet élt feleségével, aki hitvesársi kötelezettségének

eleget tett. A Kúria ebből a tényállásból arra a megállapításra jutott, hogy önagysága naplója csupán egyoldalú bizonyíték s éppenséggel nem igazolása a valóságos helyzetnek. Az a körülmény, hogy a feleség — bizalmas naplója szerint, melybe a férjnek betekinteni még akkor sem volna joga, ha arra határozott ígélet nem kötelezi — nem szereti férjét, sőt egyenesen idegenkedik tőle, nem lehet bontóok abban az esetben, ha az asszony viselkedése és magatartása férje iránt a bizalmas önvallomások ellenére is korrekt és nem kifogásolható.

A Kúria ugyanolyan emberséges, mint aminő gyakorlati álláspontja, ha nem is a kimondott indokolásban, de elgondolásában Freud professzor régi kielési teóriáját teszi magáévá. Freud szerint abban a pillanatban, amikor egy asszony a férfi iránti idegen érzéseinek naplóban, levélben, barátnői előtt való panaszkodás sorozataiban ad kifejezést, már levezette ellenszenvét, sőt utálatát is vele szemben s igen kevés a valószínűsége, hogy férje iránti undorösztoneit olyan cselekvésben élje ki, aminők a házasság intézményét megbecstelenítik, férjét neveltséges helyzetbe hozzák s a házasetet belső harmóniáját megzavarják. A Kúria nem mondotta ugyan ki, hogy a naplóvezető asszony nem fogja megcsalni az urát és egyébként sem fogja megszegni kötelezettségeit, annakuntána, hogy naplójában jól kipanaszolta magát; — bölcs ítéletében mégis ezeket a modern lélekanalízis elméletén alapuló szempontokat mérlegelte, csaknem hangosan hirdetve a sorok között, hogy a mai erkölcsi káoszban sokkal jobb és tartósabb lehet a férfi és nő viszonya abban az esetben, ha a nő bánatával és férje elleni panaszával a saját szobájába zárkózik és naplójába önti ki keserűségeit, ahelyett, hogy vegye a kalapját s némiképen fokozott mennyiségű smink igénybevétele után, egy legénylakásra siessen, ahová férjének tekintete nem követheti s ahol az idegen férfi mellére borulva ad kifejezést rosszul sikerült házassága feletti keserveinek ...

A Kúria indokolása egyúttal természetesen szkeptikus és szigorú ítélet a mai házasság felett, örülni kell a mai férjnek,

ha vele és életével elégedetlen felesége csupán négy fal között egy kis jegyzőkönyv fölé hajolva ad kifejezést véleményének s nem kiabálja ki a nyilvánosság előtt felhevültén és könnyes szemekkel, melyekben azonban ott incselkedik már az ígéretes mosoly az eljövendő harmadik számára, aki vigaszt és boldogságot lészen hozandó életébe, melyet házasságával elrontott, de amelynek anyagi feltételeiért mégis csak a lenézett és utált férj küszködik a mindennapi kenyérharcban.

B A L O L D A L I T A R T Á S D Í J

A Kúria, szemben minden előző ilyenirányú döntésével, tartásdíjat állapított meg egy földbirtokos hölgyismerőse részére, aki szerény havi apanázsát immár húsz éven keresztül vette fel; ezt az időpontot attól a naptól számítva, mikor a földbirtokos istenhozzádot mondott neki és az ifjúkori szerelemnek, A Kúria ugyan most sem tette túl magát azon az elvi döntésen, amelyik szerint csak a törvényes hitvestárs számára állapítható meg kártérítés vagy tartásdíj, mert a szabad együttélés erkölcs-telen s mint ilyen, jogsegélyben nem részesülhet; — de azért az indokolástól függetlenül maga az ítélet mégis úttörő a magyar judikatúrában, vagy legalább is ilyennek tűnik a közvélemény előtt, melyet mindinkább foglalkoztatnak a férfi és nő helyzete-
nének ezek a gyakorlati kérdései.

Nemcsak törvényeink, de társadalmi etikánk szerint is kártérítés illeti az asszonyt, akit elhagy a férje. Ennek a kiindulópontnak a jogosultságát sem a törvény csinálók, sem a törvényt alkalmazó bírók sohasem vonták kétségbe, noha, mióta az idevonatkozó rendelkezések életbeléptek, az emberi indulatok lávakitörése változtatta meg körülöttünk a szociális világ minden csillagegységét s e nagy eltolódások következményeképen legutóbb például Angliában a fiatal lányok szavazatai adták a munkáspárti MacDonald kezébe a kormánypalcát. Ebből a változásból, ami a nők politikai és társadalmi jogainak igen széles kiterjesztését mutatja, logikusan következnek, hogy át kellene

revideálni az egész világon azt az igen rövid leltárat, amelyikben a nők kötelezettségét írta össze az eddigi társadalmi rend. Nevezetesen itt volna az ideje gondolkozni felette, vajjon még mindig szükségszerűek és így indokoltak-e azok a magánjogi rendelkezések, melyek a nőt védik a férfivel szemben s amelyek azokban az időkben keletkeztek, mikor a férfiak több kötelezettségével szemben valóban több joga is volt még, nem csak a politikában és a társadalomban, hanem odahaza az úgynevezett családi tűzhely körül is, melyet egyre inkább villanyerőre formált át az amerikai technika.

Senki sem vitathatja, hogy a mai nő kevesebbet szenved már a régi kötöttségektől, következésképpen sokkal kevésbé függ szüleitől, vagy a férjétől. A háború többek között elmosta az idegenkedést a nő munkáltatásától és a társadalom többé nem ítéli el azt a szülőt, aki dolgozni engedi a lányát, és a férjet, kit az asszonya segít a megélhetésért folytatott küzdelemben. Eleintén csak divat volt a nők térfoglalása a hivatalokban, ahol a középosztályok gyermekei csak azért kerestek elhelyezkedést, hogy a maguk keresete révén több és drágább ruhaneműt vásárolhassanak maguknak; a gazdasági viszonyok leromlásával párhuzamosan azonban a lányok fizetéséből egyre több morzsolódott le a szülői háztartás standardjának megóvására és egyre kevesebb jutott luxuskiadásokra, míg végül a családfő ugyanúgy kalkulált a leánya fizetésével, mint a vele egy közösségben élő fia jövedelmével, vagy akár a magáéval.

Ez a gazdasági átalakulás természetesen több joghoz juttatta a kereső nőt a családon belül, mert hiszen megszűnt az eltartottságnak és a függőségnek az érzése, amelyik az eddigi nemzedékeket a régi erkölcsök feltétlen elfogadására kényszerítette. A kereső leány körül megváltozott az egész világ, érezte munkájának jelentőségét és így a maga emberi értékét is és ezen túlmenően a hivatalában, vagy a munkahelyén új emberekkel és új szempontokkal ismerkedett meg és az ilyenmódon kitágult látószögén keresztül nem látta már többé merevnek és megváltozhatatlannak a családi törvényeket.

Ez a folyamat nyugaton már a háború előtt megindult, nálunk azonban csak a háborús viszonyok törtek medret számára. Es még így is a forradalmak és a szanalás hosszú esztendői után sem sülyedtünk (vagy emelkedtünk?) a probléma berlini leegyszerűsítéséig: a 15 éves leány kapukulcsáig és a német férfi józan elfogulatlanságáig, aki nem kérdezi a menyasszonyát, milyen volt a leányélete, de aki teljes bizonyossággal remélheti, hogy ennek a leányéletnek semmiféle folytatása sem lesz a házasságban, ahol a férj is nemcsak formálisan, de fizikailag, sőt érzelmileg és vágyódásait illetően is megszűnik legényember lenni. Mifélnék ezt a becsületes és nyílt színvallást még ma is erkölcstelennek mondja a régi társadalom régi törvénye. Azért mégis ki lehetne mutatni, hogy bár a házasságkötés alapjai jelentékenyen legyengültek, sokkal kevesebb vénéleány szomorkodik köztünk, mint az összeomlás előtti időben. Ami azelőtt tragédiaszámba ment s amiért a tisztcsaládok kiközösítették a megtévedt gyermeküket, ma már nagyon ritkán dülja fel a család békéjét és összhangját, melyet sokkal inkább megzavarna, ha lemondani kényszerülne a kenyérkereső nő hozzájárulásáról a háztartás költségeit illetően. A régi erkölcs és a lövészárkokba temetett világrend ebből természetesen azt a következtetést voííja le, hogy a rosszabb viszonyok az erkölcsök hasonló romlását idézték elő. Mi azonban nemcsak a magunk, de Európa modern tudósainak és orvosainak véleménye alapján is elégtétellel állapítjuk meg, hogy a sok ráncszakadt nyomorúság között a vigasztaló tünetek egyike az a folyamat, amelyik hozzájuttatja a nőt ugyanazokhoz a természetes jogokhoz, melyeket eddig a férfi a maga számára sajátított ki.

Abban a pillanatban azonban, mikor a nő a politikai és gazdasági élet területein túlmenően ezen a ponton is egyen jogosította magát, feltétlenül és a szabad ember önérzetével, minden kényszerűség nyomása nélkül le kell mondania az elnyomott gyengébb fél előjogairól. Nevezetesen nem követelhet többé kártérítést vagy tartásdíjat a férfitől, akár a férje volt, akár a kedvese. Itt is tért kell foglalniok az egyenjogosító törekvések-

nek és a törvénynek a két fél erőviszonya alapján kell szabályozni az egymással szemben a bármiféle válás következtében előálló jogviszonyt. Tehát míg egyrészt a mai társadalmi rendnek és a közfelfogásnak megfelelően nem lehet többé kártérítés és tartásdíj tekintetében különbséget tenni anyakönyvvezető előtt, vagy a törvényes formák mellőzésével kötött együttélés között, — másrészt viszont nem lehet többé megállapítani a nő feltétlen jogát sem kártérítésre, sem tartásdíjra. Ha a nő rászorul és a férfinak módjában áll gondoskodni a nő sorsáról, úgy ezt a jogát meg kell védeni, viszont azonban a kereső, vagy gazdaságilag független nő életstandardját nem lehet emelni a férfi rovására olyan szociális elgondolás alapján, amelyik felett régen elporzott már az idő. Az egyenlő jogokhoz jutott nőnek nem is szabad elfogadni azokat az előnyöket, melyeket valamikor az elnyomott és tehetetlen női társadalom érdekében hozott az a férfi-mentalitás, mely ezekkel a törvényekkel egyúttal maga alatt állónak bélyegezte a női nemet, amelyik pedig igen rövid idő alatt rendkívül figyelemreméltó bizonyítékait szolgáltatotta a maga életképességének és egyenrangúságának.

M A N C Z I É S B É L A

A nyitott sír a tavaszi föld mélyének kémiai mohóságával ugyanolyan közömbösen nyelte el a meggyilkolt kis cukorka-áruslány koporsóját, mint mind a vénékét és ifjakét, akik testi formájuktól függetlenül csak por, hamu és főként mindennapi táplálék a föld gyomrának. A 16 esztendő s Manci koporsója felett aligha tartott búcsúztatót a Bodográf-mozi személyzetének kiküldötte. A cukorkaárusok moziszakosztálya, ha ugyan van ilyen, sem küldött szónokot, hogy utolsó istenhozzádot mondjon az elköltözött kislánynak s ugyanakkor elsírja, ki volt ő és miért kellett meghalnia egy szállóbeli szobában, ahová a tavasz, vagy a vére vitte. Esetlegesen amaz ellenállhatatlan szuggesztív erő, amelyik az egyik nem akaratából árad s ami teszi, hogy annyira nem egymáshoz illő emberek kerülnek össze az úton, amelyik a szállóbeli szobába, a polgári hálóba, vagy akár a főhercegi budoárba vezet. Most már senki sem fogja elmondani miért ment fel az Imperial-szállóba a gyilkos kamasszal ez a szegény kis cukorkaáruslány, aminthogy annak sem akad elmagyarázó ja, miért jött erre a világra, amelyiknek befogadására alig nyílt még ki a szeme s máris örökre bezárult.

*

1915. Második éve a háborúnak, de első ama bizonyosságának, hogy sokszor fognak lehullni a falevelek, mielőtt olajjással a csőrében felszállana a békegalamb s hogy ha majd a fegyve-

rek zaja és a sebesültek hörgése nem is riasztja már a földet és az eget, mindörökké elmúlt az az élet, amelyikre anyáink születtek s amelyre bennünket szültek. 1915 a szegény kis Mancik születésének éve s ugyanekkor sok százezer Mancik és Bélák születtek szerte a világon, akik nem tehettek semmit a szörnyű bizonyosság ellen, melyet magukkal hoztak a világra, hogy az ő felcseperedésük egy egészen más világ fölényborulását, vagy inkább fölénykerekedését hozza. Ezt hiába próbáljuk kormányozni annak a régi rendnek a törvényeivel, melynek hibái és kisiklásai végeredményképen az összeomlást hozó háborúba torkoltak ugyan, de azért csak enyhe májfoltok voltak a társadalom testén azokhoz a kiütésekhez, fekélyekhez és daganatokhoz képest, melyek már nemcsak visszataszító, de fenyegető bacillushordozói ennek a mai állapotnak. Beiktattak ugyan néhány korszerű paragrafust úgy a magánjogi, mint a büntető törvénykönyvbe, mindezek azonban nem alkalmazkodhattak — már csak azért sem, mert az elsüllyedt régi világ emberei hozták — ahhoz az új korhoz, amelyik ezeknek az 1915. utáni időkből született Manciknak és Béláknak jelenti az élet teljességét. Bár a megingathatatlanak vélt szokások és társadalmi konvenciók tovább állottak ellent, mint Lüttich vagy Przemysl, de végül ezek az erődítések is gyengéknek bizonyultak a természeti erők és a legprimitívebb életigénylések, a hajlék és a kenyér megszerzésének ösztönével szemben. A középosztályú apa, aki a háború előestéjén még tiltakozott ellene, hogy irodába járjon a leánya, megkeresni a polgári mentalitás szerint túlzottnak tűnő toalett-szükségletét, nem sokkal később már számolni volt kénytelen a pénzzel, amit elsején hazahozott leánya az irodából s éppúgy a háztartás fentartására fordította, mint a maga, vagy a dolgozó férficsaládtagok fizetését. A szerényebb keretek közt élő iparos sem elégedett meg többé vele, hogy leánya segít anyjának a házimunkában; a gyárak, boltok, üzletek állandóan szaporították női személyzetüket s a lány és az asszony az egész vonalon belépett a robotosok közé. A különböző társadalmi rétegek eltolódása lépést tartott annak az

emberanyagnak a leromlásával, melyet frontra gurítottak a zsúfolt vonatok. Az a laposmellű, keskeny vállú férfi, akit a békesorozásokon fitymáló kézlegyintéssel jelentett katonai szolgálatra alkalmatlannak az ezredorvos, egyszerre csak használható emberanyag lett s azok az életfeltételek, melyeket ki-ki a maga körülményei szerint elviselhetetlenül lealázóknak deklarált, már az életbizonyosság s a konszolidáció relatíve tisztességes fokának tűntek a tömegek előtt. Az átértékelésnek ez a folyamata természetesen nem állapodhatott meg a materiális körülményeknél. Az a nő, aki egész nap dolgozott és hazaadta a fizetését, a dolgozó ember önérzetével utasított vissza minden beavatkozást a magánéletébe. Egyben kialakult az a véleménye, hogy ha a kötelességekből ugyanúgy kénytelen kivenni a részét, mint a férfi, ugyanolyan joga van ahhoz a narkotikumhoz is, amelyik valamiképpen megmagyarázza önmaga előtt robotja értelmét: a szerelemhez, a szerelmi játékhoz és a mámorhoz, amelyiket mindig kiábrándító csömör követ ugyan, de ami mégis csak a legfőbb takarója a szenvedő testnek. A nő tehát míg egyrészt elvesztette kivételes helyzetét és üvegházi védettségét, a másik oldalról az emancipációnak olyan tökéletes eredményeit harcolta ki fegyver nélkül, amelyeket aligha mert volna felvenni programjába Pankhurst asszony, a békeévek híres angol feministája. Igaz, hogy olyan árat is fizetett érte, aminő keserveset csak lehetett: a mindennapi élet durvaságát és közönségességét férfimódra volt kénytelen a maga szoros közelébe engedni. De még ezentúl is a tudat alatt érezni, hogy nemcsak a maga kivételes helyzetéről volt kénytelen lemondani, hanem a gyermekééről is, akit ezeknek a világfelforgató esztendőknél a mámoros felelőtlensége indított útnak, csalt életre. Így születtek a Mancik és a Bélák, a gyilkosok és áldozatok, állás nélkül tekergők és munkakerülők, a legkilátástalanabb generáció, amelyiknek nemcsak jelene és holnapja, de vigasztaló tegnapija sincsen, amit visszasóvárogathatna.

*

Egy indiai legenda szerint mindenki, amikor megszületik,

egy szőnyeg szélén áll, amelyiket az égiek húznak a lába alatt, így kerül beljebb és beljebb, míg végre közepére ér, ahonnan azután már csak visszafelé visz az út, míg egyszer csak utolsó kis csíkját is kihúzzák alóla az égi gondozók s ő belehull a nagy semmibe, ahonnan jött, nem tudni miért és minek. Ez a szőnyeg a háború óta született Mancik és Bélák számára nem színes keleti pamutból fonott, puha gyapotból szőtt, még csak nem is durva, de tartós spárgából csomózott. Az ő szőnyegük papírból készült, piszkos, gusztustalan, szakadozó, selejtes papírosból, ami minden pillanatban kirepedhet, hogy ők lebukjanak a verembe, a börtönbe, a szennybe, a nyomorúságba. Ez a szőnyeg egy boldogtalan emberiségé, amelyik nem tehet a maga sorsáról s még kevesebbet tehet ellene, de annál veszélyesebb nemcsak az előtte világrajöttekre, de az egész pusztulásra ítélt mai civilizációra is, Mert, ha vékony, mocskos és szakadozó is ez a végzetes papírosszőnyeg, mégsem hull ki belőle időnek előtte mindenki, aki ezt kapta az égiektől. Egyre közelebb az idő, mikor a cselekvő korba fordul ez a háborús generáció és elfoglalja mindazokat a helyeket, ahol rólunk, a mi világunk sorsáról döntenek. Mit várhat tőlük az előd, akinek a könnyelműsége, vagy fajfentartó ösztöne a világra hozta őket s aki nem tudott sohasem ünnepi kalácsot rakni az asztalra és simogató szavak melegével olvasztani le szívükről a jeges kérget. És mit várhat tőlük a jövő, hiszen, ha minden idegszálukkal, agysejtjünkkel és energiájukkal a más munkájként is, sem a föld, sem az aszfalt alól nem tudnak annyi pénzt sem kikaparni, amennyi az életük zavartalan folytatásának a minimuma. Miként gondoljanak a jövőre és miként törődjenek a múlttal, amikor minden pillanatukat lefoglalja a munkakeresés és a félelem, hogy elveszíthetik a megtalált íróasztalt, vagy esztergapatot s a gond, miképpen osszák be azt a keveset, amit minden erejükkel ki tudnak verekedni.

*

Mi lett volna ebből a Manciból, ha nem szakad el alatta a papírosszőnyeg 16 éves korában egy szállodai szobában, ahová

egy másik sorstársa hurcolta? Milyen anya lehetett volna belőle, lehetett-e volna anya egyáltalán s ha igen, tudott volna vájjon mosolyogni a gyermekére, amint a mi anyánk nézett boldogan bennünket kis bölcsőnkben? Olyan nehéz felelni erre, hogy talán a kérdést sem szabadna felvetni. Rettenetes bizonyosság azonban, hogy szörnyű sors vár a Mancikra és Bélákra, akik egy olyan világban születtek, melynek törvényeit szülőik sem ismerik s így arra nem taníthatják meg őket. Egy olyan korban, amelyik nem tud tanáccsal szolgálni az élet felhasználására és biztatással sem, hogy eljön az illúziók világa, amelyikben legalább hinni lehet abban, hogy érdemes küzdeni és harcolni a bölcsőtől a koporsóig és túrni és szenvedni és van mire várni s hogy egyáltalán van boldogság a világon. És nem szabad felvetni a felelősség kérdését sem, mert hiszen valamennyien bűnösnek találhatnánk benne, holott mindannyian csak szerencsétlenül tehetetlenek vagyunk, megkínzottjai olyan társadalmi betegségeknek, melyeknek a kórokozója épp oly ismeretlen, mint a ráké s amelyeknek a bacillusát alkalmasint ugyancsak feltalálja majd egy eljövendő kor megváltója. De a mi számunkra éppen oly hiábavaló lesz már ez a felfedezés, mint a betegnek, aki kiterítve fekszik a kórházi ágyon s a kórlapján a kezelőorvos kitöltötte már a rovatot, amelyik a halálozás okáról számol be s odajegyezte: rák.

A társadalom bomlott szervezetén egyelőre ugyanolyan tapozatódzva lehet csak kísérletezni operációval, mint a rák-betegek testén. Ha talán volna is remény átmeneti javulásra, mindenki tudja, hogy a gyógyulás lehetetlen. Oroszországban ötéves gazdasági hadjárattal rémítik a világot, Spanyolországban trónjától fosztják a királyt, mindez azonban nem változtat a Mancik és a Bélák sorsán és nem változtat a miénken sem, akiknek egyetlen reménységünk, hogy nem érjük meg az apáink által sóvárgott szép öregséget, hanem erőnk teljében lehullunk. Mert elgondolni is rémes, mi történik velünk, ha keresetképtelenné öregsünk s ettől a kínokban és hajszában fogant, háborús és háború utáni nemzedéktől kell várnunk az ágyat és a kenye-

ret. A Mancik és a Bélák bizonyára nem felejték el, mivel maradtunk adósok nekik mi, akik végeredményképen mégis csak, ha szenvedőn és tehetetlenül is, de hozzájárultunk annak a világnak a kialakulásához, amelyik már csak papírosszöveget tud csúsztatni az új élet, az ő életük alá s amelyik nem tudja megakadályozni az olyan repedéseket, amelyeken, mint most az Imperiál-szállóban, a halálba és a börtönbe zuhan le egyik napról a másikra a Mancik és Bélák boldogtalan ifjúsága.

A VERGŐDŐ KAPITALIZMUS

MESE A SELYEMPAPLANRÓL

Egyszer volt, hol nem volt, egy szép kerek ország. A határát szép szál legények őrizték. Ha elfáradtak, hazamasíroztak a kaszárnyába, törtek egy darab profuntot, azután leheveredtek a szalmazsákra és már aludtak is és nagyokat álmodtak az öreg Ferenc Jóskáról, no meg az odahaza hagyott szerelmes szívű leányzókról. Így silbakoltak nappal a határon és aludtak békésen este a strózsákon, míg egyszer csak megfűjták mind a kürtöket, riadóra dobolt valamennyi dobverő és a felvirágozott vonatok elindultak, messze-messze idegenbe. Most már földön háltak és bánattal takaróztak a szép szál legények, sokszor vizes volt alattuk az árok, férgek másztak a mundér alá. S ha hazafelé szállt a sóhajtásuk és feltűnt előttük mindaz, ami volt és amit el kellett veszíteni, — az álomképek során, a kis falusi ház, a szerelmes szívű leányzó képe mellett felködlött előttük a kaszárnyabeli szalmazsák emléke is, amelyiken olyan jól esett végignyújtózni gyakorlat után és aludni az ébresztőig.

Egyszer volt, régen volt. Az unokák már azt hiszik, hogy mese volt. Megváltozott a világ, összeszűkültek a szép kerek ország határai és azok között sem szabad sorozni többé. A katonák lépései sem olyan büszkék immár, talán nem is olyan szaporák. Mintha attól félnének, hogy ha jól nekiiramodnak, egykettőre túllépjék a trianoni kutyaszorítót. Néhány kaszárnyát azért meghagytak, s megmaradtak a szalmazsákok is a katonák dereka alatt, ezeket nem hurcolta el sem a román, sem a jóvá-

tételi bizottság. Most mégis megindulnak a szalmazsákok, is, mert a nagyurak nagy bajukban úgy látták, talán még segíthet valamelyest, ha lószőrmatraccal cserélik ki őket.

Egyszer volt, hol nem volt, egyszer csak nagy riadalom támadt. A tollforgatók sok-sok betűbarázdát szántottak a papírosra, aszonták, hogy aszonták: ha jó volt régen a strózsák, most is kipihenheti magát rajta a baka és a tűzér, de sőt a huszár is. Azt is írták, hogy sokat kóstál a matracreform, amire azután hamarosan jött a felelet: sőt még olcsóbb, gazdaságosabb a lószőrmatracc. És hogy elült a nagy lárma, másnap egész karaván indult el az illetékes ügyosztályba, az illetékes főraktáros úr elé. Ahogy a hajdú kitekint, látja ám, amint kígyózik a nép, köztük nagy urak, finom ruhában. Jelenti is már a főraktáros úrnak, aki kiszól hozzájuk, csak egyenként gyűjjenek be és mondják el, mi járatban vannak.

A legtekintélyesebb formájú lép be elsőnek. Köszönti a főraktáros urat. Leül vele szemben és azután a mondókájába kezd, ilyenformán:

— Édes, kedves főraktáros uram, mit mond hozzá, minő csúnya népség ezek a firkászok. Irigylik azt a kis ruganyos lószórt a katonák dereka alól; aszongyák, nem azért köll, hogy jobban alhassanak a bakák, hanem hogy a kartel urai élhesse-nek jobban. Mán pedig meg köll nekik mutatni, hogy nem törődünk velük, beszéljenek, firkáljanak akármit, csak azért sem sajnálunk semmit a legényektől. Sokallják a lószőrmatraccot, hát len vászonlepedőt húzunk rájuk, puha párnát, hímzett vánkost csúsztatunk a fejük alá és pehelypaplant adunk nekik. Szép, színes selyempaplant, csipkés huzattal, rózsaszínű szalagocskákkal, hadd repessen a szívük, ha rátekinenek.

A főraktáros úr szeme felragyogott és a látogatója tenyérébe csapott. Olyan hangosan paroláztak, hogy odakünt is meghallották. Lett erre jókedv, hegyen-völgyön lakodalom, Berregett a telefon, a paplankartel, a csipkekartel, a szalagkartel irodáiban lázas munka kezdődött. A legnagyobb titokban persze, nehogy megint megzavarhassák a munka tempóját holmi újság-

cikkek és a kaszárnyák hálósobáinak a mai helyzethez alkalmazkodó átalakítása halasztást szenvedjen valamiképen.

Hol volt, hol nem volt, folyt a munka szorgalmasan és egyszer csak elkészült a nagy mű. Estenden, mikor a baka fáradtan lepihenni készült, nem találta régi ágyát. Gyönyörűséges rézrudak csillogtak a helyén, rézrudak között ruganyos matracon finom fehér lepedő, három vánkos az ágy fejénél, külön egy kicsike, csipkével beszegve. Szép rózsaszínű selyempaplan halvány szalagokkal, csipkés huzattal. Álmodni sem lehetne különbet.

A baka pediglen megállt a csillogó rézágy mellett, egy kicsit nézte a csipkés huzatokat, a selyempaplant, meg a kápricvánkost, a gyengéd hímzésekkel. A finom lenvászonlepedőn is végigcsúszott a pillantása. Aztán elfordult a tekintete, hogy keres valamit.

— Hát én meg hun fogok ezután aludni? — tünődött egy darab ideig. Azután, azután fogta a köpönyegét, leterítette a földre, a szépséges selyemágy elé, végignyúlt rajta, a rüczakját a feje alá húzta és egy perc múltán már elnyomta a buzgóság. Álmában mosoly kergetődött az arcán, biztosan azokra az időkre gondolt, mikor még kényelmesen végignyújtózhatott a szalmazsákon.

Ezt a mesét nem én találtam ki. Az egyik kis színházunkhoz küldték be, egy úgynevezett aktuális tréfa szcenáriumaképen. De nem adták elő, holott sikert láttak benne. Visszaküldték az írónak, indokolás nélkül. Tőle kaptam azzal a kéréssel, mondanám meg, miért alkalmatlan rá, hogy a közönség elé kerülhessen.

S Z A K A S Z J E G Y A Z A E R O B U S Z R A

A két új Dunahíd tehát felépül. Megszavazták a költségeit és megteremtették rá a fedezetet, az ingatlanátírási illetékből. Lehetne rajta mosolyogni, hiszen az sem bizonyos, hogy mire a pilléreket lerakják, lesz-e még telekkönyv ezen a világon, amelyiken sokkal gyorsabb tempóban változik minden Sidneytől Odesszáig, mintsem egy városházi aktából élő cselekedet lesz Budapesten.

Függetlenül azonban attól a kérdéstől, megmarad-e a telekkönyv és vele a világ mai rendje, vagy pedig bolsevizmus és kapitalizmus egymást pusztítják el, hogy egy egészen új világ keletkezzék, melyet ugyancsak teljességgel ismeretlen törvények kormányoznak, fölöttébb időszerűtlennek tűnik a gondolkodó kortárs előtt ennek a két új hídnak az építése, melynek költségeit a legkülönbözőbb pártok egy akarattal szavazták meg, annak a tiszteletreméltó elgondolásnak az alapján, hogy minden áron munkaalkalmat kell biztosítani a munkátlanoknak, kereseti lehetőséget a gyáraknak és azok tulajdonosainak, egyáltalán olajat az akadozó motornak, amelyik a magyar főváros gazdasági életét cipeli. Harminc év előtt a város és az ország fejlődésének szempontjából nagy jelentősége lehetett volna bizonyosan az új hidaknak, aminthogy ha akkor megépítik az öntözőcsatornákat a Duna—Tisza közén, talán még a világháborúban is semlegesek maradhattunk volna és Hollandia s az északi államok mintájára hadseregszállítással gyarapíthattuk volna az állam vagyont s az egyén jólétét.

Akkor szenzáció volt még Blériot monoplánja a rákosi vasúti töltések felett, akkor álom volt még a Zeppelin, az olajjal hajtott repülőgépmotor éppen úgy, mint a motornélküli repülés, vagy a hanghullámok kormányozhatósága. Valóban harminc év előtt nagy cselekedet és okos befektetés lett volna ezeknek a hidaknak az építése, amelyekre nagy szüksége volt a fejlődő ország rohamosan gyarapodó fővárosának. Azóta már ammortizálódtak volna talán az építkezés költségei is, melyeket most az utánunk következő generációknak kellene megfizetni, ha ugyan erre legkisebb hajlandóság is él majd bennünk. Minthogy azonban csak a pesti városházán döntenek ilyen gazdasági és technikai kérdésekben megfelelő előképzettség és ugyanilyen előrelátás nélkül, aligha tudjuk elképzelni, hogy a mi fiúnk, vagy unokánk hajlandó legyen ezekért a hidakért adózni, mikor az ablakán keresztül indul házi repülőgépén napi programja után. Kétségkívül közel fekszik már az egyhelyből való felrepülés problémájának tökéletes megoldása, amint-hogy ma már alig volna akadály, hogy valaki a háza előtt szálljon repülőgépbbe. Ha a nehézipar és a nagytőke története- sen nem fektetett volna olyan horribilis összegeket vasúti koncessziókba és általában a vas- és autóiparba, bizonyosan régen megindult volna az olcsó repülőgépek gyártása s e pillanatban több embernek volna légi Ford-gépe, mintsem autója. A technikai fejlődés útját azonban sokáig nem keresztezheti semmi- féle érdek s a fejlődés iramát számításba véve, aligha kell tíz év hozzá, hogy szakaszjegyet válthassunk az aerobuszra, amelyik megáll a lakásunk előtt és a most épülő hidak felett, de mindenesetre azokra való tekintet nélkül átröpít bennünket a budai megállóhelyre. Az áruforgalom, már csak költségkímélés- szempontjából is, szintén a levegőben bonyolódik le majd, mert minden jel arra mutat, hogy a levegő még a víznél is olcsóbb szállítási eszköz lesz.

Amilyen logikus és természetes ez a feltevésünk, annyira érthető előttünk, hogy a városházán, mikor a hidépítés problé- mája felvetődött, nem gondoltak a törvényhatóság tagjai a

technika száguldására s a kísérleti telepekre és laboratóriumokra, ahol nap-nap után új csodák születnek és alakulnak gyakorlati valósággá. Ők nem látnak túl a saját orrukon, legfeljebb politikai ellenfelük szemében fedezik fel a szálkát; hogyan gondolhatnának tehát kicsinyes egyéni szempontjaik babusgatása mellett olyan egyetemes igazságokra és közeli lehetőségekre, mint például az egyhelyből való repülés megvalósításának problémája, amelyik újra más arcot ad az egész civilizált világnak. Ugyanúgy, amiként alkalmasint utódaik hasonló körülmények között megszavazzák majd az Alföld öntözéséhez szükséges hatalmas összegeket olyan időben, amikor már csak egy-két esztendő választja el az emberiséget a föld vegyi úton való megtermékenyítésének és a megfelelő nedveségelosztásnak felfedezésétől. Majd megépítik az öntözőcsatornákat a nagy magyar Alföldön, mire egy amerikai, vagy német gyárban, talán éppen *egy* magyar tudós, feltalálja azokat a kis tablettákat, melyeket csak fel kell dobni a levegőbe, vagy el kell szórni a földön s máris zápor hull a szikkadt talajra.

Persze a hatalom urai az ilyen jóslatokat tollforgatói fantazmagóriáknak sietnek minősíteni. Holott az ilyen, általuk felelőtlennek minősített hírlapi dolgozatokban legtöbbször több és mélyebb gyakorlati igazság húzódik meg, mint *egy egész* törvényhatósági, vagy parlamenti ülészak valamennyi felszólalásában. Persze csak nálunk, ahol az egyetemesség sorsán tűnődő s a valóságos étellel kontaktust tartó hírlapíró-féle a legjobb esetben, ha papíronon gondolhatja el a maga programját, nehogy, Isten ments, elzárja valamelyik Fejbólintó János, vagy dr. Ellenzéki Azértis elől a politikai érvényesülés útját.

Az egyenlőség mindenkire kötelező elve alapján hűen az igazsághoz, meg kell állapítani, hogy a jövőlátásnak ilyen emelkedett szemlélete nemcsak a politikai arénát és a gazdasági élet területeit, a magyar sajtó egyetemét sem jellemzi. Mert míg az amerikai lapkiadók legutóbbi csikágói gyűlésén hosszasan foglalkoztak azzal a változással, amit a rádió mellett a távolbalátó készülékek elterjedése hoz a világsajtó számára

s megállapították az új korhoz való alkalmazkodás módozatait, addig, itthon a napi problémák úgyszólván elterelik a sajtó intézőinek figyelmét minden időszerű újítástól. Különben sem gondolnánk, hogy a haladás szelleme gyakorlati újításokra ragadtatná a megcsönkített ország sajtóját. Pedig nem kétséges például, hogy a színes papírosra nyomott újságoké a jövő, mint ezt a csikágói nagygyűlés is megállapította s hogy Magyarországon is az a lap találja meg legtökéletesebben az új olvasótáborhoz vezető utat, amelyiknek színes lesz nemcsak a tartalma, de a papírosa is. Természetesen abban is alkalmazkodnia kell az amerikai sajtógyűlés megállapításaihoz, hogy az igazságnak megfelelően bátor és őszintehangú cikkekben kell informálnia a közönséget s egyben jól szerkesztett és élvezetesen megszövegezett lapot kell adnia.

WEISZ FÜLÖP ÉS A PÓLÓZÓ ROTSCCHILD

Talán még emlékezetében él az újságolvasó közönségnek az a tudósítás, amelyik a Bodenkreditanstalt összeomlásával kapcsolatosan hírül adta, hogy motorbiciklis detektívek keresték az erdejében vadászgató Rothschild Lajos bárót, hogy Bécsbe hívják a szanalásra vonatkozó megbeszélésekre. Rothschild báróra akkor rá is akadtak, félbe is szakította vadászatát, Bécsbe sietett, ahol hamarosan megállapodott a Bodenkreditanstalt beolvasztására a Creditanstaltba.

Most arról cikkezik a világsajtó, hogy a Creditanstalt összeomlása, vagy legalább is a nehézségek nyilvánosságra hozatala elodázható lett volna, ha Rothschild báró repülőgépen nem kénytelen leszállani Metz mellett s idejekorán megérkezik Parisba, ottani üzletbarátaihoz. Függetlenül ennek a tudósításnak a hitelességétől, meg kell állapítani, hogy Rothschild báró igen keveset tartózkodott hivatali helyiségeiben, vállalatainak és bankházának irányítását vezető tisztviselőire bízta s a dolgok állásáról nem személyesen szerzett tudomást, csupán megbízottainak a jelentéséből. Ilyenformán még ha tudósították is a nehézségekről és az esetleges bajokról, mindenesetre későbben jutott mindez a tudomására, mintha személyesen vesz részt vállalatai irányításában, mint pl. Weisz Fülöp, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, aki minden reggel félkilenckor pontosan leül az íróasztalhoz, hivatali szobájában s aki megbízik ugyan választott munkatársaiban, de azért nem

tudna nyugodtan aludni, ha az üzlet minden szála nem az ő kezében futna össze, nem lenne közvetlen tudomása minden eseményről, ami bankja életében lejátsszódik.

A vadászgató és pólózó Rothschild báró és a hivatalában mindent közvetlenül ellenőrző Weisz Fülöp két különböző típusa a mai üzletembernek. Az egyiket nagyvonalú, stílusos férfúinak szokta említeni a közvélemény, míg a másikkal kapcsolatosan úton-útfélen felhangzik a kijelentés:

— Ha én Weisz Fülöp lennék, nem lennék bolond félkilencre bemenni az irodába.

A közvélemény ítélőszéke azonban, úgy látszik, nemcsak felületes, de téves is. Mert az egyik nagy koncepciójú üzletember, Löwenstein bankár, repülőgépről ugrik a La Manche csatornába, ami stílusos vég egy nagy nemzetközi fezőr szár mára, de semmiképen sem megnyugtató azokra a kisebb és nagyobb tőkésekre, akik vagyonukat a vállalataiba fektették, gondjaira bízták. A másik legendás név viselője, a negyedik generáció, úgy látszik, már meglehetősen fáradt és arisztokratikus életmódra beidegzett sarja, csak vagyonával és érdekeinek közösségével vesz részt hatalmas vállalatai vezetésében, azok irányítását bizalmasai végzik, ő maga egyéni kedvteléseinek hódol s nem szívesen szakítja ki magát magánéletének exkluzív előkelőségéből s végül elérkezik a Creditanstalt összeomlásának nemcsak a maga, de a családi név számára is szomorú állomásához.

Szemben áll velük egy konjunktúra-mentalitásban felnőtt generáció által neveltségessé törpíteni megkísérelt másik típusú vezér, aki maga is betartja a hivatalnokai számára előírt munkarendet, fáradhatatlanul dolgozik férfikorának őszén is, noha életigényeit jövedelmének egy százalékából is kielégíthetné. Dolgozik, mert átérzi a felelősségét helyzetének és hatalmának, dolgozik fáradhatatlanul, mert a munka százszor nagyobb örömet és gyönyörűséget jelent számára mindenfajta vadászatnál, lovaspólónál és egyéb mondén szórakozásformánál; dolgozik, mert érzi, hogy a munkája, a körültekintése, a felelősségérzete

éppen olyan tényezői az évvégi mérlegnek, mint akár magának a bankban és a vállalkozásban kamatozó tőkének a szerepe; dolgozik, mert hisz benne, hogy csak a tőke és munka együttműködése hozhatja meg a kívánatos eredményt és stabilizálhatja a meglevőket.

Európában ma az utóbbi típus nagyon megritkult, mert a különböző konjunktúrák a hazardőröket, az élvezethaj hászókat, az úgynevezett nagyvonalú irányítókat igazolták. Ha azonban valaha is helyreáll a kapitalizmus zavartalan uralma, úgy ez olyan felelős állásban levő kapitalistavezéreknek lesz köszönhető, kiknek az üzletpolitikáját a háború utáni közvélemény kicsinyesnek és konzervatívnak minősítette, s akik, mint Weisz Fülöp, a Kereskedelmi Bank elnöke is, továbbfolytatták a maguk munkáját, tekintet nélkül erre az úgynevezett közvéleményre. Innen magyarázható, hogy sohasem lehettek népszerűek, de ezzel indokolható a komoly tőkének a magatartása is, amelyik szívesen áll ezeknek a népszerűtlen közgazdasági vezérférfiaknak a rendelkezésére, ugyanakkor, mikor a pólózó és személyesen alig-alig közreműködő kollégáik reménytelenül néznek körül, sehol sem találva helyüket az inflációt követő nehéz gazdasági helyzet reális viszonylataiban.

Nem mondható tehát sovinizmusnak, mikor megállapítjuk, hogy a magyar gazdasági életben sohasem volt igazi terepük a Bozeleknek, Castiglioniknak és kollégáiknak. Nálunk végeredményképen a Weisz Fülöp „kicsinyes és konzervatív” óvatos üzletpolitikája érvényesült, különösen a pénzüzetek frontján; ezért úsztuk meg a nagy gazdasági válságot anélkül, hogy — az egy Földhitelbank kivételével, amelyik teljesen speciális, de nem teljesen politikamentes vállalkozás volt — komoly pénzüzet megingott volna. És ezért százszázalékos a magyar bankok megbízhatóságába vetett hit s ezen keresztül a magyar pénzüzetek hitelképessége a tőkegazdag külföldi országok pénzügeinek körültekintő és „kicsinyesen gondos” intézői előtt..

BERZEVICZY TANTIÉMJEI

A közgazdasági demagógiának éppen olyan hatásos, mint amilyen egyoldalú alappillére mindenfajta támadásoknak az igazgatósági tantiém nagyságára való fölépítése. A munkában verejtékező, vagy a munkát hiába hajszoló nagy tömegeknek a felelőtlen izgatására alig lehet alkalmasabb és hathatósabb jelszót találni ennél a tantiém-zuhatagnál, mely csupán néhány kiválasztott életét dúsítja aranyesővel. Ám veszélyesebbet és így mindenáron visszaszorítandóbbat is csak keveset; már tudniillik, ha általánosságban nézzük ezt a tantiém-kérdést. Éppen hatásosságánál és veszélyességénél fogva első fontosságú érdeke, nemcsak a magyar közgazdaságnak, de egész közéletünknek, a vállalati tantiémek elosztásának hatósági szabályozása, illetőleg azoknak különböző kategóriákban való tömörítése.

Az a tehetség, mely egy vállalatot létrehív, felvirágoztat, ötletekkel, koncepciókkal táplál, amelyik dolgozik, alkot, bármilyen nagyságú díjazást kiérdemel, melynek összege arányban áll a vállalkozás jövedelmezőségével. Kapitalista világrendben élvén, szükségszerűen természetesnek kell elfogadni azt is, hogy annak a vagyonnak a képviselői, amelyik lehetővé teszi egy vállalkozás megindulását, a kamat-, illetőleg osztalékjövödelmen kívül külön díjazásban is részesüljenek az üzemnyereségből. Gyakorlati példával illusztrálva, senkinek sincsen joga kifogásolni, teszem fel, Vida Jenőnek, vagy a két főrésztvényes képviselőjének bármilyen óriásinak tetsző díjazását sem, ugyan-

annál a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaságnál, amelyekkel szemben egyáltalán nem demagóg okvetetlenkedés felróni azoknak az igazgatósági tagoknak kifizetett 100.000 pengős tantiémeket, akik sem vagyonukkal, sem pedig munkájukkal nem vettek részt a vállalati nyereség gyarapításában, csupán származásuk, nevük, közéleti pozíciójuk, családi összekötetések, vagy egyéb helyzeti előnyük biztosította számukra az igazgatósági tagság stallumát.

Mi elismerjük Berzeviczy Albert egyéniségének súlyát, közéleti érdemeit s igen helyesnek találjuk, ha ezekért akár a Tudományos Akadémia, akár más olyan intézet, melynek élén munkásságát kifejti, a jólétnek és bőségnek aranyzaruját ejti az ölébe. A mai nehéz és reménytelennek festett gazdasági helyzetben ezzel szemben igen veszélyesnek látjuk az állami beavatkozás elmaradását az olyan 100.000 pengős tantiém-jövedelmekkel szemben, aminőt például Berzeviczy Albert, mint a Magyar Általános Kőszénbánya igazgatóságának és végrehajtóbizottságának elnöke a mai rendszer alapján teljes joggal élvez. Az ellátatlanok és munkátlanok sóhajait igen könnyen a káromkodásig skáláztathatja s a segítségért kinyújtott kezeket még gyorsabban ökölbe szoríttathatja az ilyen meg nem indokolható s ennél fogva igazságtalannak tetsző nagy jövedelemmel folytatott agitáció.

A Magyar Általános Kőszénbánya dús hozadékából — a dolgozó vezetőség, munkásság és tisztviselők egy esztendei tevékenységének eredményéből — csaknem kétmillió pengőt fordít a végrehajtóbizottság és igazgatóság tantiémjeire, mely összegért mindössze néhány aláírás az ellenszolgáltatás az évi zárszámadásokon. Ha nem is ugyanilyen összeget, de ugyanilyen arányban fordítanak jövedelmükből hasonló címen egyéb vállalataink a tantiém-igények honorálására, úgyhogy kénytelenek vagyunk mellőzni annak a kimutatását, milyen horribilis összeg jut munkanélküli jövedelemként néhány tucat szerencsés igazgatósági tag zsebébe, mert a szám nagysága, ha fel is hívná az illetékesek figyelmét a hatósági beavatkozás szükségszerűsége.

gére, másrésről azonban alátámasztaná a közgazdasági élet demagógjainak veszélyes agitációit.

A magyar törvényhozást éppen most foglalkoztatja a kar-telek megrendszabályozásának kérdése. Ezzel kapcsolatosan, úgy gondoljuk, ki kell terjedni a törvényelőkészítő bizottság figyelmének közgazdasági életünk szélesebb területén mutatkozó egyéb jelenségekre is, melyek anélkül, hogy a köz érdekeit szolgálják, olyasfajta gyűjtő- és robbantóanyagot tartalmaznak, mint a vállalatok igazgatósági tantiémjei. Elsősorban szabályozni kellene általános inkompatibilitási törvényben a közéleti vezéreknél a közgazdasági világban való térhódítását, magyarán: el kellene ütni őket attól a lehetőségtől, hogy egész sor vállalat igazgatóságában helyet foglalhassanak és ott a vállalatok terhére nagy összegekkel díj áztassanak. Az ilyenmódon fennmaradó vállalati nyereség automatikusan emelné a munkabéreket, ugyanakkor azonban az állami beavatkozás kiküszöbölne egy tetszetős demagóg jelszót, mely egyre szélesebb rétegekben fokozza az idegenkedést és bizalmatlanságot a magyar közgazdaság vezetőivel és vezető intézményeivel szemben.

A FOGYASZTÓ KARTELLJA

Egészséges gazdasági életben mindenkor a kereslet és kínálat viszonya volt a legfőbb és legerősebb árszabályozó. Ennél fogva tehát a beteg gazdasági helyzetet kellene orvosolni, hogy a fogyasztók és termelők érdekei lehetőségig összhangba kerülhessenek. Ez azonban a politika feladata volna, még pedig talán elsősorban a külpolitikáé, amelyiknek az eredményessége szempontjából viszont a belső állapotoknak döntő a jelentőségük. A mai viszonyok között, midőn a nagytőkének sikerült érintkezési felületet találnia a kormányzattal, aligha jogos érdeképviselőiteiknek a panasza, akár az OMGE, akár a GyOSZ oldaláról erősítsék is a hangot.

Az árakat a gazdák, gyárosok és kereskedők egyformán szeretnék drágítani és ezt az óhajukat valósággá is realizálnák, ha nem állana szemben a mai helyzet, melyben a magyar polgár és munkásosztály keresete olyan alacsony, hogy még az olcsó búzából, cukorból, textil- és vasáruból sem tudna olyan mennyiséget vásárolni, aminek a hasznából megélhetne a földműves, a gyáros és a kereskedő, hogy az állami apparátus költségeiről ne is szóljunk. Éppen ezért nem tudjuk elhinni, hogy bármiféle veszélyt is rejtene magában a kartelltörvény a gyárosokra nézve, akik a parlamentben, egyesületükben és sajtójukban már csaknem a halálraítélt kétségbeesésével jajdulnak fel a tervezet ellen.

Akár a Sándor Pál, akár pedig a Biró Pál adatai és statisztika-tabellái fedik a valóságos tényeket, el kell ismerni a

karteleket rendszabályozó törvény jogosságát, sőt szükségességét is egy olyan országban, ahol a nagy tömegeknek sem joguk, sem lehetőségük nincsen a tőkés érdekeltségekkel szemben való szervezkedésre. Ha a fogyasztók milliói a maguk érdekeinek védelmében, minthogy azok a politika határterületét érintik, nem léphetnek fel szabadon, csonkítatlan polgári jogaikkal, az államnak már csak a pártatlanság megóvása érdekében is feltétlenül meg kell szorítania a tőkecsoportok szervezkedésének a lehetőségét is. Ebből pedig logikusan nem következhetik egyéb, minthogy törvényben, vagy rendeletben szabályozni kell a kartelek működési területének jogviszonyait, éppen úgy, mint a mezőgazdaságét és a kereskedelmét is. A tömegek megnyugtatója szempontjából feltétlenül szükséges ez az állami beavatkozás, akkor, amidőn az állam minden egyéb területen olyan mélyen nyúl polgárai életébe.

A mindenfajta tökéérdekeltségek helyzete amúgy is rendkívüli előnyöket biztosít, mert egyelőre még nem született meg az a jelszó, amelyik alapján egységes gondolat alakuljon ki a fogyasztók nagy karteljéhez vezethessen. Ha a tőke oldalán érveket és statisztikai adatokat sorolhatnak fel, melyek szerint nemzeti érdek a hitel- és áruviszonyok szabályozása, nehogy a felesleges és kártékony konkurenciának nagy vagyonok essenek áldozatul, mennyivel indokoltabb volna az utópista-fogyasztó kartel, amelyik ezeknek a mammuttőkéknek a megcsonkítását kívánja az egyéni háztartások tőkéinek gyarapítására és az általános fogyasztóképesség emelésére. Igaz ugyan, hogy a gyárak, kereskedelmi és mezőgazdasági üzemek nagy tömegeknek adnak munkájukért kenyeret, egyáltalán nem bizonyos azonban, hogy államérdek ezeknek a tőkecsoportoknak a védelme a fogyasztó tömegekkel szemben. Hiszen, ha a fogyasztó-kartel megvalósulhatna és a maga szervezettségével nagyobb darab kenyeret csikarna ki, mintsem a tőke sérelme nélkül lehetséges volna, ez valóban nagy vagyonok romlását és pusztulását idézné elő, a másik oldalról viszont ugyanakkora vagyónállomány keletkezésének az útját indítaná meg, sőt alkal-

masint nagy összeggel növelné az államvagyon, mert hiszen a jogtalanul kiszarolt tőkemorzsához az egyéni rátermettség járulna, mint termelési tényező, olyan nagy tömegekben, ami az államvagyon hihetetlen gyarapodását jelentené.

Az állam azonban nem csupán a fogyasztók utópista-karteljének a támogatásával marad adós, de a társadalmi rend védelmében kénytelen megakadályozni azokat az életfeltételeket is, melyek között a nagy tömegeknek ilyen szolidáris szervezete valaha is megalakulhatna. De ha már nem kísérletezhetik sehol a világon olyasfajta szabadságjogokkal, amik az erők eltolódásának az utópista folyamatát megindíthatnák, legalább is megvédeni köteles az érdekelt polgári és munkásosztályt a tőke szervezeteinek túlzott mohósága ellen, amelyik a politikai egyensúlyt ugyanúgy veszélyezteti, mint a proletariátus anarchisztikus törekvései. A karteltörvényt tehát életbe kell léptetni, de nem a kereskedelem ellen, vagy a gazdák érdekében, hanem az egész vonalon az állam és polgárai nyugalmas fejlődése szempontjából.

Valami jelentős és enyhülést hozó eredményt persze a legszigorúbb ilyen állami rendelkezés sem hozhat, hiszen a mai viszonyok között Európában sehol sem érvényesülhet zavartalanul a kereslet és kínálat árszabályozó politikája. Mindaddig, míg a vásárlási vágy ezerszerre nagyobb a tömegek vásárlási lehetőségénél, hiábavaló mindenfajta hivatalos megoldási kísérlet. Annyit azonban mégis csak eredményezhet, hogy visszaszorítsa az elkeseredést, mert a közhangulat annyira nem vár már semmi jót, hogy a meglepett öröm hálájával szorítja meg a kezét, amelyik, ha nem is tud, de legalább szeretne segíteni.

E B E R A V Á R O S H Á Z Á N

Úgyszólván az egész városháza egységes fronton tiltakozik Eber Antal fellépése ellen, aki nemcsak a közgyűlési teremben, de szélesebb közönségrétegek előtt, hírlapi cikkekben és nyilatkozatokban is adatokkal, tényekkel és logikus következtetésekkel próbált szembefordulni a drága kölcsönökből tervezett luxusépítkezésekkel és egyéb nem rentábilis befektetésekkel. A tanács és a többségi pártok, de még az ellenzék is találkozik Éber Antal fellépésének elítélésében s valamennyien szemére vetik, hogy azt az időt, melyet nem a közéletnek szentel, egyik pénzintézetünk elnöki szobájának párnázott ajtója mögött tölti.

Valóban hatásos és kézenfekvő ez a védekezési módszer az Eber Antal igazságai ellen, mert a közönség nem szívesen hallja, ha egy nagy bank tagadhatatlanul mammutjövedelmű vezére csinál propagandát a takarékoságnak. Nagyon könnyű tehát fogadatlan prókátornak bélyegezni a laikus tömegek előtt Éber Antalt, a városházi politikust, de ha tízszer annyi volna az évi jövedelme, mint amekkora, a szegénység és a munkanélküliség pedig még a mai végzetes arányokat is túlszárnyalná, mindez mit sem bizonyítana az Éber Antal beszédeinek, cikkeinek logikája, adatszerűsége, igazsága és tárgyilagossága ellen.

Megengedjük, hogy az általa képviselt tárgyilagosság ügyének nem tesz jó szolgálatot az Éber Antal bankvezéri jöve-

delme és közismerten jelentős magánvagyonra, mert ha feláll, hogy felsorakoztassa a tényeket és megállapítsa azok alapján a községi politika helyes útját, innen is, onnan is teljes joggal szakíthatják félbe a beszédét azzal az indokolással, hogy könnyen prédikál vizet olyan ember, aki, ha kedve tartaná, naponta háromszor is megfürödhetnek francia pezsgőben. Ezekkel a közbeszólásokkal azonban legfeljebb csak el lehet venni Éber Antal kedvét a közéleti szerepléstől, vagy meg lehet zavarni azt a nyugalmat, mely álláspontjainak szakszerű kifejezéséhez feltétlenül szükséges, de nem lehet változtatni a valóságon, hogy ebben a pillanatban Éber Antal szinte az egyetlen guvernamentális ellenzéki politikus a városházán, akinek tárgyismerete, felkészültsége feleslegessé teszi, hogy a demagógiának azokkal a fegyvereivel éljen, melyeket ellene fordítanak, s melyek annyi esztendő óta megakasztják már a pesti városháza munkaképességét.

Nem is kell túlságosan elmélyedni Budapest székesfőváros költségvetésében, hogy megállapíthassuk, milyen veszélyek fenyegetik a főváros közönségét az elkövetkezendő esztendőben a városi gazdálkodás szükséges folyamánként. Laikus szemmel is megállapíthatjuk, hogy a mai rendszer nemcsak Budapest várospolitikájának, de magának a fővárosnak a csődjéhez vezet négy-öt esztendő alatt. Végigböngészvén pedig a közgyűlési naplót, ugyanolyan rezignáltán, mint elcsudálkozottan kell megállapítanunk, hogy még az ellenzéki pártokon is alig hangzott el szakszerű figyelmeztetés a mai városi vezetési módszer ellen. Egyedül Éber kockáztatta személyi népszerűségét s mert olyan igazságokat kimondani, amelyek alapján sürgősen át kell revideálni a főváros munkaprogramját, ha el akarjuk kerülni, hogy a főváros háztartása is ugyanolyan iramban zsugorodjék össze és pusztuljon el, mint a magán-gazdaságban tapasztaltuk, a cégek és családi otthonok sorozatos összeomlásánál.

K R A U S Z S I M O N
B U K Á S A

A szerencsétlenségeknek ebben a monumentális torlódásában már alig reagálnak érzékeink olyan apró jelenségekre, amiknek a tudomásulvételekor egyébként a borzongás és szánalom villamos hullámai száguldottak keresztül fizikumunk felvevőkészülékén, minden idegszálunkon és agysejtünkön. Közben azonban immár százezer halottja van a keleti árvíznek, ezeket sodor el a tornádó, nincsen nap tömeges vasúti-, vagy autószerencsétlenség nélkül, nem lehet csodálkozni, hogy nem keltett különösebb felháborodást és elszörnyűködést öreg barátom, Vajda József megdöbbentő riportja Kemény Ignác Szinnyey Merse-utcai szatócs haláláról, mely pedig verista kegyetlenséggel, de a kifejező erő tökéletességével illusztrálja a kort, melyben élni és elégni kényszerülünk. Kemény Ignác ellen ötvenpengős tartozása miatt végrehajtást tűztek ki és mint-hogy nemcsak ez az ötven pengője hiányzott, az elviselhetetlen élet, az adóintések, lejáratok és reménytelen szegénység elől a halálba menekült, néhány nappal előbb, mintsem érvénybe lépett volna 1500 dolláros életbiztosításának az öngyilkossági klauzúljája. A végrehajtó és a felperesi ügyvéd fedezték fel az öngyilkosságát, akik azért jöttek, hogy elárverezzék, ami holmija maradt, ötvenpengős tartozása fejében.

(A Szinnyey Merse-utcai öreg zsidó szatócson immár beteljesült a végzet és az ő szempontjából tökéletesen egyre megy, hogy erőszakos kézzel siettette búcsúját mind a földi dolgoktól,

mikből részére csak adóvégzés, árverési hirdetmény és fizetési meghagyás jutott. Különbem sem szabad túlságosan sajnálkozni az öngyilkosok felett, hiszen mindannyian haldoklók vagyunk a perctől kezdve, hogy a világra érkezünk, amivel különben már alaposan ki is érdemeltük a sírgödör elsimító nyugalmát. Az ember tragédiája úgyis kettős: a halálraitéltsége, ami egyben annyit is jelent, hogy egészen mintegy 10, avagy 1000 évig élünk, ha nem ívelhetjük át az idők végtelenségét; másrészt pedig azért, mert rövid életünk zavaró szörnyűségei egyre kitolják a dátumot, mikor valóságos életünket végre elkezdhetjük. Mert, ugyebár, még sem nevezhető életnek a bányamunkásé, aki reggeltől besötétedésig a tárnák homályában rontja szemét és tüdejét, s ahogy fáradtan előbújik, hazavon-szolja testét és eszik valamit, aztán lefekszik és alszik reg-gelig, mikor újra kezdődik a céltalanságnak ez a körforgása. Es ha nem is mindannyian vagyunk bányamunkások, vajmi jelentéktelen kis százalékunk menekül a sorsa elől, mely lényegében mindenkor a bányamunkásé.)

Ezzel a hosszadalmas zárjellel csupán annak a véleményemnek akarok kifejezést adni, hogy nem tulajdonítok túlságos fontosságot a külsőségeknek a szegény szatócs és akár a leghatalmasabb pénzfejedelem élete és rendeltetése között sem. De hiába tudom ezt, mégis a felháborodásnak éles felszisszenésével olvastam, közvetlenül a Kemény Ignác ötven-pengős öngyilkosságáról beszámoló tudósítás után, egyik köz-gazdasági lapnak azt a hírért, mely szerint Krausz Simon, a róla elnevezett bankház tulajdonosa, a Nová-nak és a személye körül éldegelő csoportnak az elnöke, 100.000 pengőt költ havonta. Ennyire van szüksége, hogy fentarthassa háztartását Stefánia-úti villájában, gondolkodhasson családjáról, szeszélyeiről és szórakozásairól.

A közgazdasági lap, — úgyszólván az egyetlen, amelyik bíráltni meri a nagy Simon gazdasági tevékenységét, — megállapítja, hogy ilyen horribilis összeget ezen a szegény kis Magyarországon akkor sem lehetne megkeresni, ha a szanalás

nem szívta volna fel a magángazdaságok erőit és ha az európai piacot nem befolyásolná annyira kedvezőtlenül az amerikai elnökválasztás depressziója. Ez a megállapítás azonban legkevésbé sem zavarja Krausz elnök urat, hogy el ne költse a maga 100.000 pengőjét, családra, játéokra, borra, nőre, amihez valóban mindenkinek joga volna egy ideális életközösségben, ha nem is éppen havi 100.000 pengős értékben. Joga volna, lehetősége azonban úgyszólván senkinek sincsen, mert valamilyen passziójáról mindenki kénytelen lemondani, valamilyen áldozatot valamennyien kényszerülünk hozni, akik elvesztettük a háborút. Éppen csak Krausz Simon él a maga havi 100.000 pengős életstandardja mellett még ma is, midőn mindenfajta konjunktúrának befellegzett, amikor a legmegalapozottabb mammuttőke sem vehet részt többé semmiféle zseniális tranzakcióban, ami a 100.000 pengős havi kiadáshoz szükséges havi jövedelmeket megszülné, mert itt és ma az alapfeltételek hiányoznak hozzá. Akármerre nézünk, olyan életet és körülményeket láthatunk csak, melyeknek döbbenetesen hü illusztrációja a Kemény Ignác halott teste a Szinyey Merse-utcai szatócsboltban, ahol mindaddig fekszik mereven és fenyegető némasággal, míg betör hozzá az élet, valamilyen magánjogi Gold, állami ítéletvégrehajtó formaruhájában, hogy könnyes részvétellel a szívében, de végrehajtsa, ami elrendeltetett, anélkül, hogy valaha is el tudta volna képzelni, mire lehet elkölteni egy hónapban százezer pengőt s hogy mire költi el ezt a vagyont a Nova elnöke.

II.

Egy rágalmazási pörrel kapcsolatban, melyről a sajtó egyik csoportja olyan hangos részletezéssel számolt be, mintha egész kis országunknak eminens érdekeit érintő merényletről volna szó, nem pedig egy magánbankár magánbecsületéről, Krausz Simon a vádlottak padjáról vádbeszédet tartott főmagán vádló ja ellen. Ebben a furcsa vád-védbeszédben a Krausz-bankház és a Nova elnöke a nemzetmentő és altruista hős pózában került a közönség elé a sajtóharsonák jóvoltából melyekből tudtára ada-

tott mindenkinek, akit illet, hogy a beteg tőzsde már réges-régen végérvényesen jobblétre szenderült volna, ha Krausz Simon áldozatkészsége nem menti meg a még menthetőt.

Ez az önértetes kijelentés Krausz elnök ajkáról az 1930. év márciusában megtartott tárgyaláson hangzott el, holott a közgazdasági élet eseményeinek beavatottjai, velünk együtt, jóideje tudták már, hogy a Nova elnökének életmódja és gesztusai mögül az eszméin kívül az anyagi fedezet is hiányzik. A pesti City környékén senki előtt sem volt titok, hogy Krausz Simon fantáziájának és üzleti elgondolásainak a realitását nem támasztja alá olyan sokmilliós tőke, vagy magánvagyon, ami nélkül ezek a nagy tervek a fellengős lélek ábrándjai maradnak, vagy rosszabbik esetben ingatag tranzakciók kártyavárai emelkednek belőlük, melyeknek a labilitása állandóan fenyegeti a Szabadság-tér környékének gazdasági struktúráját. Igen jól tudták, hogy a Magyar-Olasz Bank még az elmúlt év november 28-án 23.100 angol font (körülbelül 650.000 pengő) erejéig bekebelezettette követelését Krausz Simon Stefánia-út 26. szám alatti, úgyszintén svábhegy-i ingatlanaira, melyeknek az értéke aligha haladja meg ezt az összeget.

Önkéntelenül vetődik fel most a kérdés: hogyan, vagy jó pesties kiszólással, miből akarja szanálni a tőzsdét Krausz Simon, ha a tőkeszerzésnek olyan útjára kénytelen lépni, ami konzervatívabb pénzembernél szinte elképzelhetetlen volna, hogy a maga családi házának holt értékét is tranzakciói lebonyolítási eszközei közé sodorja. Minthogy pedig a Nova elnöke sokkal inkább ismeri a speciális pesti viszonyokat, mintsem pillanatig is remélhette volna, hogy az ingatlanaira való bekebelezés ténye ne váljék közismertté, feltétlen bizonyossággal állapíthatjuk meg, nemcsak azt, hogy Krausz elnöknek halaszthatatlan szüksége volt erre a 650.000 pengőre, de azt is, hogy hirtelenében semmiféle más fedezetet sem tudott nyújtani erre az összegre családi vagyonát képező ingatlanainál. Ebben az esetben pedig nem maradhat számára más út a visszavonulásnál, legföljebb annyit érhet még el tagadhatatlan tehetségé-

vel és alkalmazkodó képességével, hogy stílusosan evakuálhatja azokat a területeket, melyeket guerrillaharcaiban elfoglalnia sikerült.

Az elnöki álmok, tervek és általában az egész krauszsimoni koncepció szempontjából tehát már csupán helyzeti jelentősége lehet az április 25-iki dátumnak, amikor a Nova közgyűlést tartja. Akár felülkerekedik az új részvény csoport, akár csak a birtokában levő és általa letett részvénytárcsák arányában foglalja el a Nova pozícióit; — akármerre hajlik Bódy Tivadar elhatározása a Hév. nyugdíjalapja által vásárolt 69.277 részvény szavazati jogán — Krausz Simon számára mégis csak a visszavonulás marad, még pedig a sürgős búcsú útja, amelyik számára készítik az aranyhidat a kevészámú barátok, közömbösök, ellenfelek és ellenségek. Bármily kicsiny Magyarországon a vállalkozói kedv és bármennyire aránytalanul drágák az építkezés költségei, ezt az aranyhidat most mégis felépítik, nehogy újabb megrázkódtatások gyengítsék a tőzsdét s nehogy az elnököt belekényszerítsék egy reménytelen rohamba, mely talán, mielőtt visszavernék, áldozatokat sodorhatna magával a másik oldalról is. Az aranyhíd tehát felépül, éppen csak hogy a pillérei nem betonból vagy cementből, sokkal gyengébb ellenállású és teherbírású anyagból készülnek. Krausz elnöknek tehát nagy körültekintéssel kell meghatároznia, mit és kit akar átvinni macával a másik partra, ahol megszűnik a nyilvános szereplés lázas vibrálása s a magánélet nyugalmas karosszéke öblösödik. Körültekintően és főként halaszthatatlan gyorsasággal kell elhatároznia magát Krausz elnöknek, nehogy összeomljanak a gyengécske pillérek, mielőtt, vagy mialatt a hídra lép.

III.

Ha futja az időből, a jövő héten bankettet rendezek a magam tiszteletére, abból az alkalomból, hogy Krausz Simon kollégája lettem. Nem igen számíthattam erre, mert a kézügyességem jóformán semmi s a fezőr-mesterséghez legalább is doktorátust kell szerezni a zsonglőrtanból. De hogy valaki hírlapíró lehessen, ehhez elég, ha kinevezi magát annak, miként

Szomory Dezső adományozta önmagának a méltóságos címet.

Ha újságíróból lehetett bankelnök, végre is válhatik hírlapíró a pénzügyi kitűnőségből, különösen, ha a neve ismeretebb, mint akár a legkiválóbb publicistáé. Így tehát Krausz Simon könnyen lehetett újságíró a maga elhatározásából, ugyanannak a lapnak hasábjain, amely mögött mint áldozatkész tőkés-mecénás tevékenykedett bankárkorában. Node mind-egy, fő, hogy kollégák lettünk s most már ismerős területen követhetem őt és munkásságát.

„Feljegyzéseimből” címen indítja meg írásbeli dolgozatainak sorozatát Krausz kolléga. Nem vagyunk oly rosszhiszeműek, hogy eleve csak azt találjuk érdekesnek, ami kimaradt belőlük, sőt szíves örömezt elismerjük, hogy a nyugalmazott elnök memoárjainak első fejezete fölöttébb érdekfeszítő — Krausz Simon portréjának teljességét illetően.

A nyomasztó viszonyok következtében immár egyáltalán nem nyájas olvasó ugyebár azt gondolhatta, mikor az első Krausz-cikket kézhezkapta: most érdekes és őszinte emberi dokumentumok következnek, a megtisztult lélek vallomásai. S a kíváncsiságon túl némi megilletődéssel nyúlt az újság után, hogy a megtért bűnös gyónását fogadhassa.

Mindenféle sajtópör elkerülése érdekében először kijelentjük, hogy ezúttal nem olyasfajta bűnökre gondolunk, melyek megtorlásáról a büntetőtörvénykönyv gondoskodik, mert hiszen Krausz Simon ellen nem indult eljárás s így őt senkinek sincsen jogában bármifajta bűncselekményekkel gyanúsítani. De igazi bűnét olvassuk fejére, amelyiket elsőnek s akkor vágtunk a szemébe, mikor kilincselő méltóságokkal volt tele az előszobája: azt a felelőtlen fezőri szellemet, amelyik nem épít, nem termel új értékeket, de megfertőzi a közvéleményt, megcsillantatva a könnyű és könnyelmű pénzkereset lehetőségeit a támolygó tömegek előtt. És azt vártuk a gondjaiba temetkező olvasóval, hogy a leköszönt elnök feljegyzéseit az elkövetett hibák és az elmulasztott cselekedetek feletti megbánás szordinózza és egy őszi lélek bánatának csellóján bűg fel az elégia.

Ezzel szemben Krausz Simon Stefánia-úti villájából kiköltözött s minekutána minden ingóságait az árverési csarnokba szállították, továbbra is — Simi maradt. A régi Simi abban az új világban, ahol többé nem gavallériának, hanem kérkedő ostobaságnak számít mindenfajta dobálódzás holmi százpengős borraivalókkal. Komolytalan fantaszta a kegyetlen realitások, kényszerleépítések esztendőjében s hozzá csodáltabb önmaga előtt, mint látszatsikereinek delelőjén.

Nem tartja szükségesnek a szordinót s hangja nem a nemes csellóé, hanem a bazári harmonikáé, melyre bádogtrombitát szerelt a jazzt majmoló vásári zenész. Károg és rikolt ez a rekedt hangszer és hozzá nagyon is egyoldalú és népszerűtlen lemezt játszik, önmagáról zenél feljegyzései bevezetése képen a bukott elnök, a maga nagyságát, dicsőségét, tökéleteségét, sőt mi több, hazafias áldozatkészségét kukorékolja.

A csillagos cikkek írójával száll vitába, aki szerint Jacobi Olivér, a Kereskedelmi Bank igazgatója hozta az összeomlás után az első amerikai dollárszállítmányt szegény kis Magyarországra. Körülményesen és fontoskodva magyarázza, hogy övé, a Simoné a honmentő elsőség, ő tárgyalt először a dollárok igazi uraival. Elmondja, kiket látott vendégül, amerikai magyarokat és kik ünnepelték banketten, newyorki pénzkapacitások. Közli különböző táviratok angol és magyar szövegeit, melyeket felelős politikusokkal váltott és befejezésül boldognak vallja magát, hogy hazánknak szolgálatokat tehetett.

Ügylehet így van ez rendjén és mi vagyunk naiv és lírai kedélyek, akik holmi borongós tűnődést vártunk a multakon s némi mea culpát mindenesetre, az elnöki feljegyzések bevezetése képen. Talán nem is jogos lírát várni attól, kinek pengője sincsen, hiszen a példaszó is azt tartja, hogy a paraszt maradjon meg az eke szarvánál. Helyeseljünk tehát az elnöknek, ki csak önmagához maradt hű, mikor fezőr-multjának dicsőséges reminiszcenciáit közli a nyilvánossággal. De ebben az esetben mi is átcsoportosítjuk megjegyzéseinket és az ő álláspontjára helyezkedvén, a realitások sima útjára lépünk. S

ebben a vonatkozásban felhívjuk a figyelmét feljegyzéseinek azon pontjaira, melyek szerint a dollárok fejedelmei az ő kedvéért siettek kölcsönárakatok mannáját hullatni a többtermelést sóvárgó magyar tájak felé. Ha pedig ez így igaz volt, akkor sürgősen apellálunk a saját maga által patentirottatott hazafiasságára és kérjük, vesse latba minden tekintélyét, személyi presztízsét, hogy újra elinduljon a dolláráradat Magyarország felé most is, amikor semmiféle készséget sem látunk erre a tengerentúlon. Ha akkor, mint az elnök szavahihető' feljegyzései tanúsítják, csak az ő kedvéért siettek kölcsönökkel segíteni rajtunk az amerikai tőkésék, minden remény megvan rá, hogy csak szót kell emelnie értünk és már ismét száz; és százmillió dollár keres elhelyezést a magyar piacon.

Ha azonban Simi hallatná szavát és a dollárocskák patakja mégsem csobogna a Duna—Tisza közén, úgy önkéntelenül adódik a megállapítás, mely szerint akkoriban az amerikai tőkének tett szolgálatot jó Krausz Simon, midőn is elhelyezést szerzett tőkék számára kedvező kamatozás és abszolút biztonság mellett a szikkadt magyar földön. Hogy üzletet közvetített, melyen kerestek az amerikai tőkésék és mely után jutalékot szokás fizetni annak, aki közvetítette. Ha pedig ez így volna, akár-hogyan is, előkívánkozik a kérdés: olyan járatlan-e gazdasági kérdések körül az olvasók tábora, hogy hazafiságnak lehessen beállítani előtte az ilyen pénzügyi tranzakciót?

Nem, ugyebár, ezt csak a Nova egykori elnöke gondolja, elfáradtan, talaját vesztetten és még mindig harci pózban, új Don Quijote, aki mögött már Sancho Panzát is hiába keresi a szem, mert erre az útra ez a húséges csatlós sem szánja el magát többé. Mikor tengelye tört szerencsekerekének, sokan, akik nem ismerték, attól tartottak, hogy pontot tesz az élete után. Mi persze tudtuk, hogy ez nem következik el. Úgylátszik, tévedtünk. Mert hiszen gyilkos a gúny és öngyilkos, aki önmagát teszi nevetségessé. Simi pedig így cselekszik feljegyzéseiben, melynek első fejezete ilyenformán mégsem nélkülözi teljesen a tragédia elemeit.

A M U N K A N É L K Ü L I G Ö R L

Olvastam az artisták nemzetközi szaklapjában, hogy New-yorkban ötezer görl keres hiába szerződést. Ugyanennyi munkanélküli táncosnő nyomorog Hollywoodban. Berlinben is ezren felüli a számuk. Az egész világon sok tízezer. Mindebből következik, hogy a szegény leányok nemcsak egy munkalehetőséggel, de egy álommal is szegényebbek lettek.

Mert a görl kezdetben luxuscikk volt, mint a kaviár, pezs-gő, ananász vagy a balletpatkány és kóristaleány, akinek egyes leszármazottja, vagy inkább talán a modern időkhöz simuló változata. Mert régen a csinos szegény leányok azzal a szándékkal mentek a színpadra, hogy találjanak egy tehetős urat, akinek megtetszik a mosolyuk vagy a trikójuk, aminek folyamánnyaképen előbb vacsorára invitálja őket a szeparéba, majd lakást rendez be és havi apanázst biztosít a számukra. A háború után már munkahelynek számított a színház, ahol éppen úgy, vagy még keményebben kellett dolgozni, mint az irodákban, áruházakban vagy a gyári üzemekben. A görlöknek korán kellett kelniök és órákhosszat próbálni, szigorú drill alatt, így hát korán kellett lefeküdniök is. Különbö is sokkal fáradtabbak voltak előadás után, mintsem különbözött volna vágyuk egyéb munkástársukétól: pihenni akartak, mentől hamarabb lefeküdni és elaludni. Minthogy pedig komoly munkát végeztek, a fizetésük is elérte a dolgozó nők átlagkeresetét. Esélyük természetesen ezután is volt a színpadon kívüli érvényesülésre,

szépségük, fiatalságuk, a válluk vagy a bokájuk formás voltának a kiaknázására. De minthogy rendkívül sokan voltak, nemigen tűnhettek ki a tömegeből és így asszonyiságuknak semmivel sem volt nagyobb értéke, mint a hivatalok és egyéb munkahelyek női alkalmazottainak. Kenyérkereseti pálya lett a görlé, aki éppen úgy a fizetéséből élt, vagy haza adta a családjának, mint a Tietz-áruház elárusító kisasszonya, vagy a békeidők Yost Micije.

Pár ezrelékes sansza mindenesetre volt a görlnék. Filmkarriert csinálhatott, felfedezhette valamelyik rendező és egyik napról a másikra felragyoghatott a neve a transzparenséken. De ha a statisztika feldolgozta volna, adataiból bizonyosan kiderülne, hogy több hivatalkisasszony és elárusítóleány ment férjhez a dúsgazdag főnökhöz, esetleg a fiához, vagy egy üzletfeléhez, mint amennyi görll úgynevezett szerencsét csinált. Az esélyek tehát teljesen kiegyenlítődték és görlnék lenni sem jelentett egyebet, mint olcsó pénzért sokat dolgozni és várni a véletlent.

Most, mikor csak minden harmadik gyárkémény füstöl és a munkanélküliség a legnagyobb problémájává lett a háború utáni társadalomnak, szomorú tények dokumentálják a fenti tényeknek az igazságát. Munka nélkül vannak a görllök tízezrei, akik gyorsírás helyett táncolni tanultak és akik most éppen úgy nem tudnak megélni a mesterségükből, mint asszony- vagy leánytársaik a többi kenyérkereső pályán. De míg elődeik, a táncosnők és kőristaleányok a maguk háborúelőtti mentalitásával vigasztalhatták magukat, hogy egyelőre semmi baj sincsen, hiszen szépek és fiatalok, — a görlltársadalom tisztán látja a maga nemiségének relativitását, gazdasági helyzetét illetően. Nem is álmodik a gazdag barátról vagy férfiről, aki eltartja, mert hiszen maga körül csupa munkanélkülit lát; apja, bátyja, rokonsága mind tétlen és valamely csodától várja a holnapi ebédet. Ilyen körülmények között neki sem lehet más reménye, minthogy megindul a munka, megint próbálhat délelőtt és megint dolgozhat este, hogy azután fáradtan dőljön

ágyába anélkül, hogy eszébe jutna, hogy szép és fiatal és nő.

Egy emelkedettebb morál nézőszögéből örömmel lehetne üdvözölni a munkanélküli görloket, amiért nem is gondolnak elődeikre, akik a szerelmi piacot telítették meg friss áruval. A kapitalizmus gazdasági törvényeinek figyelői azonban a görklkérdés mai állásában a tőkés társadalom gazdálkodási csődjének újabb jelét láthatják. Mert a kapitalista világrendben, annak ideológiája alapján olyan óriási jövedelmek gyarapodtak egy-egy kézben, hogy azoknak elszórt hulladékából mind jóllakhattak az olyan kis verebek, mint ezeknek a munkanélküli görloknak a tízezrei. Ugyanúgy, amiképen az autóközlekedés általános elterjedése új helyzet elé állította a nagyvárosi utcáknak a valóságos verebeit, akik új eledelbeszerzési góccok után voltak kénytelenek érdeklődni, ha nem akartak éhenpusztulni, — a munkanélküli görloknak is másfelé kell orientálódniuk, mint elődeiknek, hogy existenciájukat biztosíthassák. De éppen, ahogyan a bélistára helyezett tisztviselő hiába kísérletezik új elhelyezést találni, a munkahelyétől megfosztott görll számára sem tud új boldogulási utat törni a kihagyó vérkeringésű kapitalista társadalom.

Az orvos, ha jó diagnosztika, a tünetekből tüstént megállapítja a betegséget. A kapitalizmus organizmusának azonban viljagszerte csupa konzervatív doktriner háziorsosa van. Ezeknek az öreg szemei egyre csak a múltba néznek, nem látják, ami körülöttük történik és így nem terjedhet ki figyelmük olyan mellékkörülményekre, melyek minderősebben burjánznak és ugyanolyan súlyos tünetei a mai társadalmi berendezkedésünk szervi szívbajának, mint a sokezer munkanélküli görll, aki nagyszerűen táncol, izmos, szép, fiatal és ragyogó fogsorával éhesen harapná ki az életből a maga zsákmányát, ha tudná, merre keresse. Az a tény, hogy a görllök tízezrei éheznek a kapitalista impériumok alatt, a legerősebb stúdiólámpánál is élesebben világítja be a hátteret, melynek sötétjében magára hagyottan kínlódik a mai emberiség, melyet arra tanítottak, hogy a munka meghozza gyümölcsét és aki dolgo-

zik, nemcsak megélhet, biztosíthatja öreg korának nyugalmát is, ha ugyanolyan szorgalmas, aminő takarékos. Ha a kapitalizmusnak nincsen pénze, amivel új munkalehetőségeket terem, lehet félremagyarázott óvatosság, vagy hibás üzleti kalkuláció is. De, hogy olyan aranya sincsen, amit elszórhat a maga szórakozási körzetében, ahol ebből sok százezer egzisztencia profitált, ez mindennél súlyosabb határjelzője a tőkés termelési rend uralmának, aminek az átvételére, sajnos, felkészületlenül áll ez a mai úgynevezett civilizált társadalmunk, mely egyképen termelte ki a világháború tankjait és a munkanélküli görölk tízezreit.

S A J T Ó É S K Ö Z G A Z D A S Á G

Szerte a világ minden államában, amelyiknek a nyelvéen sokmilliós tömegek beszélnek és olvasnak, nagy üzlet a papíros konfekcionálása, miként a könyv- és újságkiadást egyik kollégám szellemesen és találóan elkeresztelte. Ugyanolyan rideg és ugyanolyan erkölcsös, vagy erkölcstelen számításokon alapuló üzlet az újságpapír konfekcionálása, mint a textilanyagoké s a legújabb statisztikai adatok szerint nemcsak üzletet, de nagy-szerű üzletet is csináltak, akik pénzüket lapkiadóvállalatokba fektették.

Kisebb országokban, aminővé a mienk is elszerencsétlene-dett, csak kivételes esetben jelent gazdag dividendát a lapkiadó számára az újságpapír konfekcionálása. Itt a legtöbb újság példányszáma olyan szűkre határolt, hogy nem élhet meg a nemzetközi főjövedelmi forrásokból: az előfizetési, hirdetési díjakból és az árusítás bevételeiből, melyek alig fokozhatók. Ezért egyéb jövedelmeit próbálja nagy erőfeszítéssel felemelni; röviden: a magyar lapkiadás mai helyzetében a közgazdasági jövedelmek, az úgynevezett pausálé-összegek sokkal nagyobb szerepet játszanak, mintsem az egészségesebb gazdasági viszonyok között elképzelhető volna.

A nyilvánosság bizonyos titokzatos, illegitim üzletet sejt a pausálé fogalma mögött, amelyik pedig világszerte elfogadott keresete a lapkiadónak. Ezeket a pausálé-összegeket többnyire a nagyvállalatok évi jelentéseinek a leközlése címén szokták ki-

utalni, noha az igazgató, aki folyósítja és a lapkiadó, aki felveszi, egyképen tisztában van vele, hogy nemcsak a közleményt fizetik meg, hiszen azért, a hirdetési tarifa szerint, a folyósított összegnek csak elenyésző százalékát számlázhatná a kiadóhivatal. A pausálé nemzetközi értelemben is többet jelent, mert ezzel a nagytőke, mintegy leadja névjegyét a sajtónak, mely az ő kapitalista szempontjai szerint befolyásolja a közönséget s amelyiknek a barátságára így legalább is akkora szüksége van, miként a lapkiadónak a pausáléra.

Magyarországon, melynek óriási területeit s ezekkel a magyar olvasóknak százezreit tépte el Trianon, a lapvállalatok az előfizetés és árusítás szűkre szabott jövedelmeit, néhány ma is prosperáló vállalkozás kivételével, ezeknek a pausáléknak az erőszakos felemelésével próbálják fokozni, illetőleg pótolni. Minthogy azonban a megcsönkített ország szegénysége mindenfajta vállalkozás jövedelmezőségét determinálja, a vállalatok vezetői minden rendelkezésükre álló módon ellenszegülnek a pausáléra támaszkodó kiadóvállalatok erőfeszítéseinek.

A magunk részéről a közérdekkel egyidőben a becsületes szándékú kiadók s a modern üzleti gondolkozású vállalatok érdekeit kívánjuk szolgálni, mikor foglalkozunk a pausálé-kérdéssel, melyről annyit suttognak a politikában, a gazdasági életben és az egyre gyengülő ellenállású társadalom mindenfajta szigetein. Legelőbb is megállapítjuk, hogy az újságok ilyenfajta jövedelme ugyanolyan jogos, akár az árusítási, akár a hirdetési bevétel; feltételezvéen persze, hogy egyenes arányban állanak az érdekelt újság szolgálatai a vállalat által ilyen címen kifizetett pénzösszegével.

Ennek a megállapításához viszont őszintén kell beszélni azokról a szolgálatokról, melyeket a kapitalista vállalkozások a pausálé fejében a kapitalista lapvállalatoktól elvárnak, természetesen a jogcímül szolgáló kommunikék közlésén kívül. Ezek között sorban az első jóakarató semlegesség, amelyik nem kutatja, mi van a mérlegek adatai s a különböző nagyszabású üzletek mögött, mindaddig, míg az csupán a részvényesek ügye,

nem pedig a közvélemény. Mindjárt utána következik a méltányosság szordinójának elvárása azokban az esetekben, mikor a vállalatot, vagy annak vezető személyeit valamiféle kellemetlenség éri s az a nyilvánosság elé kerül. Idetartoznék még az információnak és az üzletbe való kapcsolódásnak fontos szempontja, ami azonban már inkább személyes kérdés, különösen nálunk.

Ezentúl természetesen még számos legális szolgáltatást tehet a lap vállalat és az újságíró a különböző konszerneknek, kartelleknek, bankoknak és ipari üzemeknek és mindezek vezetőinek, amiket mind a pausálé honorál. Ilyenképen tehát nem tartozik a szegénytelen üzletek közé, hiszen szolgáltatásért ellenszolgáltatást ad. Nem is alakult volna ki a pausálé fogalma körül az a nehézzilatú közvélemény, ha nem lennének csúnya, mérges kínóvései, amelyekért mind a két szembenálló felet a felelősségnek ugyanaz a mértéke terheli. Ugyanis a nagyvállalatok sajtóintézői között igen kevés az odavaló koncepciózus koponya és tiszta szem, amelyik helyesen tudja megítélni az újságvállalat és a hírlapíró jelentőségét és fontosságát. Így történik azután, hogy méltánytalanul sért meg jogos üzleti, vagy személyi érzékenységet, ami egyúttal azt is jelenti, hogy felesleges módon ellenséget szerzett a vállalatnak, holott a legfőbb hivatása lenne, hogy barátokat nyerjen meg. Hiszen a sajtó és különböző vállalatok közötti megállapodásoknak az egyetlen valóságos és termékeny értelme csak a baráti körnek tágitása volna és a sajtóintézőknek nem szabadna egyetlen esetben sem megelégedniük a semlegesség biztosításával, hanem híveket kellene toborozniok a vállalatuk számára az újságkiadás és az újságírás területein. Ennek a feladatnak a megoldására nem alkalmas holmi szürke hivatalnok; ide tehetség, kultúra és előre látás kell, a tapintat felfokozott mennyiségének összehordásán kívül, amivel a magyar vállalatoknál a legkritikább esetben lehet találkozni.

A másik oldalon viszont a legsúlyosabb vád és felelősség terheli a lapvállalatok közgazdasági üzleteinek intézőit azért az elgondolásukért, hogy a vállalatok kötelesek megállapodást

kötni velük, s ha erre nem hajlandók, úgy nekik jogukban áll a legerőszakosabb módszerekkel kikényszeríteni az általuk megfélelőnek talált feltételeknek elfogadását. Ha holmi nyomdatermékek, — amelyek ellen — mint az „Új Nemzedék” vezércikke olyan találóan állapította meg, hiába küzdenek azok az újságírók, akik hivatásszerűséget éreznek a közvélemény irányítására, — állandóan alkalmazzák a vállalatok térdrekényszerítésének ezeket a bírósági hatáskörbe tartozó módszereit, ezt egyszerűen tudomásul vesszük, mint mindenfajta élősdiek és bacillusok létezését. Ezek ellen harcolni szégyenletes volna tiszta fegyverrel; ezekkel szemben személtapát-tankokat kellene felvonultatni. Annál inkább fel kell venni a küzdelmet, ha azt látjuk, hogy ezeknek a bűzbombagyártóknak a módszereivel indul rohamra valamelyik komoly, üzleti bázisra épült és a fennálló társadalom erkölcei szerint igazodni látszó újságvállalat.

Nem egyszer megesett már, hogy valamelyik lapvállalat nem tudott megegyezni úgynevezett üzleti kérdésekben. Pyenkor természetesen abbanmaradtak a tárgyalások anélkül, hogy ennek bármi érzékelhető következménye mutatkozott volna. Természetesen adandó alkalommal, ha erre valamilyen aktuális esemény támpontul szolgált, a lapvállalat nem mulasztotta el, hogy éljen azzal a kritikai szabadsággal, melyet a megegyezés megghiúsulása számára biztosított. Nyíltabban szólván, támadta azt az intézetet, amelyik nem honorálta kívánságait de csak akkor, ha erre alapos okot szolgáltatott valaminő közérdekű esemény és még ebben az esetben is csak hónapokkal a megegyezés megghiúsulása után, nehogy még véletlenül is olyan látzat alakuljon ki, hogy az illető vállalatot nem a közérdekű eseményeket bíráló kritika jogán, hanem üzleti érdekeinek védelmében támadja. Ezzel szemben újabban a legnagyobb lapkiadók a vállalatokkal folytatott tárgyalások negatív kialakulása után azonnal erős támadást intéznek, esztendő előtt történt eseményekkel kapcsolatosan is, melyekről a közgazdasági szerkesztőnek ugyancsak esztendőök óta tudomása volt, de eszébe sem

jutott volna felelősségre vonni érte a vállalat vezetőségét, mindaddig, míg üzletbarátság állott fenn köztük.

Ugyanakkor azonban, midőn elítéljük a közgazdasági üzletkötésnek ezt a gangstermódszeret, nem feledkezhetünk meg azokról a hibákról, amelyeket a másik oldalon, a vállalatok részéről követnek el. Nevezetesen arról a rövidlátásról, amelyik nem igyekszik előre biztosítani a sajtószimpátiákat, amelyik nem méltányolja a szembenálló fél erkölcsi tőkét; képzettségét, tehetségét, személyi fellépésének s írásainak ütőerejét és különösen nem az úri modort és az üzletkötés tartózkodó eleganciáját. Arról a rövidlátásról, amelyik visszaél azzal a helyzeti előnyével, hogy ő a vásárló fél s a maga akaratát ugyanolyan erőszakkal érvényesíti, mint a perhorreszkált másik fél teszi; azt a mentalitást, amelyik mintha egyenesen ki akarná provokálni, hogy megszarolják, mert komoly, tisztességes érvelések nem érnek a botfűlőhöz és amelynek közös gondolata, hogy a szolidan vezetett lapvállalatokon takarítsa meg, amennyivel az erőszakoskodókat és fenyegető nagyhangúakat túlfizeti.

A sajtó jelentősége egyre nagyobb lesz az egész világon s így nálunk is, ami egyben hatalmának megnövekedését is jelenti. Ezzel a hatalommal számolni kell, különösen a gazdasági életben, melynek egyre nagyobb szüksége lesz a sajtó támogatására, az átmenet éveiben elnéző jóindulatára is. A vállalatok vezetőinek bele kell törődniök, hogy egyetlen üzletükből sem hagyhatják ki a sajtót, melynek így az üzlettárs jogán részesednie kell jövedelmeikben. Ennek a részesedésnek az igazságos arányát azonban nem szabhatja meg egyoldalúan hatalmi intézkedés sem a sajtó sem a másik kapitalista vállalkozás részéről. A bresztlitovszki kardcsörtető megegyezések ideje végérvényesen elmúlt. Aminthogy meg fog szünni az a tarthatatlan állapot is, hogy mindenfajta túrhetetlen jogcímen a sajtó parazitái áraszhassák el közgyűlések évadján a vállalati igazgatók előszobáit, hogy itt kompromittálják a sajtót, megrövidítsék a lapvállalatokat, alátámasszák a sajtóellenes közvélemény kialakulását a közgazdasági életben, ahol egyre nélkülöz-

hetetlenebb lesz a sajtó és az újságíró szerepe. Természetesen az igazié, aki érti a mesterségét; éppen olyan becsületes, mint amilyen tehetséges, ugyanolyan önérzetes, aminő tartózkodó; azé a modern újságíróé, aki kvalitásai jogán éppen úgy elfoglalja nemsokára majd a vezérigazgató-szobákat is, amiképen képességei a redakciós asztal mellől a miniszteri bársonyszékig repítették.

A V I L Á G V É G E

Rendkívül jellemző a mai kapitalista világrendünkre s az ennek szolgálatába szegődött kapitalista sajtóra, hogy a tünetek számára sokkal erősebb az érdeklődése, mintsem a halálos betegséggel szemben. Mert nem kell hozzá különösebb gazdasági szakértelem, vagy politikai éleslátás, csupán a valóságok figyelmes tudomásulvétele, hogy megállapíthassuk a tényeket, melyek szerint a szovjet tizegynéhány esztendei előkészület után támadásba ment át. E pillanatban hadserege még nem készült fel, vagy legalább is nem rendelkezik olyan döntő súlyú fizikai és emberi erők felett, melyek révén a biztos győzelem reményében indíthatná el a fegyveres offenzívát; egyelőre tehát a kapitalista világ elleni harcában a kapitalizmusnak olyan bevált módszereit alkalmazza, amelyeknek a hatása nem lehet kétséges. A szovjet áruzatagai nyomán egyelőre nem mutatkoznak még elsodort területek, csupán víz alá nyomott existenciák: az első frontáttörési kísérlet mégis kétségtelen sikerrel járt és számtalan halottja van a mi oldalunkról, azok a kereskedők, akik vagyonukat veszítették s ezeknek a kereskedőknek az alkalmazottai és munkásai, akiknek az existenciájuk pusztult el anélkül, hogy egyelőre gondoskodni tudna számukra új munkalehetőségekről a legyengült társadalom.

A német választások eredménye tehát, ami egyszerre felrázta a nemzetközi politikai közönyt, csupán a lázmérő szerepét játssza egy életveszélyes és krónikus betegség folyamatá-

ban, amelyik elpusztítani készül a mai társadalom organizmusát, mindazokat, akik ebben a mi világrendünkben megtalálták élelehetőségeiket s azt a formát, amelyik a leginkább elviselhető számukra. De a mai világnak a vezetői, a vagyon, a hatalom és a szellemi őrhelyek birtokosai, kik idegesen riadtak fel Hitlerék és a kommunisták számszerű előretörése nyomában, még mindig nem akarják tudomásul venni, hogy itt nem politikai formaváltozásról van szó, még kevésbé elszigetelt jelenségekről. Vagy legalább is semmiféle olyan intézkedést nem tapasztaltunk Sidneytől Bukarestig, amelyik jelezné a mozgósítást a szovjetfront ellen. Nem látunk egységes vezérkari munkát, de nem tapasztaljuk az áldozatkészségnek azt a minimumát sem, amelyik ha nem is volna elégséges annak a világtragédiának az elhárítására, amelyik a mi társadalmi rendünktől ki akarja ragadni ügyeinek irányítását, de legalább is elodázná a katasztrófa kitörésének idejét s a mai megkínzott generáció átmeneti nyugalalmát biztosíthatná. A francia, angol, német, olasz nagytőke igazi szolidaritását semmiféle jelenségek sem dokumentálják. A munkanélküliség anarchia-bacillusai ellen is csak állami beavatkozási kísérletekről értesülhetünk, ahelyett, hogy a tőke egységes frontjáról kapnánk olyasféle megnyugtató jelentéseket, amelyek szerint a nagytőke önkéntes vagyondézma alapján, mondjuk 20 százalékról lemond a mai vagyonának, hogy megmenthesse nemcsak a további nyolcvan percentet, de ezt az egész mai nemzedéket, amelyiknek nyugalalmát, beidegzett munkarendjét, vékony kalácsát és egyre szárazabb kenyerét is fenyegeti a világelszegényedés és az egyre apadó fogyasztás megoldhatatlan problémája.

De még a védekezés frontján sem látjuk a nemzetközi kapitalizmus egységes elgondolását. Mindegy, hogy hitlerizmusnak, kommunizmusnak, vagy fascizmusnak nevezzük, a jövő civilizáció kialakulásának szempontjából közömbös, hogy horogkereszt, szovjetcsillag, vagy akár mógendővid fickándozik a lobogóján, egyre vadabb és nagyobb a roham-

csapat, amelyik felforgatni készül a mai rendet. A haladás szükségyszerűségének, a fejlődés törvényszerűségének teoretikusai a maguk idealista álomlátásával hiába idézik itt a francia forradalom és elődeinek példáját, mert az a burzsoázia, amelyik átvette a hatalmat az udvartól és az udvaroncoktól, már kialakult társadalmi réteg volt s csupán egy kirobbanó útmutatásra volt szüksége, hogy uralomképes legyen. Viszont a kapitalizmus ellenfelei sem a jobb-, sem a baloldalon nem rendelkeznek egyelőre még teóriák felett sem, melyeknek az alkalmazásával átvehetnék a dolgok intézését, hogy ne is szóljunk a tárgyi és személyi előfeltételekről. Tehát legfeljebb intézményesített anarchia következhetné a roskadozó kapitalizmus helyén s a váltógazdaságnak ez a formája éppen a fejlődés fanatikusait, a szellemi front gárdistáit söpörné el legelőször. Szovjetek és társaik ellen tehát minden ma élőknek kötelességük, sőt ennél is több: létfenntartási ösztönük a védekezés. Ezzel szemben azok a szovjetváltók, melyeket az oroszok különböző nyugati metropolisokban felállított kirendeltségei bocsájtanak ki és írnak alá, egy esztendő alatt annyira gyarapodtak belső értékükben, hogy ezeket most már nemzetközi megállapodás alapján két százalékkal a mindenkori bankkamatláb alatt számítolják le a tőkések, ugyanazok, akik tavaly még csupán 20 százalék ellenében folyósították a pénzt a szovjet áruváltóira. Ez a bonitásemelkedés a kapitalizmus látható elismerése, a szovjet jelenének, sőt közeli jövőjének is. De ha a nemzetközi tőke egységes határozatait juttatja is érvényre a szovjetváltó eszközpontja körül, annál következetlenebb a szovjet agitáció jávai szemben folytatott taktikában, mert egyenesen elképzelhetetlen, hogy Berlinben vagy Prágában tömegesen üljenek a parlamentben kommunista törvényhozók, ugyanakkor pedig másutt súlyos börtönnel büntessék azt a politikát, amelyik millió szavazót mozgat meg a szomszédos államokban és tucatjával szerzi a mandátumokat. Genfben mindenféle békekötésfoltozgatás és utópista ábrándszövegetés helyett már régen megállapodásra kellett volna jutni a Nép-

szövetségbe tömörült államoknak, a kommunista propagandával szemben tanúsítandó állásfoglalás dolgában. Ki kellett volna mondani, hogy mindenütt tilos a kommunista propaganda, vagy engedélyezni kellett volna egyöntetűen minden államban; bármelyik határozat a szolidaritás erejéről tett volna tanúságot egy egészen másfajta összetartozással szemben, amelyiknek nemcsak fanatikusai, de mártírjai is fölös számmal rendelkezésre állanak.

Ez a „rendelkezésre állanak” kifejezés a maga üzletes ridegségében szándékolt alkalmazást talál. Mert ha eszmék küzdenek is eszmékkal s egy sok csodálatosat, gyönyörűt és megragadóan emelkedettet alkotó társadalom feszíti is ernyedte szárnyait a maga életének meghosszabbításáért, végeredményképpen a gazdasági törvények érvényesülnek a politikai harcokban is. A történelem, mely nemcsak ismétlődik, szemünk előtt meg is újul, arra tanít, hogy mindenkor az a párt, frakció, szekta vagy eszme kerekedett felül, amelyikért legkönnyebben s a legnagyobb tömegek vállalták a mártíriomságot. Már pedig akármennyire összeborzadjunk is a bolsevizmusnak attól a formájától, mely bennünket tett szerencsétlenné s bármekkora legyen is idegenkedésünk a marxista teóriák gyakorlati alkalmazásától, aminek a szédítő kísérlete most robajlik Oroszországban, nem tagadhatjuk le, hogy csupán a kapitalizmus ellen küzdő fronton találkozhatunk manapság mártírokkal, akik hajlandók lemondani egyéni ambíciójukról, jogos önzéseikről; bebörtönöztetik, megkancsukáztatják és felakasztatják magukat annak az elvnek, eszmének, fantazmagóriának vagy örültségnek az érdekében, amelyikben nemcsak hisznek, de amelyiktől a maguk és az elkövetkező generációk megváltását várják, mint egykor a katakombák lakói, akik a kereszt jegyében mosolyogva léptek az arénába, a kiéhezett orosz-lánok közé. A mártíriomság vállalóinak ezzel a kísértetes és óh, mennyire anakronisztikus tömegével szemben a mai rend birtokosainak és tömegeinek oldalán viszont nem találunk semmi egyebet a nyugodt emésztés mindenek fölötti biztosításának

vágyánál, holmi bágyadt szociális injekciócseppek gyér adagolásánál s annál a katasztrofális vaksággal vertségnél, amelyik azt hiszi, hogy ha behunyja szemét, nem ugrik rá a vadállat, nem haraphatja szét a torkát; vagy a legutolsó pillanatban visszavetheti az őserdők mélyére golyóval és tüzes máglyákkal. De míg a mai rend őrzői csak a fedezékből hajlandók harcolni, hogy megvédjék tűzhelyeinket, íróasztalainkat, múzeumaikat és illúzióinkat, melyek azt szeretnék elhíttetni velünk, hogy valahogyan mindig volt s akármiképen lesz, minden úgy marad majd legalább is, miként van, a mártíriumvállalók elszánt osztagai, akiknek semmi veszítenivalójuk nincsen, legföljebb ha barrikádokat emelnek, de annak híján is pusztá kézzel, fedezetlen mellel, védetlenül, de ellenállhatatlanul rohannak előre. Hisznek magukban és a beléjük gyömöszölt zavaros eszmékben, meghalnak értük, ha kell, sőt anyáik tömegével szülik a gyerekeket is, hogy azután a friss izmoknak és újult elszántságnak az utánpótlásaival összetörjék azt, amit a nyugati civilizáció épített, mielőtt még csak eszükbe jutna feltenni a kérdést: mit tudnak adni helyette az emberiségnek.

E. asszony — aki nemcsak asszonyi értékeinél, de szellemének előkelősége, tekintetének nyíltsága és ábrándozásainak általánosan emberi szépségeinél fogvást is megtartotta immár esztendőkön át ragaszkodásomat s aki mégsem mentes attól az asszonyi elfogultságtól, amelyik kedvesünket előttünk ellenállhatatlanná teszi — nem egyszer szegezte mellemnek a kérdést, hogy akik ilyen világosan látjuk a történelmi példák ismétlődését s érezzük, hogy a mi időnkéről „Az európai civilizáció összeomlása” című fejezetben emlékezik meg majdan az egyetemes világtörténelem, miért nem lépünk elő a beszéd vagy a betű spanyolfala mögül s próbálkozunk tettel tényezők lenni a politika vagy a világgazdaság színterein. Úgy érzem, egyszer felelni kell a nyilvánosság előtt, nem annyira az irányunkban oly szeretetreméltó kedveseknek, de annak a száz esztendőök után születő generációnak, amelyik feltétlenül feldobja majd a kérdőjelet, — mint a hatalom kizárólagos bir-

tokosa — hogy hol volt a szellemi front az európai civilizáció összeomlásának idején, mit cselekedett és mit mulasztott el? Talán el fogják hinni, ha nem is értik, hogy a mi korunkban a legtöbb tudás, tehetség s az ezekkel járó tiszta szándékok le-téteményeseinek legfeljebb ha véleményük lehetett, szavuk sohasem volt a kapitalista világrend ügyeinek intézése körül; a jobbik esetben meghallgatták őket, annak reménye nélkül, hogy valaha is hallgassanak reájuk. Balzac monstruózus csatornaregényének, a „Kurtizánok tündöklésének egyik alakja, Grandlieu herceg, nemesi címerébe a caveo, non timeo jelmondatot véste; óvakodom, de nem félek, — volt az elgon-lása ezeknek a nagy szerzőknek és gigászi érvényesülőknek. A mai kapitalizmus urai félnek, de nem óvakodnak. Nemcsak a tulajdonukat féltik, de féltékenyen elzárkóznak azoktól az igazságoktól, melyek egyáltalán nem ismeretlenek a kapitaliz-mus szellemi frontjának vezérei, sőt sorkatonái előtt sem. De ezeket is félnek megkérdezni, nehogy felvilágosítsák őket arról, amit úgy is tudnak: a régi eszközökkel nem lehet többé ezt a mi világunkat kormányozni. Mennek tovább a régi úton, homályosan érzik ugyan, hogy a pusztulásba indulnak, de még-sem keresik a hegyi ösvényt. S mert így történik, menthetetlenül el kell érkeznünk ama rohamcsapatok szörnyűséges felülkerekedésének, ami egyben a világ végét jelenti. Ha nem is a föld-rajzi világét, de ezét a mi világunkét, a kapitalista világrendét, amelyikben többé-kevébbé megtalálta helyét a háború előtti emberiség s amelyikben mindenki a maga kis kalitkájába zár-hatta volna a saját külön kékmadarát, ha azok, akik maradék-talanul kihasználhatták a kapitalizmus feleslegeit, egyetlen pil-lanatig arra gondoltak volna, hogy a természet napja mégis mindenki számára ragyog fel és senki elől sem lehet elzárni egyszer és mindenkorra a remény zöld ligeteit.

A F E Z Ó R É S K U R T I Z Á N J A

Amint a régi, csöndes, kis étteremből kiléptünk, egy Rolls Royce siklott a bejáró elé, melyből a híres színész nő libbent ki, két gavallér társaságában. A kocsi vadonatúj karosszériája eszembe juttatta, hogy mint éppen ma hallottam, új autóval lepte meg szívének hölgyét az ismert bankvezér s hogy ezért nyolcszáz milliót fizetett ki.

— Hát nem örültek valamennyien ezek a híres pénzcsinálók, — fordultam barátomhoz, a kitűnő Sans-géne mesterhez, aki az autó helyett a művésznő cipőjét látszott vizsgálni, vagy talán a bokáit, melyek Sans-géne szerint a szemeknél is többet árulnak el az asszonyok rejtett énjéről.

— Egyáltalában nem, — felelt Sans-géne barátom a kérdésre, melyet inkább magamnak tettem fel és amelyre nem is igen vártam választ. Meglepetve fordultam tehát Sans-géne mester felé, aki, miközben belémkaroit, magyarázni kezdett az ő lassú, szordinós, de rendkívül meggyőző hangján:

— Ne haragudj barátom, de ti, akik keveset utaztok, látok s következésképpen zárt, önmagába visszatérő körben mozognak a gondolataitok is, nagyon helytelenül ítéletek meg ezeket a héjjaszárnyú, tehetséges rablókat, a modern világnak ezeket a Csák Mátéit, akik látszóan céltalanul és feleslegesen hullatnak milliárdos gyöngyöket, fejedelmi hermelineket, guruló kéjlakokat az imádott nő ölébe. Holott, figyelj meg jól, ezt nagyon is egyformán, szinte céltudatos egyöntetűséggel teszik.

Véletlenül sem vásárolnak villát valamely úriasszony számára, aki kerüli a nyilvános szereplést s mint igazi előkelő lélek, szívtét és szerelmét sem hordja a homlokán és bármiként imádjon egy férfit, megtartja a maga titkának s csak csókjának forrósága, vallanak remegése, karjának egy hevesebb szorítása árulja el a férfinak, akit kiválasztott. De ezek a nemzetközi fezőrök, ezek a zseniális pénzcsinálók mindig a leghíresebb vagy leghírhedtebb asszonyokat választják ki, akiknek az élete színházi előadás a közönség számára, akiknek minden lépését riporterek követik s akiknek minden mozdulata tudatos, még a tiltakozásuk is kiszámított, mint a pauza, amelyet előír a színházban a rendező.

— Ezek a zseniális artisták, akik elefántcsontgolyó helyett milliárdos bankjegyekkel és szédületes részvénypakettekkel zsonglörködnek, tisztában vannak a modern üzletcsinálás valamennyi fogásával s a zsonglörök szemfényvesztő ügyességét a maguk mesterségében, vagy ha parancsolod, művészetében alkalmazzák. Csak nem képzeled például, hogy a híres bankár azért utazik külön lakosztályban a luxusgőzösön és azért viszi magával a világhírű énekesnőt, mert szüksége van rá, mint a levegőre, nem tud megenni nélküle egy pillanatra sem, annyira imádja, annyira él-hal érte? Nem, kedvesem, a pénznek ezek a marsalljai azért viszik magukkal a híres asszonyt, mert tudják, hogy sokkal könnyebb hatalmas üzleteket bonyolítani le az ezüsttel terített asztal mellett, ahol a háziasszonyi tisztet a világhírű, lenyűgöző egyéniségű, csodálatos művész, vakító szépasszony látja el, akinek a személye a legjobb névjegy minden olyan palotába, melynek ajtaja egyébként sohasem nyílna ki a pénzszerzés mesterségének nagyszabású kalandora előtt. A híres művész barátjának, aki megvásárolja a legritkább gyöngyöt és a legrugalmasabb autót, ez jobb ajánlólevél minden Rotschildokénál, vagy legalább is gyorsabban célhozvezető. Ezeknek a milliárd-zsonglöröknek pedig mindig sietős a dolguk, sohasem tudják, mikor bukfeneczik ki alóluk a luxusrepülőgép, következésképpen nagyon jó befektetés szá-

mukra a milliárdos gyöngynyakék és mindaz a fantasztikus ajándék, amikről legendákat mesél a nép, melynek rovására gazdagodnak és amelyhez nem is olyan régen talán még a legpiszkosabb szálak fűzték őket. Nem is kell hozzá rosszakarat tehát, hogy megállapítsam ezeknek a nagy gavalléroknak a viszonyát az ő híres asszonyaikhoz: bizony gigolók ők a szó elcivilizálódott értelmében, akik sokszorosán visszakapják az asszonyaik segítségével a milliárdos kolliék, villák és függőkertek árát. Gigolók ők természetesen a szónak a szellemes értelmében s olyan nagy stílusban, mely már elmossa azt a kevés kis rikoltó szint is, mely ehhez a fogalomhoz még hozzátapad. Most még csak vígjátékot írt egy francia akadémikus a párisi gigolóról, ám nincsen benne kétségem, hogy a következő évtizedben már belekerül a modern közgazdaság tankönyvébe. Egyetemen fogják tanítani, mint az üzletkötésnek elengedhetetlen technikai megoldását, mert az elkövetkező évtizedek közgazdásza tisztában lesz vele, milyen fontossága van minden üzlet sikerében a tárgyaló fél megjelenésének és dialektikájának s jól tudja azt is, hogy mindkettőt tökéletesen pótolja, vagy legalább is művészi tökéletességig fejleszti a híres szépség, akinek a ragyogásában egészen más világitást kap minden s már nem is látszik irreálisnak az olyan üzlet, amilyen-nel nappal, egy dolgozószoba férfias komolyságában, a legvakmerőbb kalandor sem merészelne előállani.

GÖMBÖS ÉS A HADSEREGSZÁLLÍTÓK

Nem sokkal hivatalba lépése után igen határozott és szakszerű programot adott Gömbös Gyula honvédelmi miniszter az újságíróknak, akik megkérdezték tervei felől. Kijelentette, hogy semmiféle személyi érdek előtt sem fog deferálni s nem riad vissza a legerélyesebb intézkedésektől sem, ha az ország érdekei forognak kockán.

A legjogosabb magánérdeknek is háttérbe kell szorulnia a közérdekkel szemben, — volt a lényege az új honvédelmi miniszter programjának. Ennek végrehajtása során szükségszerűen kellett eljutnia a hadseregszállítási szerződések szakszerű áttanulmányozásáig; viszont azonban a gondos kereskedő körültekintésével vezetett után-kalkulációk és árvizsgálatok eredménye sem lehetett kétséges: meg kellett állapítania, hogy az elődei által kötött szerződések — amelyek körüli ténykedésében a honvédelmi minisztérium vezetőit a hivatalos apparátus bizonyos úrifajta könnyedsége és a tisztikar nobilis gondolkozásmódját jellemző jóhiszeműség vezette — jelentékeny előnyökhöz juttatták az állammal szerződő kereskedelmi és ipari vállalkozásokat, melyek természetesen a honvédelmi tárcával kötött üzleteik során sem feledkeztek meg egyéni céljaikról.

A honvédelmi miniszter, mint az élet legfinomabb rezgéseit is megérző reálpolitikus, szakított elődei felfogásával és lefektette azt a tételt, amelyik szerint nem lehet egyenlőtlen fegyverekkel küzdeni, tehát a minisztérium a hadfelszerelési tárgyak

beszerzése körül nem érvényesíthet más szempontokat, mint a vele szemben álló felek: a vállalkozók, gyárosok és kereskedők, akiket üzleti számításaikban és kereseti mohóságukban legkevésbé sem zavar az a tény, hogy busás hasznukat egy legenyégt ország lakóinak kell végeredményképen megfizetni. A nagytőke világában különben is tradicionális szokássá vált a ceruza vastagabbik végének erőteljes megnyomása a hadseregszállítások kalkulációja körül és ilyenformán a magyar hadfelszerelési gyárak üzleti gesztióit sem illetheti erősebb kritika, mint a Rotschildok, Kruppok és Skodák, vagy akár régi Fuggerek ténykedéseit.

Gömbös Gyula azonban elhatározta, hogy a trianoni Magyarország lecsökkent gazdasági helyzetéhez igazodó Programját végrehajtja minden tradícióval és minden szervezett kapitalistacsoporttal szemben. Ezért olyan műszakilag is képzett tisztekkel vette körül magát, akiknek a közgazdasági tudása semmivel sem maradt alatta katonai érényeiknek. Fialat, közgazdasági egyetemet végzett tisztekből külön kis gárdát szervezett, amelyik az ő előítéletektől mentes, hazafias szellemében látott neki a nagy feladatnak: takarékoskodni az egész vonalon, tekintet nélkül azokra a nagy érdekekre és összeköttetésekre, amelyek szembehelyezkednek a maguk profitjának védelmében a honvédelmi tárca vezetőjével. Ezek a képzett közgazdász-tisztek átvizsgálták minden hadfelszerelési üzemmel kötött szerződést és megállapították, hogy még a nyersanyagok magasabb belföldi árainak figyelembevétele mellett is 30—40 százalékkal többet fizet ugyanazokért a tárgyakért a magyar honvédelmi miniszter, mint Németország és a többi szomszédos állam hadikincstára.

Amint a miniszter meggyőződött az ellenőrző kalkulációk feltétlenül helytálló voltáról, tüstént hozzá is fogott a hadseregszállítási szerződések revíziójához. Elhatározta, hogy magához kéreti a nagy hadiszállítókat, felszólítja őket megfelelő engedményekre és amennyiben érveinek hatása alatt erre hajlandóknak nem mutatkoznak, úgy megtalálja a módot az

államkincstár rendkívül jelentékeny károsodásának megakadályozására.

Elsőnek a hadfelszerelési üzemek tulajdonosainak képviselője jelentkezett audiencián Gömbös tábornoknál. Természetesen felettébb udvarias és szeretetreméltó fogadtatásban volt része. Ugyanekkor azonban teljes határozottsággal fejtette ki előtte a miniszter az árrevíziók halaszthatatlan szükségességét és egyben közölte vele a minisztérium házi kalkulációjának az eredményét. A nagy hadiszergyáros alkalmasint nem kisebb csodálattal, mint megdöbbenéssel hallgatta Gömbös tábornok bejelentését, mert hiszen az elmúlt időkben alig volt még példa rá, hogy egy tábornok-miniszter a statisztikai adatok, kalkulációk, számlák és hasonló üzleti dokumentumok, szóval a nagytőke saját fegyvereinek arzenáljával vegye fel a küzdelmet az államérdekek védelmében. Annyira meglepte a váratlan szakszerű előadás a honvédelmi miniszter fogadószobájában, hogy az egyik referens-századost ott Gömbös tábornok előtt kérdezte meg, honnan szerezte ezeket a pontos értesüléseit és hol sajátította el a kalkulációnak meglehetősen nehéz művészetét. A fiatal százados elmosolyodott erre a kérdésre és közölte, hogy hét esztendőn át dolgozott éppen a jelenlevő iparmágnás üzemeiben, némi szakértelmet ez idő alatt alkalma volt elsajátítania.

Egy percig, mint mondani szokás, néma csend borult a honvédelmi miniszter fogadótermére, majd a magyar ipar illusztris képviselője a nagyvilági ember fölényes nyugalomával más tárgyra próbálta átterelni a szót:

— Már régen készültem egy repülőgépet felajánlani a magyar államnak, engedje meg, Kegyelmes Uram, hogy mulasztásomat pótoljam.

Most a honvédelmi miniszter arcán futott át mosoly, de azért sietve intézkedett.

— Azonnal meg kell írni a köszönő levelet. (Magában alighanem arra gondolt, nehogy odahaza meggondolhassa magát.)

Természetesen a nemzeti ajándék nagylelkű gesztusa sem terelte el Gömbös tábornok figyelmét a tárgyalás lényeges pont-

jairól. Megértette, hogy ha a magyar hadseregszállítók nem alkalmazkodnának haszonkulcsuk kiszámításánál a jogos államérdekhez, úgy kénytelen lenne külföldről beszerezni a szükségleteket, bármennyire szíven fekszik is a magyar ipar és kereskedelem sorsa. De hozzátette, biztosra veszi, hogy vagy az illetékes vállalkozók, vagy ő, mint honvédelmi miniszter, meg fogja találni azokat a lehetőségeket, amelyek mellett a nyersanyagáraknak, a munkabéreknek, valamint a külföldi árpártásnak figyelembevételével a hadsereg szükségleteit a magyar gyárak állítsák elő.

A hadiipar nagynevű irányítója ilyenképen azzal az érzéssel távozott a honvédelmi minisztérium palotájából, hogy Gömbös miniszter valóban keresztül viszi a maga programját, akárminő hatalmas magánérdekek próbáljanak szembe fordulni vele és bárminő súlyos szava legyen is a nehéziparnak minden állam politikájában. Mi pedig kíváncsian várjuk, hogy a harcban, ahol Gömbös tábornok vezeti az államérdekeket védő osztagokat, ki jelentkezik majd a támadó nagykapitalisták vezéri posztján s hogy felhúzott sisakrostéllyal, vagy pedig földalatti aknákkal veszi-e fel a küzdelmet Gömbös miniszter programjával szemben.

AZ AUTÓNÉLKÜLI ELNÖK

Végre egyszer áttörte a nap a sokhónapos szürkéséget és az érett kalászok aranyossárga színében pompázik a házak felett, a kék ég alatt, amelyiknek nem tavasziasan lágy és nápolyian, merengőn mély még a színe, de azért vidáman csillog benne minden. A táncoló porszemek, mintha nem látszanának tudomást venni a jazzről s egyéb kakofóniákról, gavottot járnak örömben, hogy íme, mégis csak tavasz lesz a legreménytelenebb tél után is. Az ember pedig, a maga gondokba gubózott hernyófejét fölszegi a fénylő kékségre s ha nem is felejtí, amit nem lehet, de arra gondol, hogy mégis csak van öröm is a világon, jókedy, boldogság, tavaszi rügyezése a lomboknak, a vágyaknak és ábrándoknak.

Ez a napsugaras tavaszi vidámság az én optimizmusra annyira hajlamos habitusomat is átformálja. Derűs és várakozásteljes mosollyal, hasonló témát keresek, amelyik körül el lehet gondolkozni, anélkül, hogy a magam, vagy a mások fájdmába ütközsem.

Így kerül sorra Szécsi Pál alelnök-vezérigazgató 100.000 pengője és általában a Hazai Bank vezérének szokatlan jubiláris ünnepe. Mert aligha lehet kedvderítőbb témát találni azoknak a pénzügyi és iparvállalati vezéreknek az elképedésénél, akik a közeljövőben készülnek a nyilvánosság előtt learatni munkásságuk 25—40 éves fordulójának babéradóit s akik a Szécsi Pál példája után némiképen lúdbőrözve

latolgatják, vajjon érdemes-e ünnepet ülniök a saját költségükön.

A Hazai Bank alelnök-vezérigazgatója tudvalevően minden eddigi gyakorlattal szakított, amikor a közgazdasági vezérégyéniségek jubileumain esedékes jótékony adományokat nem a vezetése alatt álló bank kasszájából, hanem a saját folyószámlája terhére folyósította. Ezt a gazdasági életünkben egészen szokatlan gesztust, amelyik egy valóban független úri lélek előkelőségére vall, érdekelt körökben olyan konsternáció követte, amit közletről élvezni felér a Salamon Béla kabinetalakításainak hatásával, sőt egy egész bohócregiment mókáinak kacagóinger-mennyiségével is. Közgazdasági életünknek azok a jelesei, akiknek a jubileuma a közeljövőben lesz esedékes, hangosan vetették fel a kérdést: vajjon Szécsi vezérigazgató nemes példája kötelezi-e őket is s ha igen, felér-e a jubileumi fény az árnyékkal, melyet a zsebükből kikényszerített jótékony ezresek vetnek az örömükre. Az egyik méltóságos még az én véleményemet is megtudakolta. Közöltem vele, hogy egyelőre nem igen volna tanácsos a közvélemény előtt a vállalata pénzén ünnepeletnie magát; viszont semmi akadálya sem lehet annak a megoldásnak, hogy a saját nevében adakozzék jótékony célra, az ehhez szükséges jubileumi tízezreket viszont előzetesen kiutalja számára a házipénztár ...

Mindez azonban csak még beszédesebben illusztrálja Szécsi vezérigazgató százezer pengős adományának a jelentőségét. S egyben karakterisztikusan egészíti ki a portréját, amelyiken nem kell retusálni ennél az ünnepi alkalomnál sem, mikor pedig valóban megilletik az ünnepeletet Angelo mester gyengéd simításai. Mert igaz ugyan, hogy Szécsi Pál közgazdasági munkásságának negyven esztendeje alatt mindig elbátyázta magát rezertváltságának sáncai mögé, viszont nemcsak prédikálta az egyszerűséget, a munkát és a felelősség kötelezettségeit, de egész életének a valóságaival mutatott példát ennek a nehéz programnak a megvalósítására. S ami a legcsodálatosabb, nem térítették el elveitől a változó politikai és gazdasági konjunk-

túrák sem; az infláció szédületében, mikor kis banktisztviselők sportkocsit vásároltak a barátnőjükkel előléptetett elárúsító-kisasszonynak, maguknak pedig tekintélyes Minervát, a Hazai Bank alelnök-vezérigazgatója megmaradt az autóbusz, legjobb esetben a taxi mellett. Szécsi Pál az egyetlen bankelnök, akinek nincsen autója; nemcsak maga nem vásárolt sohasem, de leghatározottabban eltiltotta a bankot is, hogy autót tartson a számára.

Az autó nélküli elnökhöz ilyenképen nem is illett volna az intézet pénzén rendezett jubileumi ünnepség. De ritka stílus-érzékét bizonyítja ennek a ténynek a felismerése és az ebből származó konzekvenciák levonása. Mert igaz ugyan, hogy a Hazai Bank alelnöke nem érzi meg a jótékony célra adományozott 100.000 pengő elmaradt kamatjövedelmét, másrészt azonban Szécsi életmódja annyira polgári, sőt kisigényű, hogy egyévi minden kiadásának a költségeihez viszonyítva is, sokkal hatalmasabb summaként jelentkezik ez a 100.000 pengő, mintha más középbank vezérigazgatója tízszeres nagyságú alapítvánnyal kopogtatna a közéleti elismerésért.

A nap még mindig vidáman süt s én friss tavaszi jókedvvel állapítom meg, hogy mégis csak történnek csodák. Íme, megírhattam az igazat egy pesti bankvezérrel anélkül, hogy megharagudják érte.

MI LESZ HOLNAP

A reggeli újságomból egyszer csak az égre csodálkoztam. Nem akartam elhinni, hogy a nap ugyanúgy tűz, mint régen. Hiszen a világ valóban kifordult a sarkaiból és még egyre újabb, hihetlenebb meglepetéseivel szolgál az állandó változásnak. Tegnap a Ganz bocsátott el 5000 munkást, ma pedig Ausztria legnagyobb pénzintézete jelent 140 millió sillinges veszteséget. Szánálni kell a Rotschildék egykori bankját, bár egy kis túlzással azt is lehetne mondani, hogy ezúttal az osztrák állam szánálja a Rotschildokat, akik másfél évszázadon keresztül bankárjai voltak ...

Erre kézenfekvő válasza következne azoknak, akik a gazdasági élet történetét ismerik: mindig voltak munkáskizárások, sztrájkok és bankbukások. Ez valóban így igaz is, éppen csak az okok másak, melyek a mai válságokat kiobbantják s az összefüggések a gazdasági világrengés és az emberiség sorsa között. Mert a Ganz-gyárhoz hasonló iparvállalatok szerte a világon mindig megütköztek a velük szemben álló hatalommal, a munkások szervezetével és nem is csak éppen a bérkérdések, vagy a munkaidő dolgában. De akkor mind a két félnek volt nyerni és veszíteni valója, mert a gyártmányoknak volt piacuk, a piacnak felvevő- és fizetőképessége. E pillanatban azonban sztrájkon, vagy kizáráson egyik fél sem nyerhet. A demagóg agitáció elhitheteli a nélkülöző tömegekkel, hogy a Ganz-gyár vezetősége csupán ürügynek használta egy munkása renitens-

kedését, hogy a mai munkátlanságban megtakarítson pár száz-ezer pengőt; a kapitalista érdekeltségeket is meg lehet győzni jól csoportosított érvekkel, hogy létérdeke erőt mutatnia mindenfajta munkáshatalmi törekvésekkel szemben: a valóságban azonban a munkásság nagyon jól tudja, hogy minden áron meg kell tartania a mai gyér munkaalkalmakat s a kapitalizmus is tökéletesen tisztán látja, hogy akkor csinálja az aránylag legkevésbé rossz üzletet, ha legalább a mai munkáslétszámnak biztosítja a lecsökkentett munkadíjakat. Ha tehát mégis összeütközésre kerül közöttük a sor, úgy a tárgyilagos szemlélő számára nem marad hátra egyéb annak a megállapításánál, hogy a kapitalizmus, bármennyire szeretné is, a mai helyzetet sem tudja többé fenntartani, a mai lepadt munkaalkalmak állandóságáról sem' tud gondoskodni, a mai lefaragott munkabéreket sem tudja többé fizetni, — viszont a másik oldal, a munkásság szervezetei minden erejük megfeszítésével sem képesek biztosítani az eddigi lehetőségeket és jogokat sem a dolgozók számára. Az élet nyelvére fordítva, ez annyit jelent, hogy ugyanaz a gazdasági válság, amelyik a Rotschildokat az állam hitelezőiből az állam adósaivá tette, olyan mélyre fúrta be magát a gazdasági glóbus kérge alá, hogy többé már nem lehet fenntartani azt a látszatot sem, amelyiknek a megőrzése módot nyújtott a gazdasági és társadalmi egyensúly időleges fenntartására.

E pillanatban tehát elérkezett a mai világ egy olyan katasztrófának küszöbére, amelyik nagyobb összeomlást fog okozni, mint a leghesebb földlökések s amelyik hatásában legfeljebb ha a biblia özönvizével mérhető össze. Mert hiába szánálják a Creditanstaltot 160 millió sillinggel, senki sem hiszi komolyan, hogy továbbra is fennmaradhat és teljesítheti régi hivatását. Ha a tőzsdén még lehetne ugyanolyan játékot folytatni, mint azokban az években, amikor felnőtünk és élni tanultunk, nyugodtan lehetne adni ezerszámra az egykori Rotschild-bank részvényét a mai 27 sillinges árfolyamon, ami pedig tegnapi kurzusával szemben már 40 százalék veszteséget

jelent. Hiába ígér az 5 százalék hasznon felőli nyereségből privilegizált osztalékot az új részvényeseknek a szanáló bizottság, ebből senki sem fog részesedni, hiszen a bank ügyvezetőségének egyetlen tagja sem merné állítani, hogy a most következő időben a rendelkezésre álló tőkék akár csak 5 százalékot is fognak kamatozni, de még csak azt sem, hogy meg lehet keresni az alkalmazottak fizetését s a rezi egyéb tételeit. Az okok között, melyek a Creditanstalt válságát kirobbantották, nyíltan szerepel az iparvállalatok veszteséges mérlegei mellett a dublőztételek egyre emelkedő számszlopa is. Ebből viszont szükségszerűen következik, hogy a bank számára a váltóleszámitolás és egyéb folyóüzlet sem biztosíthat számottevő jövedelmeket, mert egyre kevesebb az olyan adós, akinek akár a leg-rövidebb lejáratra is nyugodt biztonsággal lehetne úgynevezett bankszerű fedezettel hitelt folyósítani. Üzleti forgalom nélkül pedig nem mutatkozhat haszon, így tehát minden szanálási áldozatkészség ellenére sem következhetik egyéb a teljes leépítésnél. Ismét ezer és ezer egzisztencia omlik össze, ugyanannyi család kenyere válik bizonytalanná s ugyanannyi lakás bére lesz hiába esedékes. Ezt a folyamatot nem állíthatja meg semmiféle állami beavatkozás. Különösen nem az ilyen ad hoc áldozatkészség, amelyik rendszerint elkésve érkezik s így csak a pillanatnyi felborulás veszélyét szünteti meg. Viszont nagyon is kérdéses, vajjon az ilyenképen pusztulásra ítélt hatalmas tőkék feláldozása arányban áll-e az elért átmeneti eredménnyel. Ha pedig a Creditanstalthoz hasonló hatalmas elágazású pénzügyintézetek összeomlanak, úgy nem várhat kedvezőbb sors a nagy iparvállalatokra sem, melyeknek tőkével való ellátása a mai viszonyok között 90 százalékban a nagy bankok feladata. Nagyon kevés iparvállalat folyószámlája mutat követeli-egyenleget s ezeké sem igen sokáig. A többiek csak úgy tudják a munkabéreket fizetni, az esedékes váltókat beváltani, ha bankárjuk, a régebbiek kamatain túl, újabb hitelkockázatot is vállal, időről-időre. Ha erre az üzleten kívül a politikai rezon is kényszeríti, előbb-utóbb nemcsak immobillá kell lennie, de in-

aktívvá is, mert az ilyen módon támogatott iparvállalatokkal szemben fennálló követelései szinte az újabban folyósított hitelekkel arányosan veszítenek értékükből. Viszont ha a hitelezéseket beszüntetné, ez az iparvállalat összeomlásán kívül az eddigi kölcsönök teljes összegében való elvesztését jelentené. A bank tehát kénytelen hitelezni, noha számol vele, hogy a kamatokat sem tudja behajtani s a gyár dolgoztat, nyersanyagot vásárol és munkabéreket fizet, noha felhalmozott készleteit sem tudja elhelyezni. A jó adós raktára is tele van, nem vásárol, igaz, hogy eladni sem tud s így nem messze az idő, amikor beszünteti üzletét, vagy szintén fizetéseképtelenné válik, — viszont tudatosan nem lehet a dublóz tételeket szaporítani, bármennyire csak a forgalom biztosíthatja az üzem fenntartását.

Megbocsáthatatlan optimizmus volna tehát átmeneti, vagy éppenséggel bizalmi válságról beszélni. Tudomásul kell venni, hogy valamennyien megbuktunk, minden eddigi tudományunk, szintézisünk, teóriánk, elképzelésünk, gazdasági rendszerünk alkalmatlan a magunk és a világ sorsának továbbintézéséhez. A technikai fejlődés olyan iramot szabott egész életberendezésünknek, melyet agyrendszerünk és központi ideghálózatunk nem tudott átvenni, még kevésbé fölébe kerekedni. Egyetlen módszerrel kísérleteztünk szembenállani az új helyzettel, vagy inkább csak meglenni mellette: a „Fortwurscheln” elméletével. Ez azonban mint előrelátható volt, nem segített a mi generációnk élettartamáig sem, holott azt reméltük, hogy a magunk jelenét valamiképen mégis csak megmenthetjük ezzel a tehetetlenségi teóriával. Most azután itt állunk az eseményekkel szemben, amelyek rakéta-repülőgépen rohannak felénk, anélkül, hogy alkalmazkodni tudnánk hozzájuk, védekezni tudnánk ellenük, vagy akár csak reményünk lenne, hogy a pusztá életünk szegényes folytatását kikönyöröghessük tőlük.

Egészen bizonyos, hogy a földlökések egyre gyakoribbak és folyvást erősebbek lesznek. A Creditanstaltok bukását hasonló összeroppanások sorozata fogja követni, mindenütt a világon s így természetesen nálunk is, noha itt kétségtelenül rendkívül

erős és szolid a pénz fellegvárainak az építkezése. Éppen így egymást kell követniök, az elhajított kő súlygyarapodásának régi törvénye szerint, a munkáskizárásoknak, sztrájkoknak és egyéb munkaalkalom-pusztulásnak. Mennyiben van mindennek összefüggése az országos, vagy világpolitikával, a lealázó békékkel és a rövidlátó jóvátételi szerződésekkel, — ezt kutassák annak a szerencsésebb kornak a tudósai, akik majd csak ezután fognak megszületni. Bennünket, akik ma kényszerülünk vonszolni az életünket s akik ma reszketünk a hozzánk közelállók sorsáért, egyetlen kérdés érdekelhet, hogyan tudjuk átmenteni fizikai magunkat ezen a küszöbön álló világpusztuláson. Egyetlen vigaszunk, hogy a bizonytalanság most már nem tarthat sokáig, az elkerülhetetlen történések küszöbén állunk s valamilyen olyasfajta érzésünk lehet, mint a lövészárok hőseinek egy órával a döntő roham előtt. Mi is szinte várjuk már, hogy kiugorhassunk fedezékünkől, mielőtt ránkomlanék s megkíséreljük kiharcolni a szabad levegőn az életünkhöz való jogunkon kívül annak lehetőségét is. Ki esik el közülünk s ki marad életben, erre a kérdőjelre semmiféle szociológus és semmiféle világmegváltó nem szolgálhat ebben a percben válasszal. De azok számára, akik alul maradnak a most reánk várakozó irtózatos küzdelemben, vigaszt kínálhat a másik kérdőjel, amelyikre szintén nincsen válasz: vajjon kihez lesz kegyesebb a sors, ahhoz, aki túléli ezt az új özönvizet, vagy ahhoz a pusztá kézzel rohamra induló hőshöz, aki lebukik a sírverembe s többé nem hall már semmit a könnyörtelen jelenről, nem révedezhet vissza arra, ami egykor szép valóság volt az életben s nem gyötri testét-lelkét a kétség sem, hogy mi lesz holnap s hogy lesz-e holnap egyáltalán ezen a reménytelenül vajúdó földtekén.

H A R K Á N Y I

A Hitelbank részvényesei kétségkívül nyugodtan, sőt elégedetten olvashatták a bejelentést, amelyik nevezetes személyváltozásokról szólott. Mert nyilvánvaló, hogy a Hitelbank új elnöke, nemcsak nevének a csengését, vagyoni és társadalmi súlyát, de munkaenergiáját és nagyvonalú képességeit is az intézetnek szenteli, melynek ügyeibe, mint a bank igazgatósági tagja és partnere annak cukortüzleteiben, közelről szerezhetett betekintést és így számára nem ismeretlen területen kell elindulnia.

Mindenki emlékszik még rá, micsoda meglepetés volt Harkányi báró működése kereskedelmi miniszteri bársonyszékében, ahová Tisza István szeme kormányozta. Egyszerű, sőt hallgató képviselő volt Harkányi báró, aki egyetlen egyszer sem szólalt fel a Házban, talán szűzbeszédjét is elmulasztotta megtartani, noha nemcsak mondanivalója, de önálló véleményén kívül, gyakorlati, politikai és munkaprogrammja is volt, mint erről kereskedelmi miniszteri tevékenységének eredményei máig is ékesen szólanak. Kivételesen művelt, képzett realpolitikus volt az öreg Koppel hallgatag és diplomatikusan finom modorú fia, aki mintaszerűen gazdálkodott az apjától örökölt húszezer holdakon, mezőgazdasági gyárat teremtett és azoknak produktumait mindenkor az előrelátó kereskedő biztonságával értékesítette. Minden érdekelte, a politika és közgazdaság területein kívül is, aminek legszebb bizonyítéka példátlan hozzáértése a

ritka szőnyegekhez, porcellánokhoz, melyeknek európai híru szakértője s az antik ezüstművekhez, mely utóbbiakból, ha jól tudjuk, övé a legszebb gyűjtemény a csonka országban.

Tanult és tudott s nem hiába Harkányi báró, aki az elméletet reális megfontolások után vitte át a gyakorlatba és aki most a Hitelbank elnöki székében egész bizonyosan ugyanolyan meglepetéseket tartogat, mint mikor karrierje a bársonyszékbe lendült. A központi akarat, melynek érvényesülése a siker legfőbb biztosítéka, maradéktalanul érvényesül majd a Hitelbank vezetésében, ahol nem harcolhatnak ezután egymással szembenálló vélemények és szempontok, mert az adminisztráció — és ebbe az ügyvezetést is beleértjük — kénytelen lesz Harkányi báró elgondolásainak végrehajtó közegévé asszimilálódni.

Halk és kevés szavú, finom úr Harkányi János báró, a termete nem magas és hiányzik belőle a nagy fizikum erőszakossága. De határozott véleménye van mindenről, a nagy bank vezetésének eredményes módszereiről éppen úgy, mint a személyes ellentétek eliminálásáról. Csendesen és kevés szóval szól minden aktuális tárgyhöz, de nem vár hozzászólást, még kevésbé ellenvetést, mert minden felvethető ellenérvet jóelőre mérlegel, mielőtt a maga állásfoglalását nyilvánosságra hozná, így tehát mindenkor az ő nézete fog érvényesülni a Hitelbank ügyeinek intézésében, ami nagy szerencse lesz a Hitelbank számára és nagy nyereséget jelent a magyar gazdasági életnek, ahol kevés a felelős állásban dolgozó és ható olyasfajta pallérozott energia, aminő a Hitelbank újonnan választott elnökéé.

A S E M L E G E S E U R Ó P A

Próbálkozzunk meg a gyakorlati optimizmussal. Felejtjük el a kapitalista termelési rend válságát, s az összeomlás fenyegető rémét. Fürkésszünk önző és cinikus, de egészséges optimizmussal kelet felé, ahol vért izzadnak a felhők és a halál érkezik minden pillanatban a bombavető repülőgépek szárnyán.

Nézzünk keletre, ugyanazzal a szemmel, mint a világháború idején Svájc és az északi államok tekintettek a harcerekre és a harcban álló országokra, melyek számukra nem jelentettek mást, rövidlátó szemüvegen át, mint üzleti konjunktúrát. Ami vér elfolyt, ami könny elhullott, ami fájdalom felsírt, számukra izgalmas olvasmány volt csupán a bőséges reggeli mellett; utána siettek üzletükbe, irodájukba, hogy maguk számára fölözzék le a háború gazdag lehetőségeit.

Bármilyen nehéz, gyűrjük le félelemérzésünket, ösztönünk reszketését idegrostjainkban, s kíséreljük meg elképzelni, hogy Európa semleges marad abban a nagy küzdelemben, amelyik most indul keleten és amelyik aligha marad Japán és Kína magánügye. Ha nem is felel meg talán a tényeknek az orosz mozgósítás híre, egészen bizonyos, hogy Oroszország nem maradhat közömbös és mozdulatlan, mialatt a szomszédságában új pozíciókat foglal el túlszapora ellenfele. És hiába mondják a gazdasági szakértők, hogy az Egyesült Államok a mai gazdasági helyzetében nem kockáztathatja meg a háborút, mert ennek következménye a nagybankok megrohanása és az

amerikai kapitalizmus összeroppanása volna, mégsem valószínű, hogy az amerikai szellem presztízse eltűrhetné a japán előrenyomulást. Azt azt sem szabad elfelejteni, hogy Angliának egyedül Sanghaiban nagyobb tőkéje fekszik beépítve és investálva, mint a magyar nemzeti vagyon.

Ha tehát nem sikerül meggyőzni Japánt, hogy ne használja ki, mai pompás felkészültségében, helyzeti előnyét, aligha maradhat el a nagy keleti háború. Viszont azonban ezeken az államokon kívül e pillanatban senkinek sincsenek olyan érdekei Kína és Mandzsúria környékén, amelyek feledtethetnek vele, *ami* otthon történik. Még Franciaországnak, a győzelmes és aranygazdag Franciarországnak sem áll érdekében, hogy részt vegyen ebben a keleti háborúban. Ezzel szemben az egész európai kontinensnek egyetlen érdeke, ábrándja, álma, vágya van csupán: a munkalehetőségek szaporítása, a termelési erők felhasználása, a gazdasági vérkeringés megindítása. Európa számára egyetlen megoldás lenne, ha hadianyagot szállíthatna a keleten egymással szembenálló hatalmaknak.

A diplomácia azért diplomácia, hogy ne vallja be nyílt és gonosz őszinteséggel, melyek a vitális érdekei. A humanista jelzőszavak is sokkal erősebbek, mintsem akár a nehézipar sajtója is hangot merne adni ennek a váagnak, ennek a kapitalista álmodozásnak. Mégis kétségkívül megállapíthatjuk, hogy azok az üzemek, amelyek fegyverek gyártásával foglalkoztak, megtették az előkészületüket arra az esetre, ha ez a titkolt, önző, aljas, de annyira indokolt reménykedés valósággá keményednék. Es a nép, a tömegek is érzik a küszöbön álló változást. A munkanélküliek nagy tömegei lepik el világszerte a nagy gyárak környékét abban a reményben, hogy egyik napról a másikra megindul a munka és akkor ők lesznek az elsők, akik ismét a szerszámpadok és munkagépek mellé állhatnak. A világ kiéhezett s ha felébred a reménye, hogy ismét jóllakhat, behunyja a szemét minden más körülménnyel szemben. Nem érdeklí, *mi* történik majd azután, ha keleten megvívták gigászi harcukat, s arra sem gondol, hogy a világháború végeredményképen a

győztesek, sőt a semlegesek számára is csak romlást hozott.

A világ figyel és a világ remél. Illetőleg a világnak az a fele, amelyik az utolsó évtizedben olyan sokat szenvedett az elmúlt háborútól, most azt lesi, hogy tőle távol, ugyanolyan pusztító és sorvasztó küzdelem vegye kezdetét, mert azt reméli tőle, hogy a mai helyzetéből, mai nyomorúságból megválthatja. Mégsem szabad elborzadni tőle, meg kell érteni ezt a szomorú világot, amelyiknek megmerevedett a karja a munkátlanságban, kiszáradtak a belei az éhezésben, s amelyik a holnap minden boldogságát, derűjét és harmóniáját kénytelen eladni — ha lehet — a mai szelet kenyérért.

A semleges Európa most a közös álma munkáltatónak és munkásnak, tőkésnek és kommunistának az európai kontinensen. Munka és kenyér, mely mégis csak jelszó volt sokáig, most döbbenetes valóság lett, melynek kísérteties, kegyetlen erejét mi sem mutatja inkább, mint hogy véren át és holttesteken át, távoli világrészek könny- és vértengerén át, akármiképen és akármilyen áron is szívesen elfogadja a mindennapi kenyeret. Ennyit pedig biztosítana a semleges Európa, amelyik konjunkturális hadseregszállítója lenne a keleti harctérnek. Ennyit, sőt még valamivel többet is, egy kis fellélekzést, halovány reménységet, hogy legalább ennek a generációnak a kezéből többé nem kell kihullnia a szerszámnak, hogy legalább ennek a generációnak anyái levehetik a polcról a kenyeret és metszhetnek belőle, ha gyermekük éhségről panaszkodik.

Európa semleges akar maradni egy háborúban, melyet titokban és ösztönös kegyetlenséggel kíván, sőt, siettetni óhajt, mert nem bírja már a saját sorsát: az állandósult nyomort és nem tudja hallgatni a korgó gyomrok kórusát. Akkor már inkább gránátok sívítása, bombák süvítése, haldoklók nyögése, házsorok recsegése, távolról, a tengeren túlról. Még a kultúra embere, az új kor nagy humanistája is hallgatni kénytelen, nem emelheti fel szavát ez ellen a brutális embertelenség ellen, amelyik úrrá lett a kontinens lakóinak szívében, s amelyik élni akar még milliók halálának árán is.

G A L S W O R T H Y É S A H Á B O R Ú

A nagy Galsworthy feljajdulása fejbekólintotta az újságolvasó tömegeket. A Jeremiás biblikus hangja záporozott az angol középosztály költőjének fenyegető mondataiban. Borzalmas háborút jósolt Galsworthy és hozzá a legközelebbi időpontra.

A háború mindig borzalmas, de ez a borzalom sohasem szűnt meg, mióta történelmi emlékeink visszanyúlnak. Voltak nagyritkán olyan meglepő intervallumok, mint a ferencjózsefi időben, ez azonban éppen olyan természetellenes állapot volt, mint aminő természetes a borzalmas jelző a háború szó előtt.

A világgözönség azonban egyszerre megdermedt, mikor az újságok Galsworthy márkáján keresztül közvetítették hozzá azt a bizonyosságot, amelyik érthetően és plasztikusan szólt naponta a milliós példányszámban megjelenő magazinok és képeslapok illusztrációin keresztül. Ezek az újságok, melyek a tömegízlést és tömegérdeklődést szolgálják üzletes hűséggel, ötven százalékban úgynevezett háborús képeket közölnek, tankokról, repülőgépekről, gázmaszkokról, újfajta fegyverekről és gyilkoló szerszámokról, amik mind ugyanazt prófétálják, mint az angol író jeremiádája: háború lesz, még hozzá hamarosan; feltartóztatatlanul közeleg a fegyverszünet vége, mely különben is csak részletes, hiszen keleten gránátszilánkok mocskolják be a levegőt, s csupán arra jó, hogy fel lehessen készülni az újabb fegyveres összecsapásra a nyugati világrészekben is.

Gazdaságpolitikusok, diplomaták és egyéb illetékesek a

maguk szakszerű és reális érveivel bizonygatják, hogy háborúról nem lehet beszélni. Viszont a tanulatlan, hozzánemértő, laikus közönség a maga idegrostjaival, agysejtjeivel, pórusai-val Bagdadtól—Baltimoreig ugyanazt érzi, mint mi, az utolsó balkánháború után: hogy ki kell robbannia a munkabénító felszültségnek és politikai örületnek egy még felfokozottabb örületben, a titokzatos sugarakkal összefűzött emberi agyvelők paranoiájában; ugyanúgy, mint a lappangó elmebajoknak egy konkrét rögeszmében. Háború lesz, nem csak azért, mert céltalanabb és véresebb akciót nem szülhet az elmúlt háborúk nemzetközi idegreakciója, de azért is, mert nem csak a béke és nyugalom korszaka halt meg 1914-ben, de a gondolat is, amelyik munkaprogrammot tudott adni az energiának és a zsenialitás edisoni fényszikráit milliónyi dolgozó számára tudta szétosztani, megismételvén a názáreti csodát, szemünk előtt.

Az a nyugodt és kellemes modorú hölgy, akinek ezt a cikket diktálom, éppen úgy érzi, hogy rövidesen háború lesz, mint a nyomdász, aki kiszedi és tudatalatti tehetetlenségi ösztönével éppen úgy nem akar rágondolni, mint Brünnig, aki Hitlerrel volt kénytelen tárgyalni, holott ez már maga a háború, mikor a kiegyensúlyozott ész a maga felsőbbiségét nem tudja hatalmi eszközökkel érvényesíteni az alacsonyabbrendűség, műveletlenség, a kalandorszellem felett.

Mikor a német birodalmi kancellár dolgozószobájában, mintegy a rend leadóállomásán, fogadja a rendszertelenség és felelőtlenség kivetített megszemélyesítőjét, ösztönösen és tudatalattal érzi, — ha ösztönét és tudatát el is nyomják — hogy egye fene, fogadjuk ezt a Hitlert is, hiszen úgymint minden mindegy már, háború lesz, ha nem holnap, akkor a jövő évben. És a dolgozók milliói, tisztos családapák és derék anyák, akik el nem unták az utánpótlást szolgáltatni a dinasztikus hadseregnek, ugyanúgy, mint az ifjúság, a maga kenyértelenségében, vagy lefáradt, száraz karéj kajával, leadják majd a szavazatukat a bajor szabólegényre, akinek a győzelme a szociáldemokrata szervezettség és a polgári erények felett ugyanolyan bizonyos-

ság, mint a háború közelsége, ők sem gondolnak rá, míg voksokkal parlamentáris nyeret adnak a hitlerizmus ágaskodó öszvére alá, hogy azért fordulnak el a múlttól és a jelentől, mely nem tudta az emberies élet minimumát kiharcolni számukra, mert már úgyis mindegy, háború lesz, s lényegtelen, ki székel a kancellári palotában, ha a Brandenburg-i kapu íve alatt háborúba masíroz ami még megmaradt a nagy összeomlásból: az ember, a lábak, karok, izmok, gondúzott koponyák serege, amelyik, ím, háborúba indul, noha tudja, hogy nincs győzelem, sőt ami még ennél is szomorúbb, béke sincsen.

A nagy pacifista áramlat egy emésztő korszak halálos feledékenységének a megnyilatkozása volt csupán. Felnőtt egy generáció, — szinte páratlan a világ történelmében — amelyiknek az apja is nyugodtan szánthatott a földjén, dolgozhatott a munkahelyén, mintha bizony ez lett volna a világ természetes rendje, ez a vegetatív nyugalmasság, a tőkének és holnapnak a biztonsága. Ez a generáció ténynek fogadta el a kivételt. Azt hitte, s csakugyan hihette is, hogy aki dolgozik, meg tud élni, aki takarékos, öreg napjaira nem lát szükségét, s aki a békeséget szereti, nem kell szuronnal, kézigránáttal felcserélnie a kapáját, vagy a töltőtollat. Ennek a békés időnek apái és gyermekei életjáradékot vásároltak, az újszülött kisdedek számára kelengyebiztosítást kötöttek, érzelmes regényeket olvastak, melyekben ezer megpróbáltatáson át végül mégis győzött a jóság, az érdem és az egyszerű polgárlányt a várkastély ódon harangjának zúgása közben vezette oltárhoz az ifjú és természetesen dúsgazdag majoresztkó.

Az elringató és boldog könnyeket csaló regények szenvedélyes fogyasztása nem bizonyult volna tragédiának e szerencsés generáció számára. De hiba volt, hogy a tömegek nem olvastak történelmet és nem figyelmeztették őket a vezetőik, hogy, pardon, ne fogadjátok el természetszerű valóságnak ezt az évtizedes szélcsendet, hiszen ezer bizonyíték mutatja, hogy a világon a háborús állapot a természetszerű és sohasem szűnik meg az állati ösztönöknek kiélési vágya. Így történt, hogy végül, midőn

az ipari technika fejlettsége és a nacionalizmus elválasztó sorompói megnehezítették a mindennapi kenyér megszerzésének munkáját a tömegek, s a gyémántmazsolával behintett kalács felszolgálását a tőke urai számára, ez az elpuhult, elkényeztetett emberiség a maga kényelmének és jólétének biztosítását már szinte egyedül a háborútól várta. A háborútól, melyről nem tudhatta micsoda, hiszen apái is békében nőttek fel.

És így történt, hogy mikor az első golyó átsüvített a Dunán, mindenki biztosan számított rá, — az imperializmus császarával együtt — hogy mire lehullanak a falevelek, ismét itt lesz a béke langyos fürdője és vígan lubickolhatnak az itthonmaradottak, még inkább a háborúból visszatérők. Ugyanígy adódott, hogy midőn esztendőök után aláírták a békeszerződéseket, az emberiség úgy képzelte, hogy folytatódik minden ott, ahol abbamaradt, s lágy pasztelba olvadnak a vérnek és borzalomnak vészesen villámló színorgiái.

Most is úgy él a polgár, a munkás, minden rendű és rangú ember a földön, mintha nem volna háború, s miként ha nem lenne küszöbön a tankok és repülőgépek megmozdulása. Szinte haragszik azokra, akik, mint Galsworthy, figyelmeztetik, hogy háború lesz. Holott mai megnehezedett sorsát egyetlen gondolat tehetné elviselhetővé, hogy ez is, ami van, mind csak ajándék az égietől; prolongációja a legrosszabbnak és a legállandóbbnak, amit kitermelt a természet evolúciójára háború.

Háború lesz. Mert lehetetlen, mert céltalan, mert reménytelen, mert nem hozhat megoldást, mert nem segíthet az élőkön, mert elpusztítja, ami szép, mert megöli a gyengédséget, mert elpusztítja, amit szeretünk, s mert elodázza, amit szeretnénk: egy emberségesebb, boldogabb, szívérványosabb világrend lehetőségét. Háború lesz, mert mindig háború volt, mert háborúba lehet küldeni az embereket, mert elindulnak a lábak, megmozdulnak a karok, mert a világ száz bölcse együtt ostoba és felelőtlen tömeg már, mert az ember csak ember és nem tudna élni, ha valami csoda emberségesebb emberré, holmi nietzschei felsőbbrendű lényé változtatná.

K O V Á C S Ú R

Átnézett minden délutáni újságot, feltolta csontkeretes szemüvegét a homlokára, s most hosszasan, némán bámul maga elé Kovács úr, egyelőre még kávéházi törzsvendég, terézvárosi választópolgár. Nagyon erősen, mondhatnánk intenzíven bámul maga elé Kovács úr, úgy, hogy a cukrászkisasszony ösztönös mozdulattal megigazítja a bóbitáját, sőt egy pillanatra meg is áll. De Kovács úr, noha közelebb van még a negyvenhez, mint az ötödik X-hez, már régen leszokott róla, hogy megbámulja a cukrászkisasszonyt, vagy általában a nőket, akik körülötte vannak. Kovács úr már régen letett róla, hogy kirúgjon a hámból; örül, hogy él, jó pesties kiszólással szólván.

Kovács úr fizikai és szellemi létének problémái rohamlépésben egyszerűsödtek le. Az utolsó hetekben már egyedül csak a létminimum megszerzésének gondolata foglalkoztatta az agyát; minden megmaradt energiája abban a kérdésben összpontosult, hogyan menthetne át a régi polgári jólétből egy központi fűtéses szobát, meleg vízzel, viszont konyha és cseléd-szoba, s természetesen a hozzátartozó mindenek nélkül. Nem is iparkodott férji gyengédséggel megmagyarázni hitvesének, miért kerül sor mind e leépítésekre; egyszerűen közölte vele, hogy felmondta a lakást, s hogy fel kell mondani a Mariskának cicomázott Marinak is. Felesége is belenyugodott már, hogy maga fog takarítani, a szomszédos vendéglőből hozat másfél adag ebédet, s ha nem esznek hideget, egyedül készíti

el a vacsorát; sőt beleringatta magát a kényszerű hitvesi önfeláldozásba is, amelyik lemond egyelőre nemcsak az új ruhákról, de a minden heti kozmetikáról is.

Családi üzemének eme tökéletes racionalizálása után Kovács úr joggal hihette, hogy eleget tett a korszellemnek és az állam takarékosági rendszabályainak, s ezek után minimális életstandardját semmi sem züllesztheti le többé. Erezte ugyan, hogy előbb-utóbb le kell mondania utolsó polgári luxusáról, a délutáni haboskávéről is. Ezt is elintézte már magában és magával, ha halasztotta is a végrehajtást.

Kovács úr ilyenképen lefokozott életigényei biztosítottak látszottak. Most mégis maga elé mered a kávéházban és nem az elveszített jólétre gondol, hanem arra a kevésre, ami megmaradt, s ami, íme, ismét veszélyben forog, mert Sanghai kínai városrészt bombázza a japán flotta, s a Népszövetség nem tudja megakadályozni, hogy a repülőgépek felgyútsák a kínai várost és az egész világot. Az elfogyasztott uzsonnakávé könnyelmű luxusa s a délutáni lapok olvasása után Kovács úr már egyáltalában nem látja eredményesnek hősies önfeláldozását, mellyel felozlatta húszesztendő háztartását, s egyáltalában nem olyan biztos benne, hogy fenn tudja tartani ezt a mai lefokozott egyszobás életstandardját, akár központi fűtés és meleg víz nélkül is. És egyszerre nagyon soknak látja azt is, ami van és nagyon megnyugtatónak ezt a mai boldogtalan állapotot. Elfelejtkezik a villanyszámláról s a sorozó bizottságra gondol, amelyik előtt húsz esztendeje didergett, amelyikről tökéletesen megfeledkezett, s amelyiknek a képe egyszerre olyan közeli lett, mintha ott lógna a kettős ágy felett a nagypapa arcképe mellett.

Pillanatra mosolyféle tarkázza megkínzott arcát. Arra gondol, hogy az ő korosztályát talán nem hívják be, vagy esetleg őt magát alkalmatlannak találják. De azután eszébe jut mindaz, amit délutáni lapjaiban olvasott a gáztámadásokról és a modern hadviselés hasonló vívmányairól, s egyszerre olyan reménytelennek látja a sorsát, hogy tekintete fátyolos lesz a

könnyektől. Tíz fillért ad az újságos fiúnak, aki csodálkozva néz rá, mert újra kéri a délutáni lapokat. Belenéz egy cikkbe, leteszi az újságot, mert nem lát és nem ért semmit az egészből. Csak néz maga elé ösztönös fájdalommal, amelyik a borjú szemében bámul, mikor a mészáros szekérre rakja.

Körülötte a hétköznapi megszokott élete. De Kovács úr érzi, amint ki kell lépnie belőle, s hogy ki kell lépnie úgynevezett magánéletéből. Nincs maradása többé a kávéházban. Siet haza, ahol a felesége aggódva fogadja:

— Csak nincs valami bajod, fiam? ...

Kovács úr nem felel mindjárt. Előbb még eltökéli, hogy megbeszéli feleségével a dolgot, megmagyarázza neki, mit érez most, míg Sanghait bombázzák s egyre szorosabbra feszül a láthatatlan hurok az egész világra. Azután belátja, hogy hiábavaló kísérlet lenne, nem tudná megértetni magát. Inkább csak legyint a kezével, s nagyon halkán mondja:

— Rettenetes főfájásom van.

Kovács úr végigdől az öreg sezlónon, felesége a fürdőszobában bemártja a törülközőt, közben beszél: „talán jó lenne, ha bevinnél egy aszpirint”. Kovács úr ezt is ráhagyja. Mindegy már Kovács úrnak. Nagynehezen elalszik, s arról álmodik, hogy ki kell rukkolnia hajnalban. Reggel összetörten ébred, de azért boldog, hogy veheti a kollekcióját és mehet ügynökölni. Minden nap tiszta haszon, amíg civilben járhat.

De azért pontosan ugyanazt érzi, mint mikor a világháborúból hazajött kétheti szabadságra. És nem tud igazán örülni, hogy délelőtt húsz pengő negyven fillért keresett.

És délután, abban az időben, amit máskor a kávéházban töltött, elkérte a pincekulcsot és alapos helyszíni szemlét tartott a lim-lomok között. Este azután azzal lepte meg a feleségét, hogy a felesleges holmit fel kell vinni a pincéből a padlásra. És felesége megdöbbenésére intézkedik, hogy a rossz dívánt és a Schöberl-ágyat levigyék a pincébe.

Kovács úr felkészült az új világháborúra. Szegény Kovács úr.

T A R T A L O M

	Oldal
A ma emberei	5

A VILÁGHÍR SZÁRNYÁN

Clemenceau	15
Monsieur Sapéne	18
Chaplin	22
Mussolini és a korrupció	31
Stresemann	34
Garbo	37
Hitler	42
Bata	46
Lindbergh	58

ÖT ÉV MAGYARORSZÁGON

A kenderesi legenda	65
Prohászka Ottokár hagyatéka	68
A Jókai-serleg	71
Idősebb és ifjabb Bethlen	75
Brüll kapitány megtérése	79
Osvát élete-halála	83
Az Almássy-ügy	86
Draskóczy gróf ütlegei	89
Szegény Olgyay	93
Grófi bilincsek	96
X. úr a Nemzetiben	99

	Oldal
A gógánfai rejtély	104
Szalainé vígasztalása	107
Amit túlélni nem lehet	113
Hatvany báróné rajzai	117
Az első film-méltóságos ..	120
A kenyérkereső lázadása	123
Őnagysága naplója ..	126
Baloldali tartásdíj	129
Manci és Béla	133

A VERGŐDŐ KAPITALIZMUS

Mese a selyempaplanról ..	141
Szakaszjegy az aerobuszra	144
Weisz Fülöp és a pólózó Rothschild	148
Berzeviczy tantiémjei	151
A fogyasztó kartelje	154
Éber a városházán	157
Krausz Simon bukása	159
A munkanélküli görll	167
Sajtó és közgazdaság	171
A világ vége	177
A fezőr és kurtizánja	183
Gömbös és a hadseregszállítók	186
Az autónélküli elnök	190
Mi lesz holnap	193
Harkányi	198
A semleges Európa	200
Galsworthy és a háború	203
Kovács úr	207

*Ebből a könyvből 100 amatőrpéldány
készült a szerző sajátkezű ajánlásával
és aláírásával*